

Problémy svrchovanosti a nezávislosti miniaturního státu na příkladu Monackého knížectví

Jiří Malenovský*

Abstrakt: Článek postupně analyzuje státnost Monackého knížectví v obecném mezinárodním právu; projevy a důsledky střetů knížecí suverenity se svrchovaností lidu; omezení při výkonu svrchovaných práv uložená v minulosti Knížectví bilaterálními smlouvami s Francií, jež mají v Monaku ústavní sílu; ústavní a mezinárodně-právní souvislosti integrace Monaka do mezinárodních institucí a organizací, zejména do Rady Evropy, a unijní rozměr monacké státnosti. Článek poukazuje na všemožné zvláštnosti této státnosti, jejichž příčinou jsou výjimečně miniaturní parametry monackého státu, ať už jde o pojem „monackého národa“, jeho práva na sebeurčení, nevyvážené distribuce práv a povinností ve smlouvách Monaka s Francií, nebo „nosiče“ francouzského práva, jímž do Monaka vstupuje unijní právo, aniž by Knížectví mohlo tento proces účinně regulovat.

Klíčová slova: Monacké knížectví, Francie, státnost, svrchovanost a nezávislost, Monako a právo EU, Rada Evropy

Úvod

Tajemství životaschopnosti Monackého knížectví se skrývá za lakonickým zněním článků 1 a 2 jeho Ústavy z roku 1962, sepsané a vyhlášené panovníkem. V článku 1 se stanoví jednak, že „*Monacké knížectví je svrchovaným a nezávislým státem v rámci obecných zásad mezinárodního práva a zvláštních úmluv s Francií*“, jednak, že „*území knížectví je nezci-zitelné*“. V článku 2 se na jedné straně uvádí, že „*principem vlády je dědičná a ústavní monarchie*“, a na straně druhé, že „*knížectví je právním státem oddaným základním svobodám a právům*“.¹

Klíčem k tomuto tajemství je obrat „*obecné zásady mezinárodního práva*“, tedy odkaz na *obecné mezinárodní právo*, v úvodní větě monacké ústavy. Jeho smyslem pravděpodobně není – na rozdíl od obdobného obratu v preambuli francouzské ústavy z roku 1958 – pouhé potvrzení nadřazenosti mezinárodního práva. Francii příslušelo postavení velmoci. Svým chováním založeným na reálné moci trvale spolupůsila a usměrňovala obyčejové mezinárodní právo. Z toho důvodu je zainteresována na jeho primátu. Monacké knížectví je naproti tomu subjektem, jenž reálnou moc postrádá, a jeho jednání proto velké stopy v mezinárodních obyčejových normách nezanechává. Monacká státnost bývala v různých subsystémech partikulárního mezinárodního práva zpochybňována (zejména některými mezivládními organizacemi), ať už z důvodu miniaturnosti území (přibližně 2 km²), nízkého podílu občanů, kteří tvoří pouhou sedminu obyvatel, nebo kvůli zjevné závislosti na Francii.² Vstupní věta monacké ústavy naznačuje, že – v protikladu k různým mezinárodněprávním partikularismům – právě mezinárodní právo obecně determinuje státnost Knížectví. Svou autoritou partikulární pochybnosti neutralizuje.³

* Prof. JUDr. Jiří Malenovský, CSc., Soudní dvůr Evropské unie. E-mail: jiri.malenovsky@curia.europa.eu

¹ Srov. Constitution du 17 décembre 1962 révisée par la loi n°1249 du 2 avril 2002. *Revue de Droit Monégasque*. 2003, č. 5, s. 17–38.

² DUURSMA, J. *Fragmentation and international relations of Micro-States*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 305–308.

1. Státnost v obecném mezinárodním právu

Základní vlastností státu je jeho *svrchovanost*, již lze chápat jako svazek kompetencí vnitřní i vnější povahy. Patří mezi ně zákonodárná a soudní pravomoc, pravomoc vládnout, stanovit měnu, udržovat diplomatické a konzulární styky nebo požadovat od ostatních, aby respektovali nedotknutelnost jeho území, a toto území v případě napadení bránit.⁴

Případný nedostatek schopností suveréna vykonávat plně některé z těchto kompetencí je možno v jisté míře kompenzovat spoluprací s jiným státem, tradičně podrobením se jeho ochraně.⁵ Obecné mezinárodní právo však žádá, aby se taková součinnost mezi „silnějším“ a „slabším“ uskutečňovala na půdorysu zásady svrchované rovnosti, tedy především, aby byla dohodnuta dobrovolně v mezinárodních smlouvách a na bázi vzájemnosti.

Současné mezinárodní společenství zahrnuje relativně skromné množství zhruba dvou set států. Jedná se tak spíše o „globální rodinu“, v níž přichází do styku v podstatě každý s každým. Každý suverén hloubí vlastní brázdu do obecného mezinárodního práva svými styky s jinými suverény a z nich vyrůstající dlouhodobá praxe postupně zakládá všeobecný respekt jeho státnosti. Jinými slovy, státnost subjektů v obecném mezinárodním právu nemá kategoriální charakter, nýbrž vykazuje individualizovanou povahu, spojenou s tím či oním konkrétním státem.⁶ Velikost území či početnost obyvatelstva nebo občanů představují údaje, jež přitahují koncepčně uvažující nauku mezinárodního práva, pro samotné pragmaticky jednající státy jsou ale druhotné. Geografické či demografické zvláštnosti daného svrchovaného útvaru proto nejsou z hlediska obecného mezinárodního práva zásadní.

2. Státnost Monackého knížectví v obecném mezinárodním právu

Monacká státnost se rodila ve složitých feudálních poměrech, vlastních středověké Evropě. Oprávnění udržovat vojenskou pevnost i přístav na místě dnešního Monaka získala od císaře Jindřicha VI. vazalská Janovská republika v roce 1191. Nicméně, ve 2. polovině 13. století rozpoltily Janov boje mezi tamními stoupenci císaře (gibelínové) a přívrženci papeže (gelfové), v nichž zprvu dominovali první z nich. Gelfové byli z Janova vyhnáni, včetně *rodu Grimaldiů*. Jeho představiteli se podařilo v roce 1297 zmocnit úskokem monacké pevnosti a Grimaldiové s ní začali nakládat jako se svou.

Až do počátku 16. století Grimaldiové soupeřili a bojovali o monacké panství především s Janovskou republikou. Kontrolu nad pevností několikrát ztratili, avšak následně vždy obnovili. Počínaje rokem 1331 bylo Grimaldiům dovoleno používat šlechtický titul *Seigneur*. Rod postupně rozšířil své panství i na přilehlé obce Menton, Castillon a Roquebrune. Dohodami uzavřenými se sicilskou královnou a Florentskou republikou si opatřil prostředky na provoz pevnosti. V roce 1507 Grimaldiové úspěšně odrazili zvláště urputný janovský útok a obléhání, čímž svou monackou državu vůči Janovu definitivně obhájili.⁷

³ Je přitom zajímavé, že Ústava z 5. 1. 1911, kterou kníže oktrojoval ústavním nařízením, obecné zásady mezinárodního práva nezmiňuje. „Svobodu knížete“ vyvozuje výlučně z partikulárních mezinárodních smluv, především ze smluv uzavřených s Francií v letech 1641 a 1861 (čl. 2). Srov. TORRELLI, M. La révision de la Constitution et les relations internationales. *Revue de Droit Monégasque*. 2003, č. 5, s. 129.

⁴ SCELLE, G. La Principauté de Monaco. Son statut international. *Revue de Droit Monégasque*. 1999, č. 1, s. 126.

⁵ VIRALLY, M. Panorama du droit international contemporain. *Recueil des cours de l'Académie de droit international*. 1983, sv. 183, s. 37.

⁶ MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část a poměr k jiným právním systémům*. 6. vydání. Brno – Plzeň: Doplněk – Aleš Čeněk, 2014, s. 83–88.

Pro panství Grimaldiů však byly rozhodující vztahy s tehdejšími velmocemi Španělskem a Francií. Soužití se Španělskem upravila smlouva Karla V. s Augustinem Grimaldim, již spolu podepsali v Burgosu v roce 1524. Pánové z Monaka jí akceptovali postavení vazalů španělského krále, z něhož jim vyplývaly povinnost přísahat a závazek věrnosti. Augustin nicméně využil tehdejší příznivé politické situace a ještě koncem roku 1524 přiměl Karla V. povinnost přísahy zrušit a naopak výslovně uznat, že monaštiní pánové jsou nezávislí (deklarací z Tordesillas). Teprve poté nově vyloženou smlouvu z Burgosu ratifikoval. Španělsko se zavázalo Monako chránit, přičemž oba panovníci deklarovali společenství pro případ války. Provádění smlouvy z Burgosu sice v některých obdobích poznamenal expanzivní výklad španělskou stranou, současně jí ale Grimaldiové vděčí za titul monackého „knížete“, který Španělsko protokolárně uznalo v roce 1633.⁸

Španělský protektorát postupně přestal monackým knížatům ekonomicky i politicky vyhovovat. Grimaldiové proto navázali důvěrné kontakty s kardinálem Richelieu, jež v roce 1641 vyústily v uzavření smlouvy s Francií (smlouva z Péronne), jež se uplatňovala až do Vídeňského kongresu v roce 1815. Francie se zavázala udržovat v monacké pevnosti na vlastní náklady posádku o síle 500 mužů, která ale podléhala knížeti coby svému „kapitánovi“. Smlouva z Péronne také odškodnila knížete za konfiskaci jeho nemovitostí Španělskem, k níž tento stát přikročil kvůli jeho jednostrannému ukončení španělského protektorátu. Poskytla knížeti ochranu, zaručila mu ale svobodu a svrchovanost na zemi i na moři. Kníže obdržel příslib, že se francouzská posádka nebude vměšovat do jeho vlády nad Monakem ani do správy jeho majetku. Francouzský dvorní protokol přiznal v roce 1688 Grimaldiům postavení „zahraničních knížat“.⁹

Monako bytostně tíhlo k provádění kontroly pohybu lodí v přilehlém Středomoří. Z ní jeho panovníci čerpali potřebné finance k provozu pevnosti i přístavu. Již od 14. století pánové z Monaka vybírali za průjezd lodí mýto (*droits de mer*), a to ve výši 2 % hodnoty převáženého zboží. Úhrada mýta se však prováděla hromadně, jednotlivými dotčenými státy, z titulu kompetence státu vlajky dlužných obchodních lodí. Monako tak pravidelně vstupovalo do vztahů s Janovskou či Florentskou republikou, Španělskem či Francií. Později, v 18. století, vybíralo mýto i od Britů, Nizozemců, Dánů či Švédů, kteří ve zvýšené míře pronikali do Středomoří. Požadované poplatky však začaly být již pocíťovány jako neslučitelné se svobodou plavby. Francie (1753) a po ní i Velká Británie proto práva od Monaka odkoupily, a to v celkovém objemu mýtných plateb, uskutečněných v předchozích letech.¹⁰

Nejsložitěji se vyvíjely vztahy knížete s panovníky v prostoru budoucí Itálie, kteří tradičně konkurovali vlivu Francie. Monako coby francouzský *protégé* proto přitahovalo jejich odpor. Situaci knížectví navíc komplikovala skutečnost, že v hluboké minulosti, v letech 1448 a 1477, monacký panovník přenechal z ekonomických důvodů a oplátkou za ročně vyplácenou rentu savojskému knížeti suzerenitu nad jedenácti dvanáctinami Mentonu a nad celou obcí Roquebrune. Zůstal tak suverénem nad samotným Monakem (*pro quo*

⁷ Srov. CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*. Issy-les-Moulioux: LGDJ, 2015, s. 3–6.

⁸ GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*. Paris: Pedone, 1964, s. 15–20.

⁹ Srov. CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 8; GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 19–24.

¹⁰ BOTTIN, M. Les péages maritimes de Monaco et de Villefranche face au droit international. Kolokvium *L'État et la mer. Environnement et usages de l'Antiquité à nos jours*. Monaco, 20.–22. listopadu 2008. Dostupné od prosince 2012 z: <<http://www.michel-bottin.com/article.php?article=450&page=1>>.

nullum superiorem recognoscit), avšak vzhledem k Mentonu a Roquebrune se stal pouhým vazalem savojského knížete (*que de feodo nostro moventur*), vůči němuž byl vázán závazky přísahy a investitury.¹¹ Monačtí panovníci se pak více než dvě století projevům poslušnosti Savojsku úspěšně vyhýbali, neboť požívali ochrany španělského a poté francouzského monarchy. Savojsko situaci trpělivě snášelo, ale k prosazení své moci nakonec využilo války o španělské dědictví a následného Utrechtského míru v roce 1713. V průběhu jednání o míru nejprve žádalo o postoupení celého Monaka, nakonec se však spokojilo alespoň s tím, že platnost jeho práv nad Mentonem a Roquebrune byla arbitrážně posouzena francouzským králem a anglickou královnou. Jejich společné rozhodnutí savojský nárok potvrdilo a monacký panovník musel formálně splnit povinnosti vazala.

Tato „Achillova pata“ monacké státnosti se stala terčem zájmu italských feudálů v listopadu 1815, po uzavření druhé pařížské smlouvy, jež konstatovala konečný pád Napoleona a trestala poraženou Francii. Strany pařížské smlouvy se usnesly zejména na tom, že francouzský protektorát Monaka bude ukončen a nahradí jej protektorát Sardinského království (Piemontu, Sardinie a Savojska), navzdory tomu, že monacký kníže nebyl stranou pařížské smlouvy a v otázce této substituce nebyl ani konzultován. Vůli signatářů pařížské smlouvy ale provedla dohoda, kterou spolu uzavřeli sardinský král a monacký kníže v roce 1817 ve Stupiniggi. Zdůraznila mimo jiné zvláštní vztahy Sardinského království s obyvatelstvem Monaka, jež se stalo jejich enklávou. Pro Monačany z nich vyplýval nárok na práva, jichž požívají sardští příslušníci.¹² Monackou svrchovanost však zmíněná smlouva ani dohoda nezpochybnily.

* * *

Historická monacká státnost byla tedy přes dílčí peripetie v zásadě respektována vládci sousedních států i relevantními velmocemi. Stvrдила ji ostatně s odstupem i mírová Versailleská smlouva z roku 1919, sjednaná mezi spojenými a sdruženými mocnostmi v první světové válce a poraženým Německem. V jejím čl. 346 strany totiž „vzaly na vědomí smlouvu podepsanou vládou Republiky francouzské dne 17. července 1918 s Jeho Nejjasnější Výsostí knížetem monackým a určující vztahy mezi Francií a tímto knížectvím“. Poskytla tím mezinárodněprávní subjektivitě Monaka významnou přidanou hodnotu, neboť monackou státnost výslovně vzaly na vědomí na jedné straně světové velmoci USA a Japonsko, a, na straně druhé, Itálie i Německo, jejichž postoje k Monaku bývaly ambivalentní a pro tento stát mnohdy hroživé a nebezpečné.

3. Fatální střety knížecí svrchovanosti s principem svrchovanosti lidu

Svrchovanost, již Monako prosadilo v mezinárodním společenství, měla zdroj jedině v knížeti. Ten ztělesňoval stát coby absolutní monarcha. Článek 2 současné monacké Ústavy se už dovolává i „konstituční monarchie“, tedy pojmu vyjadřujícího vedle dědičné, dynastické suverenity i originární svrchovanost lidu. Zmiňuje také „právní stát“, jenž předpokládá dělbu moci mezi různými pilíři státní moci. Cesta k nyní hájeným ústavním hodnotám byla dlouhá.

¹¹ GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 11–12.

¹² *Ibidem*, s. 18–31. Výraz „sardští“ je zřejmě mnohem přesnější než běžně používané slovo „sardinští“, a to vzhledem k tomu, že postihuje společnou etnicitu obyvatel celého království (Sardové), zatímco druhý se vztahuje pouze k ostrovu Sardinie. Srov. ULIČNÝ, O. *Sardský a sardinský*. Dostupné z: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=5355>>.

První střety knížecí moci s aspiracemi lidu nevyvolaly primárně poměry uvnitř knížectví, ale ve vlnách je přinášelo těsné soužití Monaka s protektorskými státy. V nich v kritických obdobích lid buď přímo vykonával moc, nebo o ni alespoň zápasil.

Nejprve na knížete dopadly důsledky revoluce ve Francii. V srpnu 1789, těsně po pádu Bastily, francouzské ústavodárné shromáždění zrušilo veškerá feudální práva. Toto opatření zasáhlo i monackého knížete v poměru k nemovitostem, které vlastnil ve Francii. Totéž shromáždění sice později připustilo, že práva knížete nezaložil jednostranně francouzský král a že jejich pramenem je mezinárodní smlouva z Péronne, takže za jejich vyvlastnění přísluší podle mezinárodního práva odškodnění, kníže přesto ale odškodněn nebyl.

V říjnu 1792 francouzské vojsko obsadilo monacké území. Představitelé francouzské revoluční moci svolali obyvatele monackých obcí, tzv. monacký konvent. Ten knížete sesadil, vyhlásil „svobodnou a nezávislou republiku“ a vyjádřil přání připojit se k Francii. Ke spojení došlo v roce 1793, navzdory tomu, že Monako nemělo postavení nepřátelského, nýbrž spojeneckého státu, a příslušný revoluční dekret proto neměl být vůči němu aplikován. Monacké opevnění obdrželo původní antický název „Herkulova pevnost“ (*Fort-Hercule*) a Monako jako takové se stalo kantonálním střediskem v departementu Alpes-Maritimes. Knížecí sídlo nejprve sloužilo jako nemocnice, později do něj umístili kasárna. Členové knížecí rodiny byli zatčeni a přechodně zbaveni osobní svobody. Tereza, snacha knížete, dokonce byla v roce 1794 státa. Až porážka Napoleona, spolu s pozitivními intervencemi ze strany velmi vlivného ministra Talleyranda, vedly ke zrušení stavu anexe monackého území. Tzv. první pařížská smlouva, uzavřená v květnu 1814, totiž obnovila situaci před 1. lednem 1792.¹³

V polovině 19. století zasáhl Monako kvas z rodící se Itálie. Napomohl tomu ovšem i souběh dalších destabilizačních faktorů. Na jedné straně se kníže v důsledku chronického nedostatku prostředků uchýlil k regulaci cen místních zemědělských produktů, např. citrónů. Jeho opatření především poškodila mentonské obyvatelstvo, jež pěstovalo většinu monacké zemědělské produkce, a vyvolala proto v Mentonu i v Roquebrune otevřenou nespokojenost. Na straně druhé sardinský protektorát vnucený Monaku po druhé pařížské smlouvě (1815), spolu s resuscitovaným nárokem savojského krále na suzerenitu nad těmito dvěma obcemi, působily jako katalyzátory, jež usnadnily průsak lidové revolty v italském prostoru v roce 1848 i do samotného Knížectví.

Bouřící se obyvatelstvo Mentonu a Roquebrune požadovalo zpočátku jen uskutečnění reformy, později však ale zpochybňovalo i vládu knížete. Ten v nouzi pozval k obnově veřejného pořádku paradoxně svého sardinského protektora, třebaže smlouva s ním ze Stupiniggi zasahování do monackých vnitřních záležitostí nepřipouštěla. Vstup sardinských jednotek do obou obcí spustil ozbrojenou revoltu obyvatelstva (tzv. „válka citrónů“), jež v březnu 1848 vyústila ve vyhlášení Mentonu a Roquebrune svobodnými a nezávislými městy pod ochranou sardinského krále. V červnu téhož roku se obě obce vyslovily pro připojení k Sardinskému království. K jejich požadavku se v listopadu 1849 vyslovila příznivě dolní komora sardinského parlamentu. Argumentovala, že z titulu suzerenity savojského a potažmo sardinského krále nad Mentonem a Roquebrune obě obce nikdy nepřestaly být součástí Sardinského království. Horní komora naopak žádost meritorně neprojednala.

¹³ Srov. CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 8–10; GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 26–29.

Opatření směřující k anexi Mentonu a Roquebrune vyvolala v mezinárodním společenství kritiku. Sardinský plnomocník proto v průběhu Pařížského kongresu v roce 1856 prohlásil, že jeho stát je připraven své jednotky z obou obcí stáhnout, pokud tím nebude monacký kníže vystaven vážnému nebezpečí. K realizaci této nabídky však nedošlo, neboť do překotného děje zasáhla rozhodujícím způsobem opět mocná a vlivná Francie.¹⁴

V červenci 1858 ve Vogézách došlo k tajnému setkání zástupce sardinského krále s Napoleonem III. Král požádal o vojenskou pomoc proti Rakousku s cílem sjednotit Itálii. Napoleon III. souhlasil, podmínil však svou pomoc tím, že mu případnou savojské vévodství a niceské hrabství. Tajnou dohodu stvrdili oba panovníci formálně v Turínské smlouvě z 24. března 1860, jíž sardinský král vyslovil souhlas se spojením (*réunion*) obou teritorií s Francií. Smlouva však vymínila, že k němu nesmí dojít v rozporu s vůlí dotčeného obyvatelstva. Vyzvala vlády smluvních stran, aby správně vyhodnotily a konstatovaly výsledek projevu vůle lidu. Nicméně již týden po podpisu smlouvy, ještě před lidovým hlasováním o spojení, do předmětných území vstoupila francouzská armáda. Nová státní moc neprodleně jmenovala prozatímní správce a ti plebiscit připravili i uskutečnili. V niceském hrabství veškerá organizace hlasování spočívala v rukou tzv. profrancouzských výborů, které samy sestavily volební listiny a dohlížely na průběh sčítání hlasů. Plebiscit se uskutečnil v dubnu 1860 a přívrženci spojení s Francií drtivě zvítězili.¹⁵

Ačkoli Menton ani Roquebrune v době uzavření Turínské smlouvy nenáležely k niceskému hrabství, nýbrž patřily *de iure* k Monackému knížectví, francouzský guvernér jmenovaný pro Nice rozhodl, že obyvatelstvo obou obcí bude v připravovaném plebiscitu dotázáno. Více než 90 % odevzdaných hlasů podpořilo spojení s Francií. V červnu 1860 došlo k úplnému předání státní moci, což fakticky ukončilo sardinský protektorát nad Monakem.¹⁶

Monacký kníže francouzsko-sardinskou operaci zpochybnil. Poukázal na to, že zásada *nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipse habet* brání tomu, aby ve vztahu k Monaku územní transakce mohla vyvolat zamýšlené účinky. Sardinské království nedisponovalo totiž mezinárodněprávním titulem k tomu, aby mohlo postoupení Mentonu a Roquebrune s Francií platně dohodnout.

Zmíněná závažná právní vada však byla vzápětí zhojena. Kníže postoupil Menton i Roquebrune Francii smluvně sám, v roce 1861, a to „na věčnost“ a za finanční náhradu.¹⁷ Za zřeknutí se veškerých práv k nim obdržel obnos čtyř miliónů zlatých franků. Světové dějiny znají i jiné případy úplatného zcizení státního území,¹⁸ které se však od případu Mentonu a Roquebrune podstatně liší ve svých důsledcích. „Velkorysost“ monackého knížete totiž bere dech. Cese obou obcí doslova zdecimovala monacký stát. Před operací byla jeho plocha 24 km², po ní se zmenšila na méně než desetinu. Stát byl současně v pod-

¹⁴ Srov. CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 10–14; GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 32–34.

¹⁵ Nesamozřejmý způsob organizace lidového hlasování cílil nepochybně k tomu, aby bylo vyhověno společně vůli obou monarchií. Jeho průběh i výsledek byly ale logicky kritizovány, zejména v Itálii. Dokonce ještě nedávno, až po roce 2000, se některá separatistická hnutí obrátila na francouzské ministerstvo zahraničních věcí s tvrzením, že Turínská smlouva coby právní základ tehdejšího spojení zanikla, neboť Francie nevyhověla požadavku plynoucímu z čl. 44 mírové smlouvy s Itálií z roku 1947 a nezaregistrovala Turínskou smlouvu u generálního tajemníka OSN. Ministerstvo odmítlo tvrzení s tím, že nedostatek registrace nemá na její platnost vliv. Srov. *Traité de Turin* (24. března 1860). Dostupné z: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Trait%C3%A9_de_Turin_%281860%29>.

¹⁶ GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 35.

¹⁷ Text smlouvy in: *ibidem*, s. 222–223.

¹⁸ Francie obdržela od Spojených států v roce 1803 za Louisianu 60 miliónů franků a Rusko „prodalo“ Aljašku v roce 1867 Spojeným státům za 7,2 miliónů dolarů. Srov. i ROUSSEAU, Ch. *Droit international public*. Paris: Sirey, 1953, s. 247–248.

statě zbaven půdy vhodné k agrárnímu využití. Přišel o více než 80 % svého obyvatelstva a ztratil hranici s Itálií. Jeho suchozemská část se stala enklávou uvnitř Francie.¹⁹ Tyto drastické dopady vyvolávají odůvodněně otázku, zda vůbec či do jaké míry monacký kníže při uzavření smlouvy s Francií projevil svobodnou vůli.

Výkon moci uvnitř monackého státu v doběcese Mentonu a Roquebrune vykazoval absolutistické a patriarchální rysy. Proto nepřekvapuje, že francouzská vláda pojala územní transakci jako převod majetku monackého knížete.²⁰ Ještě mnohem později, v lednu 1911, v reakci na tehdejší projevy lidové nespokojenosti, kníže vyhlásil svým nařízením Ústavu, která jasně rozlišovala „nezávislost státu“ (čl. 1) a „svrchovanost knížete“ (čl. 2).²¹ Francouzští právníci Renault, Weiss a Roche, kteří pro knížete sepsali její návrh, dovozovali v uvozující zprávě *výlučnou svrchovanost knížete*. Argumentovali tím, že monaštiní občané tvořili při posledním sčítání lidu v roce 1898 jen zlomek obyvatel státu (1 432 z 19 121) a vlastnili jen 7 až 8 % národního bohatství. Za těchto specifických okolností by podle nich zavedení parlamentního režimu nebylo životaschopné. Pokud by totiž takový režim byl instalován, nutně by vedl buď k tomu, že drtivě většině obyvatelstva bude vnucena politická vůle početně nevýznamné menšiny občanů, anebo že naopak podrobí menšinu monackých občanů většinové vůli cizinců. Citovaní francouzští rádci proto dospěli k závěru, že přísluší toliko knížeti ustavit i chránit rovnováhu mezi občany a cizinci na území státu a disponovat státem jako takovým, včetně jeho území.²²

Skutečnou konstituční monarchií se Monako stalo až na základě Ústavy z roku 1962, která připisuje nově jak „svrchovanost“, tak i „nezávislost“ státu, nikoli knížeti, a prohlašuje, že území Knížectví je „nezcizitelné“.

4. Ústavní účinky „zvláštních úmluv s Francií“

Článek 1 Ústavy z roku 1962 mj. prohlašuje, jak již bylo zmíněno, že Knížectví je svrchované a nezávislé „v rámci zvláštních úmluv s Francií“. Ústavodárce chtěl citovaným obratem pravděpodobně sdělit, že zvláštní smlouvy Monaka s Francií usměrňují svrchovanou moc panovníka i státu a stanoví meze, v nichž se uplatní jejich nezávislost. Jinak řečeno, ústavodárce dává nepřímou na vědomí, že zmíněné smlouvy (na rozdíl od ostatních dohod uzavřených knížetem) požívají ústavní, ba suprakonstitucionální síly, neboť odkaz na ně v úvodním článku Ústavy implicitně zakládá ústavní povinnost vykládat všechna její ustanovení s ohledem na obsah těchto smluv.²³

4.1 Smlouva z 2. února 1861

Tato smlouva byla uzavřena mezi svrchovanými hlavami obou států. Definuje základy nových vztahů mezi dvěma státy, jejichž soužití bylo ze dne na den zasazeno do zcela nových souvislostí. Zatímco v předchozím historickém období Monako s Francií vůbec nesousedilo, nově se z něj stala enkláva ve francouzském území. Přispěla k tomucese Mentonu a Roquebrune, na níž se oba panovníci shodli právě v této smlouvě (viz *supra*).

¹⁹ CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 14.

²⁰ MONCHARVILLE, M. *Le nouveau statut franco-monégasque. Revue générale de droit international public*. 1920, s. 227.

²¹ Znění příslušného ústavního nařízení srov. CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 113–125.

²² MONCHARVILLE, M. *Le nouveau statut franco-monégasque*, s. 227.

²³ Srov. též BALMOND, L. *Le contexte de la révision constitutionnelle à Monaco. Revue de Droit Monégasque*. 2003, č. 3, s. 46.

Panovníci si nepřáli vyjádřit kontinuitu se smlouvou z Péronne z roku 1641. Text smlouvy z roku 1861 na ni neodkazuje a na rozdíl od ní necílí na problémy bezpečnosti a ochrany monackého státu. Lze proto soudit, že smlouva z roku 1861 nezamýšlí obnovit francouzský protektorát. Naopak je zřejmé, že Francie napříště uznává úplnou svrchovanost monackého knížete.²⁴ Za touto radikální změnou lze spatřovat blahosklonné gesto císaře, jenž její ratifikací získal drtivou většinu dosavadního monackého území, a nemá proto důvod k okázalým demonstracím své mocenské převahy.

Z hlediska monackého právního řádu představuje smlouva z roku 1861 *prekonstitucionální instrument*. Byla sjednána v době, kdy Monako ještě nemělo ústavu. Ústava z roku 1911 ve svém článku 2 smlouvy z let 1641 i 1861 recipovala.

V zakládající smlouvě dvou sousedních států se žádá delimitovat *vzájemné hranice* a provést jejich demarkaci. Smlouva z roku 1861 se tomuto úkolu věnuje paradoxně jen nepřímo a pouze částečně. Delimitaci neřeší vůbec a stanovením demarkačních linií pověřila smíšenou komisi. K demarkaci hranice mezi oběma státy ostatně nikdy v terénu nedošlo. Strany mlčky uznaly její průběh tak, jak byl upřesněn v roce 1760 souběžnými prohlášeními monackého knížete a sardinského krále, do jehož práv Napoleon III. vstoupil z titulu zmíněné Turínské smlouvy z roku 1860.

Monako tehdy ztratilo možnost rozšířit své území směrem k obci La Turbie, ležící ve svahu nad ním. Monarchové zafixovali hranici přibližně ve vzdálenosti pouhých 300 metrů od mořského břehu.²⁵ Průběh demarkační linie zůstává místy nezřetelná a dokonce štěpí některé hraniční nemovitosti.²⁶ Jediným prostředím k expanzi tak zůstalo moře. Státní území tvoří z hlediska mezinárodního práva i vnitřní a pobřežní moře, což Monaku dovoluje provádět úpravy svého mořského reliéfu zásadně v rámci své vnitrostátní pravomoci. Takřka celé současné monacké pobřeží (88 %) je dílem rozličných umělých korekcí. Zatímco v roce 1861 monacký stát zaujímal jen 145 ha suchozemské plochy, nyní se rozprostírá na 202 ha, přičemž si tímto způsobem vytvořil prostor pro výstavbu celé nové čtvrti Fontvieille. Mimo to, do roku 2025 hodlá zbudovat ještě umělý poloostrov o rozloze 6 ha.²⁷

Společným prohlášením z roku 1967 Monako a Francie delimitovaly svá třímílová pobřežní moře.²⁸ Na počátku 70. let 20. století oba státy rozšířily v krátkém sledu jejich šíři na dvanáct námořních mil. Aby mohlo Monako vykonávat jurisdikci nad svou pevninskou mělčinou a v budoucnu i nad (zatím) neustavenou výlučnou ekonomickou zónou (zaručuje mu to Úmluva OSN o mořském právu), Francie mu postoupila na základě dvoustranné dohody z roku 1984 o delimitaci v mořském prostoru celkem 48 km² svých pobřežních vod. Tím vznikl monacký mořský koridor o šíři 3.160 metrů a délce 88 km, který je zakončen v polovině vzdálenosti mezi Monakem a francouzskou Korsikou.²⁹

²⁴ Srov. i MONCHARVILLE, M. *Le nouveau statut franco-monégasque*, s. 220.

²⁵ CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 8. Ve větších detailech srov. i v PIROVANO, M. A. L'intervention de Louis XIV dans l'affaire des limites entre Monaco et la Turbie. *Archives départementales, Recherches régionales*. 1962, No 4. Dostupné z: <<https://www.departement06.fr/annees-1960/recherches-regionales-1962-2903.html>>.

²⁶ BALMOND, L. La coopération transfrontalière entre la France et la Principauté de Monaco. *Revue de Droit Monégasque*. 2002, č. 4, s. 10.

²⁷ Srov. Monaco poursuit son urbanisation en mer. *Le Monde*. 27 octobre 2016; CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 31.

²⁸ Francie se nemohla při stanovení svých pobřežních vod uchýlit k běžně používané metodě tzv. rovných čar, neboť by tím v rozporu s obecným mezinárodním právem znemožnila Monaku přístup k volnému moři. Srov. LEANZA, U. Le régime juridique international de la Méditerranée. *Recueil des cours de l'Académie de droit international*. 1992, sv. 236, s. 192.

²⁹ Srov. Sénat, Annexe au procès-verbal de la séance du 12 juin 1985, N° 356; QUÉNEUDEC, J.-P. La France et le droit de la mer. In: TREVES, T. – PINESCHI, L. (eds). *The Law of the Sea. The European Union and its Member States*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1997, s. 184.

Monacké knížectví se se ztrátou drtivé většiny svého území i polnohospodářských kapacit v důsledku postoupení Mentonu a Roquebrune podivuhodně vyrovnalo. Těžilo přitom ze závazků, které převzala Francie ve smlouvě z roku 1861. Její článek 5 stanovil, že oba státy urychleně vybudují jak silniční přípojku z hlavního tahu z Nice do Janova, tak pobřežní silnici mezi Nice a Monakem. Měla být také položena železnice z Nice do Janova procházející územím Knížectví. Všechny uvedené projekty se v dalších letech uskutečnily.

Kumulované dopravní propojení Francie a Monaka dovolilo plynulý pohyb zboží mezi nimi. Článek 6 smlouvy z roku 1861 konstituoval *celní unii*, jejíž podmínky stanovila pozdější zvláštní právní norma, a to dohoda o sousedství a celní unii z roku 1865. Monako se v podstatě vzdalo výkonu svých pravomocí v celní oblasti. Monacké území se stalo součástí celního území francouzského. Celní hranice mezi oběma státy byla zrušena. Regulace pohybu zboží uvnitř celní unie byla výhradně svěřena francouzskému právu. Výběr veškerých cel prováděla Francie. Celní úředníky jmenovala francouzská vláda z francouzských občanů. Nominanti podléhali při výkonu funkce výlučně jurisdikci francouzských soudů. Jako kompenzaci za rezignaci na výkon celních pravomocí pobíral kníže roční indemnitu 20 tisíc franků, jež byla zvyšována v návaznosti na objemu skutečně vybraných cel.³⁰

V důsledku všech zmíněných opatření Monako obnovilo svou ekonomickou rovnováhu. Smlouva z roku 1861 vytvořila podmínky k nevídanému rozkvětu podnikání v odvětvích lázeňství a hazardních her, umocněné tím, že v té době byl hazard zakázán jak ve Francii, tak v Itálii. Herní zařízení v Německu a v Belgii nebyla schopna Monaku konkurovat, neboť jejich provoz byl sezónně kvůli mnohem horším klimatickým podmínkám omezen. Na počátku 70. let 19. století poskytovalo Monako ročně služby 160 tisícům motovitých klientů. Kníže založil v roce 1856 k provozování daných činností společnost *Société anonyme des bains de mer et du Cercle des étrangers (SBM)*, již kontroloval a jež až do první světové války pokrývala takřka veškeré monacké veřejné výdaje (95 %). Zajišťovala také rozhodující část monackých veřejných služeb (distribuce vody, plynové osvětlení nebo svoz odpadků).³¹

4.2 Smlouva ze 17. července 1918

Smlouva z roku 1861 byla spíše plodem míru, a proto řešila prvotně otázky hospodářské spolupráce. Smlouvu z roku 1918 naopak zásadně poznamenaly poměry před koncem první světové války, již se Francie zúčastnila jako vítězná mocnost a Monaku připadlo postavení neutrálního státu. Cílila proto hlavně na zájmy národní bezpečnosti.

S ohledem na doznívajícím světový konflikt i na vojenskou sílu Francie nepřekvapí „drsné“ modality vstupu francouzských ozbrojených sil na monacké území a do jeho pobřežních vod, jakož i jejich následného pobytu. Jakkoli smlouva z roku 1918 primárně vyžadovala předběžný souhlas knížete, nahrazovala jej v naléhavých případech pouhá předchozí notifikace francouzskou vládou (čl. 4). Smlouva z roku 1918 Francii dále zavázala bránit nezávislost a svrchovanost Monackého knížectví a zaručit jeho celistvost tak, jako by šlo o francouzské území (čl. 1 odst. 1).

Monako se naproti tomu zavázalo, že bude svá svrchovaná práva vykonávat v „dokonalé shodě“ (*en parfaite conformité*) s politickými, vojenskými, námořními a ekonomickými zájmy Francie (čl. 1 odst. 2). Francie tak obdržela možnost v široké míře prosazovat

³⁰ GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 90–91.

³¹ *Ibidem*, s. 37–39, CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 14–16.

své zájmy a eventuálně použít retorzní opatření v případech, kdy dospěla k závěru, že se Monako jejími zájmy neřídí. Získala tím takřka „absolutní“ nástroj k „modelování“ nezávislosti Monackého knížectví. Neváhala jej v praxi použít, např. v průběhu krize vzájemných vztahů v 60. letech 20. století (*infra*).³² Míra svobody Monaka v jednání byla citovaným ustanovením okleštěna na dřeň. Jeho účinky umocnil i článek 2, jenž podmínil zamýšlená opatření v oblasti mezinárodních vztahů dosažením „předběžné dohody“ (*entente préalable*) s francouzskou vládou.

S ohledem na obsah citovaných článků se nabízí srovnat smlouvu z roku 1918 se smlouvou z Fezu, kterou v roce 1912 Francie uzavřela s marockým sultánem o zřízení protektorátu v Maroku.³³ Francie se v ní zavázala k tomu, poskytnout sultánovi i jeho území ochranu. V širokém diskrečním rámci směla francouzská vláda sama zvážit, zda přikročí k okupaci marockého území a k plnění policejních funkcí. Sultán naopak převzal závazek, že bez předběžného souhlasu francouzské vlády nesjedná žádný akt mezinárodní povahy. Smlouva z Fezu bývá označována za právní nástroj tehdejší kolonizační politiky.³⁴ Poměr vzájemných práv a povinností, které plynou z ní i z obdobných protektorátních smluv, se zjevně nesnáší s rovnovážností, již ukládá princip svrchované rovnosti v mezistátních vztazích. I francouzská nauka proto považuje nevyvážený obsah protektorátních dohod za neslučitelný se současným mezinárodním právem.³⁵ Vzhledem k obdobnému obsahu citovaných ustanovení smlouvy z roku 1918 se vnučuje stejný závěr i v „monackém případě“.

Francie zjevně přistupovala k předmluvním negociacím s Monakem v přesvědčení, že trvajícím světovým ozbrojeným konfliktem nerovnováhu v obsahu sjednávané smlouvy dostatečně odůvodňuje, obzvláště proto, že v dané době reálně hrozilo, že Knížectví sklouzne do vlivu nepřátelského Německa. Pocit tohoto nebezpečí ovlivnil zejména obsah článků 2 a 3 smlouvy z roku 1918, jež ve svých důsledcích nejen značně omezují nezávislost Knížectví při výkonu svrchovaných práv, ale dokonce staví do závorek jeho suverenity.

Připomeňme, že v době vzniku smlouvy z roku 1918 byl výlučným nositelem monacké suverenity kníže. Úprava nástupnictví na knížecí trůn tak představovala výraz „tvrdého jádra“ monacké suverenity.³⁶ Navzdory tomu se článek 2 smlouvy z roku 1918 staví nad tuto svrchovanou úpravu. Ukládá, aby pravidla nástupnictví byla aplikována způsobem, který zaručí, že trůn obsadí pouze osoba francouzského či monackého občanství, a aby tato osoba obdržela souhlas francouzské vlády. Citované smluvní ustanovení tak v podstatě neguje svrchovanou svobodu knížete rozhodnout o svém nástupci.

V roce 1918 hrozilo, že z panující větve Grimaldiů nevzejde přímý následník. Jediný syn tehdejšího knížete byl činný voják a svobodný. Za této situace bylo představitelné, že nástupnictví přejde prostřednictvím matky knížete na některé z dětí, jež zplodila v manželství s německým knížetem Vilémem Württemberským (později titulovaným jako „hrabě z Urachu“).

Francie vyhodnotila riziko příštího německého vlivu jako natolik naléhavé a závažné, že ve smlouvě z roku 1918 podmínila svou ochranu tím, že „německá“ alternativa bude

³² TORRELLI, M. La révision du traité destiné à compléter les traités et conventions qui fixent les rapports de la Principauté avec la France, du 17 juillet 1918 à l'aune de l'égalité souveraine. *Revue de Droit Monégasque*. 2003, č. 5, s. 148.

³³ Text smlouvy srov. *Bulletin officiel de l'Empire chérifien*, 1ère année, n° 1, 1er novembre 1912.

³⁴ Srov. SCELLE, G. La Principauté de Monaco. Son statut international. *Revue de Droit Monégasque*, s. 132.

³⁵ DAILLIER, P. – PELLET, A. *Droit international public*. 6e édition. Paris: LGDJ, 1999, s. 482–483.

³⁶ V r. 1918 upravovalo tato pravidla svrchované nařízení knížete z 15. května 1881. Srov. *Revue de Droit Monégasque*. 2003, č. 5, s. 59–64.

a priori vyloučena.³⁷ Článek 3 tento francouzský postoj jasně vyjadřuje. Stanoví, že v případě uprázdnění trůnu, zejména pokud nebude přímý následník, promění se monacké území v „autonomní Monacký stát“, podrobený protektorátu Francie. Za tímto smluvním řešením se skrývá logika absolutní monarchie. Vskutku, absencí panovníka ztrácí takový stát jakoukoli svrchovanost. V dané situaci se na nesuverénní monacké území rozlije státní moc Francouzské republiky a tento stát poskytne Monaku územní autonomii. Aby se při výkladu článku 3 vyloučily pochybnosti, zda kníže skutečně eventuálně akceptoval zánik svého státu, první věta článku 3 výslovně knížete zmocňuje k tomu, „zčizit“ (*aliéner*) knížectví toliko ve prospěch Francie. Jinými slovy, toto ustanovení lze považovat za smluvní titul, na jehož základě je kníže oprávněn svým svrchovaným územím takto radikálně ve prospěch Francie disponovat.

Článek 3 smlouvy z roku 1918 je tedy třeba číst jako ujednání stran o postoupení celého monackého území v případě, nebude-li možné obsadit trůn v přímé linii. Lze namítnout, že takové ujednání odporuje současnému mezinárodnímu právu, hlavně zásadě sebeurčení národů.³⁸ Takové hodnocení však neplatí v souvislostech tehdejšího právního stavu. Za prvé, na sklonku první světové války nebyla zásada sebeurčení ještě mezinárodněprávně závazná, nýbrž působila jako pouhý mezinárodněpolitický postulát.³⁹ Za druhé, knížectví bylo na počátku 20. století výlučně dědičnou monarchií. Na vrcholu monackého právního řádu sice od roku 1911 figurovala Ústava, její text byl ale plodem vůle svrchovaného panovníka, nijak nekorigované vůlí monackého „národa“. Podmíněný smluvní záměr směřující k ukončení monacké nezávislosti a k postoupení monackého území jinému státu tak neporušoval tehdejší mezinárodní právo, ani monacké právo ústavní.⁴⁰

Citované smluvní ujednání představuje školský případ uplatňování mezinárodního práva utvářeného ve vztazích mezi absolutními monarchy, na což nemá vliv, že v daném případě byl smluvním partnerem knížete prezident parlamentní republiky. Ohromuje, jak bezbřezě svrchovaný monarcha zacházel se státním územím a určoval osud obyvatelstva. Se vznikem národních států se taková praxe stala neakceptovatelným excesem. V tomto ohledu lze připomenout prohlášení německé a československé vlády podepsané v Berlíně A. Hitlerem a E. Háchou 15. března 1939. Tento šokující bilaterální akt se patrně článkem 3 smlouvy z roku 1918 tak či onak inspiroval. Prohlášení, které vzniklo, jak známo, současně s obsazováním zbytku Československa německými vojsky, oznamuje, že, na jedné straně, československý prezident „klade osud českého národa a země s plnou důvěrou do rukou vůdce německé říše“ a že, na straně druhé, vůdce se rozhodl vzít „český národ“ pod ochranu německé říše a zaručit mu „autonomní vývoj odpovídající jeho svébytnosti“.⁴¹ V prohlášení se zmiňují „český národ a země“, přičemž ale absentuje slovo „svrchované“, které nahrazuje adjektivum „autonomní“, respektive substantivum „svébytnost“. Termín „autonomní“ se nadto v textu pojí jen s „národem“, nikoli s „územím“. Slovo „území“ se ve

³⁷ Srov. CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 21–22; GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 103–104.

³⁸ Srov. TORRELLI, M. *La révision du traité destiné à compléter les traités et conventions qui fixent les rapports de la Principauté avec la France, du 17 juillet 1918 à l'aune de l'égalité souveraine*, s. 149.

³⁹ Srov. MALENOVSKÝ, J. Vznik a zánik Československa na pozadí zásady sebeurčení národů. *Právník*. 2018, roč. 157, č. 10, s. 788–798.

⁴⁰ Potomek příslušníků smluvně odstavené „německé“ větve Grimaldiů, hrabě L. de Causans, nicméně po Francouzské republice aktuálně požaduje náhradu za újmu, jež mu údajně vznikla vyloučením z nástupnictví na trůn, a to ve výši 351 milionů eur. Srov. *Právo*, 15. srpna 2018. Pařížský administrativní soud jeho žádost usnesením odmítl, a to hlavně z důvodu, že újma, na níž stěžovatel zakládá svůj nárok, pochází ze svrchovaného aktu Monackého knížectví o úpravě pravidel nástupnictví, a není tak přičitatelná Francii. Žadatel ostatně ani neprokázal, na základě kterého zákonného předpisu o sukcesi by se stal knížetem. Srov. usnesení č. 1820151 z 11. ledna 2019.

⁴¹ Srov. *Mnichov v dokumentech*. Praha: NPL, 1958, s. 283–285.

znění prohlášení dále neobjevuje, což má zřejmě dokumentovat záměr československé vlády postoupit české území německé říši a spokojit se s autonomií národa. Na rozdíl od smlouvy z roku 1918 porušovalo „ujednání“ o odevzdání českého národa i území do rukou „vůdce“ hrubě tehdejší mezinárodní i československé ústavní právo.⁴²

Eventuální zcizení celého monackého území dohodnuté s knížetem vzaly bez zjevných protestů na vědomí strany Versailleské smlouvy (*supra*), což implicitně potvrzovalo, že takovou transakci považovaly za slučitelnou s tehdejší mezinárodním právem. Uvedená eventualita se nicméně nerealizovala. Svobodný syn knížete (Louis II) adoptoval v roce 1919 svou biologickou dceru (zplozenou ze vztahu se ženou z pařížského kabaretního prostředí) a ta se v roce 1920 provdala za příslušníka vlivné francouzské šlechtické rodiny. Bez ohledu na to, ve světle pozdějšího vnitropolitického vývoje v monackém státě i v obsahu obecného mezinárodního práva neudivuje, že Ústava z roku 1962 jednak zcizení monackého území výslovně zakázala (článek 1), jednak komplexně upravila pravidla sukcese na trůn (článek 10). Pokud by tedy na tehdejší smluvně dohodnutou bilaterální transakci zcizení bylo aplikováno současné monacké ústavní právo, na jedné straně by riziko, jež ji odůvodnilo, nebylo případné a, na straně druhé, kníže by k této transakci zjevně nebyl Ústavou zmocněn.

Velmocenské způsoby Francie směřující k podvazování nezávislosti knížete neodezřelý sjednáním smlouvy z roku 1918. Tato tendence se znovu projevila v roce 1930, kdy oba státy uzavřely dohodu o výběru a jmenování do některých státních a administrativních funkcí a úřadů a upřesnily ji formou následné výměny dopisů. Dohoda sice usnadnila monackým občanům přístup k francouzským veřejným službám, prováděným na území Monaka (např. v poštovní či celní oblasti), současně ale vyhradila mnohé monacké vládní i vysoké správní funkce francouzským uchazečům. Některé další vybrané úřady nesměli zastávat občané třetích států.

Pouze francouzský občan mohl vykonávat úřad předsedy vlády (*ministre d'État*). Kníže premiéra jmenoval ze seznamu tří kandidátů, který mu předala francouzská vláda. Podmínku francouzského občanství museli splňovat i někteří členové vlády a další vysokí funkcionáři státu, zejména ministr vnitra, ředitelé veřejné bezpečnosti, právní služby, zahraničních vztahů, generální prokurátor, předseda odvolacího soudu nebo ředitel pracovního úřadu. Vláda (*conseil de gouvernement*) sestávala zprvu ze čtyř, později ze šesti členů, a při rovnosti hlasů rozhodoval hlas předsedy. Bylo zajištěno, že francouzští členové vlády budou za všech okolností disponovat potřebnou většinou.⁴³

Dohoda z roku 1930 se tak značně odchylovala od běžných recipročních mezinárodních smluv. Nerovnováha jí upravených práv a závazků zajišťovala prospěch Francii, kdežto pozice Monaka naopak byla nevýhodná. Zvěčňovalo ji navíc to, že smlouva z roku 1918 ani dohoda z roku 1930 neobsahují ustanovení o možné výpovědi. Z obecného mezinárodního práva totiž plyne, že takové smlouvy zásadně nelze bez souhlasu obou stran ukončit (srov. čl. 54 Vídeňské úmluvy o smluvním právu).

⁴² Pomineme-li, že zcizení území bez kvalifikovaného souhlasu Národního shromáždění zjevně porušovalo zvláště významné pravidlo vnitrostátního práva (srov. i čl. 46 kodifikační Vídeňské úmluvy o smluvním právu), skutečnost, že Německo v době podpisu prohlášení provádělo v ČSR nijak neautorizované vojenské operace, kvalifikují spolu s dalšími rozhodnými skutečnostmi chování Německa jako anexi zbytku ČSR. V souvislosti s předstíraným účelem zcizení je od věci citovat i sovětskou notu ze 17. 3. 1939 adresovanou německé vládě. Vláda SSSR v ní sice sarkasticky prohlašuje, že „*nezná žádný stát, ve kterém hlava vlády by měla právo bez souhlasu lidu zrušit samostatnou existenci státu*“ (srov. pozn. 41, s. 288), avšak zjevně nevzala v tomto ohledu v potaz monackého knížete a jeho smlouvu s Francií z roku 1918.

⁴³ GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 65–67 a 112–113; srov. též obecně GRINDA, G. *La Principauté de Monaco*. 2e édition. Paris: Pedone, 2009, s. 94–95.

V období první světové války a v letech po ní Monako představovalo z geografických důvodů pro Francii bezpečnostní riziko s ohledem na zájmy, které v té době prosazovaly Německo i Itálie. Po druhé světové válce nebezpečí plynoucí z politiky těchto států nicméně vyvanulo. Nová situace přesunula orientaci bilaterálních vztahů Monaka a Francie ke vzájemné *hospodářské spolupráci*.

Monacká ekonomika se znovu transformovala. Stát ve 20. století postupně ztratil většinu svých příjmů z hazardních her a luxusní turistiky. Ty tvořily v roce 1905 celých 70 %, v roce 1939 už jen 30 % a v roce 1962 nevýznamná 4 % z jeho celkových příjmů. Zatímco z důvodu společné celní unie ve Francii i Monaku existovaly srovnatelné nepřímé daně, v roce 1869, v době, kdy monacký rozpočet v podstatě zásobovala a obsluhovala společnost SBM, kníže radikálním způsobem zrušil veškeré přímé (osobní) daně.⁴⁴ Jeho rozhodnutí vybědlo zahraniční průmyslové, obchodní, reklamní i bankovní společnosti a zejména francouzské fyzické i právnické osoby k přenesení sídla (rezidence) do Monaka, tedy, jinými slovy, k „daňové optimalizaci“. Monacké daňové uspořádání umožňovalo, aby kalkulující firmy udržovaly v Monaku kancelář, zatímco svou efektivní ekonomickou činnost rozvíjely ve Francii či ve třetích zemích. Tím celý „technický“ problém přerostl v obtížnou politickou bilaterální záležitost. Zřetelně se to projevilo na počátku 60. let, kdy expatriovaní majetní Francouzi (*pieds-noirs*) začali přesunovat své majetky z dekolonizovaného Alžírsku ne domů, nýbrž právě do Monaka.⁴⁵

Oba státy sice částečně koordinovaly své daňové politiky ve dvoustranných dohodách z roku 1945 a z roku 1951, jejich hlubokou koncepční disharmonii nicméně neodstranily.⁴⁶ Politické napětí proto neopadlo, naopak, v lednu 1962, vyvrhlo. Krizi vyvolal frontální střet knížete s předsedou vlastní vlády, jenž knížete vyzval, aby zrušil své opatření, jímž právně sporným způsobem ukončil francouzskou kontrolu nad řízením televize Monte Carlo. Francie tohoto specifického právního sporu využila ke vznesení politického požadavku, revidovat celý soubor dvoustranných dohod, včetně dohody fiskální. Označila absenci přímého zdanění za porušení článku 1 smlouvy z roku 1918 s tím, že se neslučuje se závazkem monacké vlády vykonávat svrchovaná práva, mj. v hospodářské oblasti, „v dokonalé shodě“ s francouzskými zájmy. Vyzvala Monako, aby svou daňovou soustavu upravilo způsobem, který zaručí, že monačtí i francouzští daňoví poplatníci budou podléhat obdobným přímým daním.

Kníže francouzské výzvě nevyhověl. Poukázal na to, že takový zásah do daňové politiky by představoval zpochybnění samotných základů monacké svrchovanosti, neboť pravomoc státu ve fiskální oblasti představuje podstatný atribut jeho suverenity. Pokud by Monako mělo být jejího svobodného výkonu dvoustrannou smlouvou s Francií zbaveno, degradovalo by ze svrchovaného státu ve francouzskou decentralizovanou územní jednotku.⁴⁷

V situaci vyhrocené politické krize ultimativně vedené negociace selhaly a Francie poněkud překotně přikročila k *retorzním opatřením*. Rozhodla se napříště zacházet s monackými občany jako s běžnými cizinci a především vypověděla několik vzájemných smluv, mezi nimi i dohodu o sousedství a vzájemné spolupráci ve správní oblasti z roku 1951.

⁴⁴ CHAGNOLLAUD, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 15.

⁴⁵ GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 156–163.

⁴⁶ Podrobně k těmto dohodám srov. *ibidem*, s. 118–149.

⁴⁷ Srov. *ibidem*, s. 164–167. Nad rámec dvoustranných daňových vztahů s Francií je vhodné dodat, že v důsledku absence daně z příjmu nemá Monako důvod uzavírat dvoustranné dohody o zamezení dvojího zdanění. Na doporučení OECD naopak od roku 2009 sjednalo na třicet dohod o výměně daňových údajů. Srov. *Géoeconomie*. 2014, n° 71, s. 10.

V den, kdy vypršela šestiměsíční lhůta jí podané výpovědi a dohoda o sousedství zanikla (13. října 1962), Francie zavedla na společné hranici celní a policejní kontroly. Jelikož se retorzní opatření nedotkla celní unie, nebyla ale vybírána cla. Francouzské složky naopak ověřovaly totožnost všech osob překračujících hranici (kontroly se netýkaly železničního styku). Následoval totální kolaps provozu.⁴⁸

Politické napětí přimělo knížete k tomu, uspišit vyhlášení Ústavy (17. prosince 1962). Oba státy posléze obnovily dialog. Důkladně prověřily stávající bilaterální smluvní arzenál a dohodly se na jeho podstatných změnách, včetně transformace daňové dohody. Ta byla podepsána 18. května 1963.⁴⁹ Vnesla do dvoustranných daňových vztahů dvě zásadní inovace. Za prvé, všechny podniky, které sídlí v Monaku, jejich obrat se však nejméně z jedné čtvrtiny utváří z operací uskutečněných mimo Monako, podléhají obdobné dani ze zisku, jaká se uplatňuje ve Francii. Za druhé, monačtí rezidenti francouzského občanství jsou napříště podrobena francouzské dani z příjmu fyzických osob, ledaže k datu 13. října 1962 prokázali nejméně pětiletý obvyklý pobyt v Monaku (čl. 7). Stejný pětiletý pobyt, avšak završený až po zmíněném dni, naopak pro francouzské občany monacké daňové rezidentství nezakládá. To znamená, že kromě definitivně uzavřené skupiny Francouzů, kteří se do Monaka přistěhovali nejpozději do roku 1957, zachází se se všemi ostatními francouzskými občany žijícími v Monaku a dokonce i s potomky francouzských občanů, kteří obdrželi postavení monackých daňových rezidentů, stejně jako s francouzskými rezidenty. Daňová dohoda z roku 1963 se logicky netýká postavení příslušníků třetích států žijících nebo sídlících v Monaku.

Rozdíly v daňovém zatížení příslušníků různých států v Monaku ovlivňují složení monackého obyvatelstva. Zatímco v období let 1946–1961 zřetelně převládali francouzští občané (v roce 1961 jejich počet dosáhl 13 tisíc), po uzavření daňové dohody Monaka s Francií se jejich množina značně zmenšila (v současné době čítá 8 tisíc).⁵⁰ Francouzští a italská příslušníci přitom vysoce dominují mezi přeshraničními pracovníky, tedy nepobývajícími v Monaku (celkem 38 tisíc).⁵¹ Nevýhodné daňové postavení francouzských občanů žijících v Monaku nese patrné diskriminační rysy. Zavdalo příčinu k bohaté judikatuře francouzských soudů.

V této souvislosti je třeba především uvést, že Francie uzavřela řadu dvoustranných dohod o zamezení dvojího zdanění, a to i s různými členskými státy Unie, jež zakazují diskriminaci osob, na jejichž daňové poměry se tyto dohody vztahují. Daňová dohoda Francie s Monakem z roku 1963 je konstruována tak, že, za prvé, monačtí rezidenti francouzského občanství se zásadně považují za francouzské daňové rezidenty, a za druhé, že činí zásadní rozdíl mezi dvěma skupinami monackých rezidentů, a to mezi těmi, kteří jsou francouzskými občany, a těmi, kteří jsou občany jiných států, pokud jde o zdanění jejich příjmů z *francouzských zdrojů*. V důsledku aplikace uvedené dohody s Monakem zejména hrozí, že monačtí rezidenti francouzského občanství budou diskriminováni v poměru k občanům jiných členských států Unie, s nimiž Francie uzavřela dvoustranné dohody o zamezení dvojího zdanění.⁵²

⁴⁸ Srov. ibidem, s. 169–178.

⁴⁹ Její text srov. ibidem, s. 226–236.

⁵⁰ Monackých občanů žijících v Monaku je shodou okolností stejně tolik (8,6 tisíce osob).

⁵¹ Srov. CHAGNOLLAUD DE SABOURET, D. *La Principauté de Monaco. Histoire, identité, pouvoirs*, s. 36; GALLOIS, J.-P. *Le régime international de la Principauté de Monaco*, s. 50–51; *Géoeconomie*, 2014, n° 71, s. 2.

⁵² K této velmi složité problematice srov. zejména DIEU, F. *L'actualité de la convention franco-monégasque du 18 mai 1963. Revue de Droit Monégasque*. 2007, č. 9, s. 17–21.

4.3 Smlouva z roku 1918 a vztahy Monaka s mezivládními organizacemi

Článek 6 smlouvy z roku 1918 vytváří dobré podmínky pro zapojení Knížectví do mezinárodních struktur. Tímto příznivým účinkem se vymyká zbytku smlouvy. Zatímco jiná její ustanovení omezují v tom či onom ohledu politické volby Monaka, článek 6 Knížectví naopak povzbuzuje, aby takové volby samo vyhledávalo, tedy aby se účastnilo mezinárodních konferencí a vstupovalo do mezinárodních organizací, zejména do sítě Společnosti národů. Francouzská vláda se citovaným ustanovením zavazuje, že monacké vládě usnadní přístup k nim po svém boku. Článek 6 se nicméně mezi světovými válkami uplatňoval nejednoznačně. Francie se k monackým iniciativám chovala spíše zdrženlivě až cynicky.⁵³ Obzvláště to platilo ve vztahu ke Společnosti národů. Monako usilovalo o členství a ve 20. letech o ně opakovaně požádalo. Své žádosti však vždy později vzalo zpět. Reagovalo tak na nepříznivé signály zevnitř organizace a nechťelo se vystavit nebezpečí případného formálního odmítnutí. Francouzská podpora monackým žádostem byla vlažná a v jednom případě Francie dokonce diskrétně intervenovala v neprospěch Monaka.

U jiných delegací, ať už britské, nebo americké, budily monacké žádosti o vstup do Společnosti rozpak. Miniaturnost uchazečského státu vyvolávala pochybnosti o jeho schopnosti plnit povinnosti člena organizace. V neprospěch jeho žádostí působilo i to, že měl nevalnou pověst střediska hazardních her a že při sestavování jeho rozpočtu se příliš nerozlišovaly veřejné příjmy a soukromý majetek knížete. Poukazovalo se taktéž na problematický vztah knížete a všemocné společnosti SBM. Delegace měly rovněž obavy, že s ohledem na velmi těsné vztahy Monaka s Francií by Francie ve Společnosti fakticky disponovala dvěma hlasy.⁵⁴ Členové organizace si konečně nepřáli, aby tak nicotný stát vstoupil do Společnosti dříve než např. Německo či Turecko.⁵⁵

Ve francouzském postoji se utkávaly protichůdné zájmy. Vidina „druhého hlasu“ mluvila obecně pro podporu monackých žádostí, tento klad však neutralizovala skepse, že společné hlasování nemusí vždy fungovat. Kníže (Albert I.) měl totiž pověst svobodomyšlné osobnosti, což dokumentoval mj. tím, že na podzim 1920 požádal o členství ve Společnosti národů, aniž by svůj krok předtím s Francií konzultoval. Francouzská opatrnost však zřejmě pramenila hlavně z toho, že tehdejší nepokoje monackého obyvatelstva, namířené proti knížeti, by po přijetí Monaka do Společnosti nevyhnutelně začaly rezonovat celou organizací a mohly by mít stimulační účinky na obyvatelstvo ve francouzských mimoevropských mandátních nebo protektorátních državách (Sýrie, Tunisko a Maroko). S postupem doby hodnotila Francie takové riziko kontaminace reálnějším a naléhavějším, a tak snahy Knížectví integrovat se do různých multilaterálních struktur nakonec v podstatě blokovala.⁵⁶

Po druhé světové válce se zájmy i priority Francie významně posunuly a Monaku se k prosazování vlastních mezinárodněpolitických záměrů otevřel mnohem širší prostor.

⁵³ BÉZIAS, J.-R. *La France et l'intégration internationale de la Principauté de Monaco (1918–1939). Guerres mondiales et conflits contemporains*. 2006, n° 221, s. 103.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 94.

⁵⁵ DUURSMA, J. *Fragmentation and international relations of Micro-States*, s. 292.

⁵⁶ BÉZIAS, J.-R. *La France et l'intégration internationale de la Principauté de Monaco (1918–1939)*, s. 95–103. Až kuriózně působí kategorický nesouhlas Francie s přáním knížete ratifikovat v roce 1935 Ženevskou úmluvu o ochraně zraněných a nemocných v poli z roku 1864 a ustavit na jejím základě monackou společnost Červeného kříže. Francie tuto iniciativu pod vlivem analýzy prof. Basdevanta odmítla. Jmenovaný akademik spatřoval nebezpečí ratifikace v tom, že by zřízení monackého Červeného kříže povzbudilo vznik obdobných společností v Sýrii, Tunisku a Maroku, což by posílilo mezinárodní postavení revoltujících sil na těchto územích, jež Francie již tak s obtížemi vojensky kontrolovala. *Srov. ibidem*, s. 102–103.

Usilovalo nejprve o členství ve specializovaných organizacích, přidružených k OSN. Již v roce 1948 vstoupilo do UNESCO, jež sídlí shodou okolností v Paříži. Stalo se tak pozoruhodně na základě jednomyslného souhlasu plenárního orgánu této organizace. Monackou kandidaturu ovšem nejprve posoudil výkonný orgán UNESCO. Sdělil, že Monako je „v podstatě malý nezávislý stát, jenž převzal závazky vztahující se k výkonu určitých svých práv vůči mocnějšímu sousedovi, nicméně omezení svobody jeho některých jednání, k nimž dal souhlas, nemá na jeho postavení coby svrchovaného státu vliv“. Výkonný orgán odůvodnil své dobrozdání mj. i tím, že Knížectví „plně požívá práva uzavírat smlouvy s jinými mocnostmi“.⁵⁷ Citované závěry vycházely vstříc všeobecnému politickému zájmu členské základny na univerzalitě členství, a to i za cenu „velkorysé“, ba nepřesné kvalifikace některých rozhodných skutečností. Nauka upozornila zejména na to, že smlouva z roku 1918 požaduje k uzavření mezinárodní dohody Monakem předběžný souhlas Francie. Za této podmínky lze ovšem o „plně pravomoci Monaka uzavírat smlouvy“ sotva hovořit.⁵⁸

V roce 1948 vstoupilo Monako i do Světové zdravotnické organizace (WHO). V roce 1957 se stalo původním členem Mezinárodní agentury pro atomovou energii (IAEA). V roce 1970 se začlenilo do Mezinárodní organizace frankofonie. Integraci Knížectví do univerzálních organizací završilo jeho přijetí do OSN. Monako obezřetně vyčkalo (příznivého) výsledku řízení o žádostech o přijetí Lichtenštejnska a San Marina a teprve poté samo požádalo. Rada bezpečnosti jeho žádost v květnu 1993 bez formálního hlasování doporučila a žádost následně aklaťmáci schválilo Valné shromáždění.⁵⁹ OSN totiž již dříve definitivně uzavřela diskusi o možné výběrovosti členství v ní a v souladu se zásadou univerzality se otevřela všem všeobecně uznávaným státům, bez ohledu na velikost jejich území, počet obyvatel či zvláštnosti výkonu svrchovaných práv.⁶⁰

5. Přijetí Monaka do Rady Evropy a jeho ústavní i mezinárodněprávní souvislosti

Premiér knížecí vlády zaslal žádost o přijetí do Rady Evropy 15. října 1998. Jak známo, tato regionální mezivládní organizace prosazuje výběrové členství, a proto vstupu do ní předchází náročná prověrka kandidátských států. Ty musí v souladu s článkem 3 Statutu Rady Evropy prokázat svou oddanost demokracii, principům právního státu a požadavku náležité ochrany základních práv a svobod jednotlivce. Vyjví-li přijímací řízení nedostatky, orgány Rady Evropy doporučí opatření k jejich nápravě. Uchazečský stát je vyzván k přístupu do organizace až tehdy, když zjištěné překážky odstraní, nebo se formálně zaváže k jejich odstranění ve stanovených lhůtách.⁶¹

Podklady pro vyřízení žádosti Monackého knížectví zpracovali určení soudci Evropského soudu pro lidská práva. V roce 1999 předali orgánům Rady Evropy zpravodajskou zprávu. Museli se vypořádat s námitkami dvojího druhu, a to jednak s problémy ústavního a institucionálního charakteru, jednak s pochybnostmi stran obsahu a dopadů bilaterálních smluv s Francií na výkon svrchovaných práv uchazečského státu.

⁵⁷ UNESCO, doc. 8 EX/6 (24 Jun. 1948) Executive Board, 8th Session, s. 2.

⁵⁸ DUURSMA, J. *Fragmentation and international relations of Micro-States*, s. 296.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 303–304.

⁶⁰ Srov. COT, J.-P.– PELLET, A. (eds). *La Charte des Nations Unies. Commentaire article par article*. 3e édition. Paris: Economica, 2005, s. 525 a 531.

⁶¹ V tomto příspěvku není prostor k podrobnějšímu popisu zde načrtnutých procedur. Lze odkázat na MALENOVSKÝ, J. K právním aspektům přijetí České republiky do Rady Evropy. *Právník*. 1993, č. 10–11, s. 886–902.

V *prvním ohledu* kontrolní orgány sice nezpochybňovaly demokratickou povahu monackého státu, kladly si však otázku slučitelnosti dominantního postavení knížete v poměru k parlamentní Národní radě (*Conseil national*) s citovaným článkem 3 Statutu RE. Konstatovaly, že Rada Evropy nemůže vnucovat jednotlivým evropským státům určitý vzorec demokracie, a to ani vzor demokracie parlamentní. Nemůže po nich ani požadovat, aby zavedly specifický volební systém. Zvláštnosti v této oblasti v porovnání s hlavním proudem evropských států proto Monako jako uchazečský stát nijak nediskvalifikují.

Nehledě na toto zásadně příznivé dobrozdání přikročilo Knížectví v roce 2002 k ústavní reformě. Provedené změny definitivně potlačily model patriarchálního státu, který chránila Ústava z roku 1962.⁶² Kníže sice uvedené ústavní změny ve své svrchované pravomoci vyhlásil, revidovaná Ústava však již nepřipouští, aby její účinky ze své vůle pozastavil. Měnit novou Ústavu lze jen na základě společného ujednání knížete a Národní rady. Revidovaná Ústava tak vyjadřuje ústavní pakt monarchy a lidu, založený na vzájemné důvěře. Posílila přitom pravomoci parlamentního orgánu. Ačkoli pravomoc legislativní iniciativy přísluší knížeti, legislativní činnost jako takovou vykonávají společně kníže a Národní rada. Byl taktéž transformován většinový volební systém, jenž v minulosti zpravidla produkoval „jednobarevnou“ Národní radu. Nahradil ho model smíšený, a to tak, že se na příště z jedné třetiny uplatňuje poměrnost.

Rada Evropy některé podněty vzešlé z prověrky nepodpořila. Nevyzvala ani nedoporučila, aby předseda vlády byl demokraticky vybrán a byl podroben dohledu Národní rady. Vyšla z toho, že takové řešení nemá podporu obyvatelstva a je navíc způsobilé rozkolísat institucionální rovnováhu ve státě. Nepožadovala ani, aby cizinci mohli volit v komunálních volbách, a to proto, že v množině obyvatelstva výrazně převažují.⁶³ Tato demografická zvláštnost ostatně přiměla monackou vládu k tomu, aby ke svému podpisu Evropské úmluvy o lidských právech připojila prohlášení o výkladu. Zdůraznila v něm, že „*být státem omezených rozměrů s sebou nezbytně nese zvláštní význam úpravy pobytu a práce cizinců i sociálních opatření ve vztahu k nim*“.⁶⁴

Ve *druhém ohledu* zpravodajové Rady Evropy sice připustili, že Knížectví v mezinárodních vztazích vystupuje jako svrchovaný a nezávislý stát, potvrdili ale současně, že výkon jeho svrchovaných práv je značně usměrňován smlouvami s Francií. Vyjádřili přesvědčení, že budoucí vztahy mezi Monakem a Francií by měly zásadně vyhovět požadavkům plynoucím ze zásady svrchované rovnosti. Nestanovili to nicméně jako podmínku, neboť Rada Evropy nemůže požadovat pro členství podmínky, jejichž splnění není výlučně v pravomoci uchazečského státu. Kníže přístup zpravodajů sdílel. Označil sice smlouvu z roku 1918 za „překonanou“, případné zasahování do smluvních poměrů s Francií však odmítl s tím, že bilaterální vztahy posoudí tyto dva státy.⁶⁵

Francie vyjádřila pro inovaci smluvního arsenálu pochopení a vstoupila do negociací s knížetem. Jejich výsledkem se stala *Smlouva určená k nové úpravě a potvrzení přátelských vztahů a spolupráce mezi Monackým knížectvím a Francouzskou republikou* z 24. října 2002 (dále jen „smlouva z roku 2002“).⁶⁶ Strany v její preambuli prohlašují, že vzájemně

⁶² Znění ustanovení modifikujících ústavu z r. 1962 srov. GRINDA, G. *La Principauté de Monaco*, s. 203–216.

⁶³ Monacké území tvoří jediná obec.

⁶⁴ Podrobněji srov. BALMOND, L. Le contexte de la révision constitutionnelle à Monaco. *Revue de Droit Monégasque*. 2003, č. 5, s. 45–55; GRINDA, G. Le Processus d'adhésion de Monaco au Conseil de l'Europe: incidences sur l'ordre juridique de la Principauté. *Revue de Droit Monégasque*. 2005, č. 7, s. 35–49; LITZNER, A. – BASSO, J.-A. La Principauté de Monaco: État réformateur, État réformé. In: PARDINI, J.-J. – DEVES, C. (eds). *La réforme de l'État*. Bruxelles: Bruylant, 2005, s. 263–285.

⁶⁵ GRINDA, G. *La Principauté de Monaco*, s. 27–29.

vztahy, upravené dosud smlouvou z roku 1918, mají lépe zohledňovat současné poměry. Tomu odpovídá pojetí nové smlouvy. Obsah respektuje vzájemnost, podstatný prvek zásady svrchované rovnosti.⁶⁷

Patrně nejvýznamnější korekci ve vzájemných vztazích přináší článek 3 smlouvy z roku 2002. Ruší úpravu smlouvy z roku 1918 v otázce sukcese na knížecí trůn. Francie namísto ní akceptovala, že pravidla nástupnictví stanoví výlučně monacká Ústava. Monako se zavázalo, že bude francouzskou stranu informovat o jejich případných změnách. Uprázdňování trůnu a určité občanství následníka tím ztratily v bilaterálních vztazích právní relevanci, a nemohou tedy založit jakýkoli územní nárok Francie.

Smlouva z roku 2002 již ani neobsahuje dřívější závazky Knížectví vykonávat svrchovaná práva v dokonalé shodě s důležitými zájmy Francie a předem se s ní dohodnout o všech uvažovaných mezinárodních opatřeních. Transformovaly se v povinnost Monaka sladit s Francií v uvedených souvislostech společný postup (*concertation*), tedy v předstihu ji informovat, radit se s ní a v mezinárodním prostředí konat s ohledem na její zájmy. Jinak řečeno, dosavadní monacké závazky znějící „na výsledek“ se proměnily v závazky „na chování“, což Monaku v posledku poskytuje prostor k úvaze i k vlastnímu rozhodnutí.⁶⁸ Stejný závazek převzala recipročně i Francie.

Ukotvení smlouvy z roku 2002 v logice svrchované rovnosti dovolilo ustavit mezi Monakem a Francií diplomatické styky a zřídit diplomatické úřady. Dříve Francie mít svůj úřad v Monaku nechtěla. Nejspíš si nepřála komplikovat činnost svému detašovanému funkcionáři ve funkci monackého předsedy vlády. Rovněž v minulosti nedovolila, aby Knížectví na svém území hostilo diplomatické úřady třetích států.⁶⁹

Zpravodajové Rady Evropy vznesli závažné námitky i k již zmiňované smlouvě z roku 1930. Shledali v ní nesoulad s právem monackých občanů na rovný přístup ke státním úřadům a funkcím.⁷⁰ Doporučili ji revidovat, zejména odstranit podmínku francouzského občanství monackého předsedy vlády. Smluvní strany tomuto přání vyhověly. Uzavřely *Smlouvu uzpůsobující a prohlubující správní spolupráci z 8. listopadu 2005*,⁷¹ jež smlouvu z roku 1930 zrušila a nahradila.

V souladu s novou smlouvou mohou monačtí občané zastávat v Monackém knížectví kterýkoli veřejný post (*emploi public*). Při obsazování úřadů, které nejsou vyhrazeny monackým občanům, mají přednost francouzští občané před občany třetích států. Do vysokých pozic v resortu bezpečnosti a veřejného pořádku lze dosadit toliko monacké nebo francouzské příslušníky. Totéž platí i o vládních funkcích, včetně té předsednické. Kandidatury do funkcí a úřadů, jež strany považují za významné s ohledem na své podstatné zájmy, budou vzájemně konzultovány. Taková místa obsadí osobnosti požívající důvěry obou stran. Smlouva z roku 2005 zajistila nejen přístup monackých občanů ke všem veřejným postům v jejich státě, nýbrž i k pozicím ve francouzské veřejné službě.

⁶⁶ Text smlouvy z roku 2002 srov. např. v *Revue de Droit Monégasque*. 2003, č. 5, s. 39–41.

⁶⁷ MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část a poměr k jiným právním systémům*, s. 19–21.

⁶⁸ TORRELLI, M. *La révision du traité destiné à compléter les traités et conventions qui fixent les rapports de la Principauté avec la France, du 17 juillet 1918 à l'aune de l'égalité souveraine*, s. 155.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 150. Monako svých nových možností náležitě využilo. Udržuje bohatou síť diplomatických a konzulárních styků. Zřídilo v cizině, ve významných státech, celkem devět velvyslanectví. V Monaku sídlí francouzský a italský velvyslanec. Knížectví v zahraničí udržuje 132 konzulárních úřadů, kdežto v Monaku jich operuje 77. Kompletní seznam srov. <https://www.embassy-pages.com/monaco_fr>.

⁷⁰ Srov. GRINDA G. *Le Processus d'adhésion de Monaco au Conseil de l'Europe: incidences sur l'ordre juridique de la Principauté*, s. 33–34.

⁷¹ Její úplné znění srov. GRINDA, G. *La Principauté de Monaco*, s. 221–223.

S ohledem na provedené nebo alespoň již započaté ústavní a smluvní změny Parlamentní shromáždění doporučilo v dubnu 2004, aby bylo Monacké knížectví přizváno ke vstupu do Rady Evropy.⁷² Výbor ministrů tomuto doporučení 2. září 2004 vyhověl. Po jeho výzvě uložilo Monako 5. října 2004 listiny o přístupu ke Statutu Rady Evropy a současně podepsalo Evropskou úmluvu o lidských právech.

6. Unijní rozměr monacké svrchovanosti

Na rozdíl od základní smlouvy, kterou uzavřely v roce 1993 Francie a Španělsko s Andorrským knížectvím, nezasahuje smlouva Francie s Monakem z roku 2002 do širších evropských souvislostí jejich vzájemných vztahů, a to navzdory tomu, že právě evropský a zejména unijní aspekt francouzsko-monackých vztahů je nyní dynamický a současně i mimořádně složitý.

Monako není členem Evropské unie a v této organizaci požívá postavení třetího státu. Unijní smlouvy jsou pro Knížectví *pacta inter alios* a v souladu s čl. 34 Vídeňské úmluvy o smluvním právu nejsou bez jeho souhlasu způsobilé zakládat práva ani závazky (*pacta tertiis nec nocent nec prosunt*). Monako se pochopitelně nepodílí na unijní normotvorbě. Je ovšem vázáno vějířem bilaterálních dohod s Francií, jež mají podle monacké Ústavy v podstatě ústavní sílu (*supra*). Byly zčásti uzavřeny před 1. lednem 1958, tedy před datem účinnosti Římských smluv o vzniku Evropských společenství. Unie ukládá Francii coby členskému státu aplikovat ve stanovených oblastech unijní právní řád vedle nebo namísto vnitrostátního práva. Z čl. 351 Smlouvy o fungování EU nicméně plyne, že takové „prekomunitární“ dvoustranné dohody zásadně nejsou unijními předpisy dotčeny.

Podle některých francouzsko-monackých dohod se v určitých případech na monackém území použije francouzské právo a rozhodují francouzské orgány. Jelikož je Francie povinna zachovávat primát unijního práva nad právem vnitrostátním, je unijní právo transportováno skrze vzájemné dohody a v důsledku svého primátu nad právem francouzským i do právních vztahů uvnitř Monackého knížectví (např. pravidla pro fungování eurozóny).⁷³

Působením popsaného mechanismu přerůstá francouzsko-monacká vzájemnost v *triangulační regulační konstrukci*, jejíž vrchol obsadilo unijní právo. Její fungování v praxi je ale těžkopádné a nejasné. Unie postrádá kompetenci k tomu, aby mohla sama regulovat uplatňování unijního práva na území nečlenského státu. Unijní právo do monackých poměrů vnáší dvoustanné dohody s Francií, které však pro Unii představují *pacta inter alios*. Působení *francouzského unijního nosiče* musí být proto Unii specificky připuštěno normami jeho sekundárního práva. Ty zmocňují, aby se unijní právo mohlo aplikovat na území Monaka coby třetího státu. Takové akty Unie schválila zejména v souvislosti s normami o jednotném celním území.⁷⁴

Zmíněné akty sekundárního práva ovšem Monako nezavazují. Pokud z unijní úpravy pro ně plyne určité právo (výhoda), lze jeho souhlas coby třetího státu předpokládat (čl. 36 Vídeňské úmluvy o smluvním právu). Adresuje-li se ale takovou úpravou určitý závazek (nevýhoda), žádá se výslovný písemný souhlas povinovaného (čl. 35 uvedené Vídeňské úmluvy), který tu ale zásadně chybí. Zmíněný problém absence závaznosti unijní úpravy

⁷² Srov. *l'avis n° 250 du 27 avril 2004*.

⁷³ MARGOSSIAN-COTTA, V. Droit européen et droit monégasque. La force du vecteur français. *Revue de Droit Monégasque*. 2000, č. 2, s. 138.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 140.

byl dosud překlenován dohodami, které Monako uzavřelo s francouzskou vládou coby plnomocníkem Unie, jednajícím jejím jménem, jimiž Knížectví projevilo náležitě svou kladnou vůli (lze např. zmínit monetární úmluvu z 24. prosince 2001, jíž částečně vstoupilo do eurozóny).⁷⁵

I přes dílčí pokusy vnést do vztahů Monaka s Uní určitý řád, proniká unijní právo k subjektům monackého práva nadále v podstatě deterministicky, aniž by byl tento proces ze strany Knížectví účinně usměrňován. Monacký stát totiž nedisponuje prostředky, jež by mu dovolily orientaci a obsah unijní úpravy spoluurčovat.⁷⁶ Pro ilustraci, Monako vstoupilo skrze „francouzský unijní nosič“ do celního území Unie, což jeho zboží otevřelo volný přístup na trhy jejích členských států. Nemůže nicméně těžit ze smluv, které Unie uzavřela s třetími státy a na jejichž základě požívá její zboží výhod mimo území Unie.⁷⁷ Monako rovněž uplatňuje Schengenské dohody, nicméně o tom, že vstupními místy do schengenského prostoru jsou monacký přístav a heliport, rozhodla Francie, která jim může toto postavení i jednostranně odebrat.⁷⁸

Přímé vztahy mezi Uní a Monakem jsou spíše výjimečné. Obě strany sjednaly (na žádost Monaka) v roce 2003 dohodu o obchodování s monackými farmaceutickými výrobky na území členských států, nebo v roce 2004, na žádost Evropské rady, dohodu o opatřeních ke zdanění příjmů z úroků ze spořivých účtů zahraničních daňových rezidentů.⁷⁹

Z předchozího vyplývá, že Monako zatím vystupuje jako příležitostný adresát unijního práva. Jeho fyzické a právnické osoby nedisponují opravnými prostředky, jež by je opravňovaly dovolat se jurisdikce Soudního dvora EU. Za této situace je pro Monako žádoucí uzavřít s Uní dohodu o přidružení. Takový instrument se skutečně připravuje. Rada Unie pověřila v prosinci 2014 Komisi, aby o možném přidružení jednala s Andorrou, Monakem a San Marinem. Negociace započaly v březnu 2015 a dosud trvají.

Závěr

Monacké knížectví lze označit za nejmenší stát světa.⁸⁰ S ohledem na jeho výjimečně miniaturní teritoriální i demografické parametry na něj bývá nahlíženo jako na svérázný „preparát“, na němž se zkoumá, jak se uplatní mezinárodně právní zásada svrchované rovnosti v extrémních souvislostech.

Tmelem státnosti Monaka i zdrojem jeho stability jsou jeho panovníci, již vybudovali a prosazovali svou suverenitu, využívající vojenského významu monackého přístavu i skály nad ním. Udrželi ji obratnou diplomacií. Přesvědčili o své strategické nepostradatelnosti zainteresované velmoci. To knížatům dovolilo vyjednávat i s hlavami velkých států na základě rovnosti a uzavírat s nimi mezinárodní smlouvy.

⁷⁵ VIDAL, D. Le droit monétaire monégasque et la zone euro. *Revue de Droit Monégasque*. 2004, č. 6, s. 71–85; GASTAUD, B. Les relations entre la Principauté de Monaco et la Communauté européenne: L'exemple de la convention monétaire entre le gouvernement de la République française, au nom de la Communauté européenne, et le gouvernement de son Altesse Sérénissime le Prince de Monaco. *Revue de Droit Monégasque*. 2004, č. 6, s. 7–38.

⁷⁶ VANDERSANDEN, G. L'application du droit communautaire sur le territoire de la Principauté de Monaco. *Revue de Droit Monégasque*. 2000, č. 2, s. 179 a 181.

⁷⁷ DASHWOOD, A. – MARESCAU, M. (eds). *Law and Practice of EU External Relations: salient features of a changing landscape*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 294–295.

⁷⁸ BLOCKMANS, S. – LAZOWSKI, A. *The European Union and Its Neighbours*. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2006, s. 195.

⁷⁹ Srov. GRINDA, G. *La Principauté de Monaco*, s. 63–64.

⁸⁰ Státnost ještě menšího „Vatikánského městského státu“ je pochybná vzhledem k tomu, že subjektem mezinárodního práva není tento „stát“, nýbrž Svätý stolec, jehož nezávislá moc není odvozena z nepatrného území, které spravuje, ani na něm závislá.

Taková smluvní rovnost ovšem ne vždy vyústila ve vyvážené smlouvy. Dohody, které Monako uzavřelo, v nejednom případě trpěly nedostatkem reciprocity a nerovnoměrnou distribucí vzájemných práv a povinností v neprospěch Knížectví. Nepoměr se programově objevoval v jeho smluvní relaci s velmocemi. Monako si smlouvami s nimi zpravidla uspokojovalo jediný, zato vitální zájem, a to svou bezpečnost a svébytnost. Za tuto cenu se „upisovalo“ k drastickým závazkům, jež ve světle zásady svrchované rovnosti šokovaly. Analýza takových nevyvážených smluv prokazuje obrovskou elasticitu obsahu obecného mezinárodního práva, jež pramení z dispozitivivity takřka všech jeho norem. Pokud se strany určité smlouvy dohodnou, obecné mezinárodní právo zásadně nebrání tomu, aby jejich ujednání případně bylo nevyvážené. V rozporu s tímto právem nebyla proto ani ujednání, jimiž se kníže obrazně vzdal „střechy nad hlavou“ ve smlouvách s Francií z roku 1861 a roku 1918.

Na příkladu Monackého knížectví si lze rovněž ověřit tenzi mezi kategorickým míněním části nauky mezinárodního práva, přesvědčené o kogentní povaze práva národů na sebeurčení, a pragmatickou mezinárodní praxí, která takový závěr ani zdaleka nepotvrzuje. Přestože Monako na počátku tohoto století přikročilo k rozsáhlým ústavním reformám, primárním zdrojem jeho suverenity je stále kníže, nikoli monacký „národ“. Svérázný „primát“ knížete nad národem přitom Monako v očích mezinárodního společenství nijak nediskvalifikuje. I na příkladu Knížectví je tedy zřejmé, že obsah zásady sebeurčení národů v mezinárodním právu lze sotva považovat za plně ustálený a samu zásadu stěží bez dalšího označovat za kogentní. Potvrzují to ostatně obstrukce při výkonu práva na sebeurčení v případech některých nesamosprávných území, ať už jde o Gibraltar (z důvodu odporu Spojeného království) nebo Západní Saharu (pokrok neguje Marocké království), ale i trvalá stagnace při hledání možností, jak korigovat některá arbitrární historická politická rozhodnutí (zejména o rozdělení Kurdů do několika států).

Fenomén monackého státu přináší také důkaz toho, jak pružně mezinárodní společenství zachází s pojmem „národ“. Vskutku, monačtí občané tvoří jen menšinu obyvatelstva státu. Jen tato menšina je vlastně subjektem práva národa na sebeurčení, kdežto majoritní populace je spíše objektem výkonu tohoto práva. To se přičí obecné představě, že sebeurčení má být plodem svobodného demokratického rozhodnutí většiny v daném kolektivu a prostoru.

Změny v poměrech uvnitř protektorského státu mívají pro jejich zahraniční *protégés* dramatické důsledky. Pro Monako měl tragické dopady pád Bastily a potažmo monarchie, jenž vyústil v přechodnou francouzskou anexi monackého území. Naproti tomu za anekdotický příklad umíněnosti francouzského protektora lze považovat to, že nepřipustil, aby se Monako připojilo k humanitární úmluvě na ochranu zraněných a nemocných v pozemní válce s odůvodněním, že by to ohrozilo francouzské koloniální zájmy v severní Africe. Francie zkrátka v minulosti mnohdy jednala velmocensky sebestředně, což pochopitelně mívalo škodlivé dopady i na vztahy Monaka s jinými regionálními mocnostmi, především s Itálií.

V průběhu posledních desetiletí se však parametry zahraniční francouzské politiky podstatně změnila, a to i proto, že je usměřňuje a koriguje dlouhodobé velmi aktivní členství v Evropské unii. Odklon Francie od velmocenských a sebestředných postojů má příznivý vliv na mezinárodní postavení Monaka. Otevřel knížecímu státu cestu do mezinárodních institucionálních struktur i k podpisu mnohostranných smluvních instrumentů. Na tomto základě Monako převzalo kvalitativně zcela nové mezinárodní závazky. Jejich plnění výrazně zlepšilo kvalitu monacké demokracie i ochrany lidských práv,

tedy respektu hodnot, jež se ve dvoustranných vztazích s Francií dříve nepovažovaly za významné.

Prostřednictvím francouzského právního řádu proniklo do monackého práva unijní právo. Jeho vstup však do značné míry uniká kontrole Knížectví a nezajišťuje mu rovnoměrné rozložení výhod a nevýhod z jeho aplikace. Nabízí se proto sjednat dohodu o přidružení k Unii. Ta v současné době naléhá především na to, aby Monako vyhovělo unijnímu právu v oblasti daní, a odolalo tak pokušením „daňového ráje“.

Zatímco v minulosti byla existence Monaka coby svrchovaného a nezávislého státu nejednou vážně ohrožena, jeho současné konstruktivní působení v mezivládních institucích a organizacích, především v OSN a Radě Evropy, jakož i síť jeho nových recipročních dohod s Francií, představují věrohodnou záruku, že knížecí ministát bude moci dlouhodobě nerušeně užívat svého proslulého blahobytu i mnohých výhod, plynoucích z evropské ekonomické i politické integrace.

Vnitrostátní soudy a způsoby argumentace judikaturou ESLP

Jan Petrov*

Abstrakt: Vnitrostátní soudy jsou významnými aktéry pro implementaci judikatury ESLP na národní úrovni. V debatách o budoucnosti štrasburského systému jsou vkládány naděje právě do vnitrostátních soudů a jejich způsobilosti pozitivně přispět k efektivitě a legitimitě systému založeného Evropskou úmluvou. Vnitrostátní soudy jsou však poměrně autonomními aktéry, v jejichž rozhodovací činnosti běžně dochází k prolínání vnitrostátní a mezinárodněprávní argumentace. Ve výsledku tak vnitrostátní soudci pracují se štrasburskou judikaturou různými způsoby s různými důsledky pro efektivitu Úmluvy a ESLP. Tento článek činí první krok nezbytný pro přesnější představu o tom, jakým způsobem vnitrostátní soudy s judikaturou ESLP ve skutečnosti nakládají a jaké to má důsledky pro štrasburský systém. S využitím řady příkladů z rozhodovací praxe českých vrcholných soudů článek představuje klasifikaci argumentace judikaturou ESLP ze strany vnitrostátních soudů, která je v budoucnu použitelná pro empirickou analýzu. Článek ukazuje, že soudy používají široké spektrum způsobů argumentace judikaturou ESLP, které se štěpí na otázkách 1) adresáta štrasburských rozsudků, 2) stupně následování ESLP, 3) intenzity vlivu štrasburských závěrů na rozhodnutí vnitrostátního soudu a 4) různých právních technik použití judikatury ESLP. Článek současně spojuje identifikované způsoby používání judikatury ESLP s debatami o efektivitě ESLP a zpřesňuje tak obraz o významu vnitrostátních soudů pro budoucnost štrasburského systému.

Klíčová slova: Evropský soud pro lidská práva, soudcovská argumentace, implementace judikatury ESLP, vyhovění mezinárodnímu právu, efektivita Evropské úmluvy

Úvod

Mezinárodní právníci tradičně vnímají vnitrostátní soudy jako významné aktéry k vynucení mezinárodněprávních norem a rozhodnutí mezinárodních soudů. Výhodou národních soudů je, že mohou dodat mezinárodním závazkům faktickou sílu díky vnitrostátním mechanismům vynucování práva. Vnitrostátní soudy proto bývají označovány jako „strážci mezinárodního právního řádu“,¹ „zmocněnci ve službách mezinárodního práva“² nebo „chybějící článek mezinárodní vlády práva“.³

Velký význam vnitrostátních soudů pro vynucení mezinárodních závazků je patrný i v českém prostředí, nejvíce v případech povinností plynoucích z judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“ nebo „štrasburský soud“). V posledních letech například Ústavní soud na základě judikatury ESLP změnil svůj přístup k právu na efektivní vyšetřování,⁴ což podle komentátorů dokonce vedlo k posunu celkové koncepce

* Mgr. Bc. Jan Petrov, LL.M., Ústav pro otázky soudnictví a Katedra ústavního práva a politikologie Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: jan.petrov@law.muni.cz. Za inspirativní debaty k tématu a cenné připomínky k článku děkuji kolegům z projektu *Beyond Compliance* Davidu Kosařovi, Hubertu Smekalovi, Kataríně Šípulové a Ladislavu Vyhnaníkovi. Vznik tohoto článku byl podpořen z finančních prostředků od Grantové agentury ČR v rámci řešení projektu *Beyond Compliance – Implementace rozhodnutí mezinárodních lidskoprávních těles na národní úrovni*, projekt č. 16-09415S, panel č. P408.

1 LAUTERPACHT, H. Decisions of Municipal Courts as a Source of International Law. *British Yearbook of International Law*. 1929, roč. 10, s. 93.

2 SCHELLE, G. Règles générales du droit de la paix. *Recueil des Cours de l'Académie de La Haye*. 1933, roč. 46, s. 356.

3 NOLLKAEMPER, A. *National Courts and the International Rule of Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 6.

4 Usnesení Ústavního soudu ze dne 29. 10. 2013 sp. zn. I. ÚS 2886/13; nález ze dne 12. 8. 2014 sp. zn. I. ÚS 3196/12 (zejména bod 15). Viz též nálezy ze dne 2. 3. 2015 sp. zn. I. ÚS 1565/14; ze dne 16. 12. 2015 sp. zn. II. ÚS 3626/13 a ze dne 19. 1. 2016 sp. zn. II. ÚS 3436/14.

základních práv v ČR.⁵ Rozšířený senát Nejvyššího správního soudu (dále jen „NSS“) zase s ohledem na rozsudek ESLP ve věci *Malige proti Francii*⁶ označil zápis bodů do registru řidičů za trest ve smyslu čl. 7 odst. 1 Evropské úmluvy (dále jen „Úmluva“ nebo „EÚLP“).⁷ Nedlouho poté NSS podřadil s přihlédnutím k judikatuře ESLP pod trest ve smyslu čl. 6 a 7 Úmluvy také daňové penále.⁸ Nejvyšší soud následně vyjasnil na základě reflexe rozsudku ESLP ve věci *A. a B. proti Norsku*⁹ vztah mezi daňovým penále a trestněprávním postihem za daňové trestné činy na půdorysu zásady *non bis in idem*.¹⁰

Během posledních let však vzrostl také počet případů, kdy se vnitrostátní soudy zdráhají plnému vynucení mezinárodních závazků a se závěry mezinárodních soudů plně nesoouhlasí.¹¹ V českém prostředí je známý náleží Ústavního soudu prohlašující rozsudek Soudního dvora EU ve věci *Landtová* týkající se tzv. slovenských důchodů za akt *ultra vires*,¹² dřívější odmítání širší normativní závaznosti judikatury ESLP ze strany Nejvyššího soudu¹³ anebo zdrženlivý postoj NSS k rozsudku ESLP ve věci *Zolotukhin*.¹⁴

Cílem tohoto článku je ovšem ukázat, že zacházení vnitrostátních soudů s mezinárodním právem je daleko komplexnější, než naznačuje tradiční přístup vnímající národní soudy buď jako „převodní páky“, nebo naopak odmítáče mezinárodního práva a vlivu mezinárodních soudů. Na příkladu používání judikatury ESLP českými vrcholnými soudy článek ukazuje, že i při práci s mezinárodním právem národní soudy zůstávají zakotveny v kontextu vnitrostátního právního systému a s mezinárodní judikaturou pracují různorodě s různými důsledky pro soudní argumentaci, výsledek sporu, vnitrostátní právo i efektivitu daného mezinárodního režimu. Po stručném přehledu dosavadních přístupů k tématu (část 1) článek představuje klasifikaci argumentace judikaturou ESLP ze strany vnitrostátních soudů (část 2). Článek současně spojuje identifikované způsoby a techniky používání judikatury ESLP s debatami o efektivitě ESLP a zpřesňuje tak obraz o významu vnitrostátních soudů pro budoucnost štrasburského systému.

1. Vnitrostátní soudy a mezinárodní (lidskoprávní) soudy

V posledních desetiletích vznikla řada mezinárodních soudů a kvazisoudních mezinárodních orgánů¹⁵ a hovoří se o proliferaci mezinárodních soudů. Tento fenomén zachycuje

⁵ BLAŽKOVÁ, K. Právo na efektivní vyšetřování: dochází na třetím ústavním soudu k výrazné změně v koncepci ochrany základních práv? *Jurisprudence*. 2016, roč. 26, s. 10.

⁶ Rozsudek ESLP ze dne 23. září 1998, *Malige proti Francii*, č. 27812/95.

⁷ Usnesení rozšířeného senátu NSS ze dne 30. září 2015 č. j. 6 As 114/2014-55.

⁸ Usnesení rozšířeného senátu NSS ze dne 24. listopadu 2015 č. j. 4 Afs 210/2014-57.

⁹ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 15. 11. 2016, *A a B proti Norsku*, č. 24130/11 a 29758/11.

¹⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4. 1. 2017 č. j. 15 Tdo 832/2016-126.

¹¹ MALENOVSKÝ, J. Implementace mezinárodních lidskoprávních rozhodnutí vnitrostátními orgány. In: SMEKAL, H. – VYHNÁNEK, L. et al. *Beyond Compliance – Implementace rozhodnutí mezinárodních lidskoprávních těles na národní úrovni*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 36–46. MARTINICO, G. National Courts and Judicial Disobedience to the ECHR: A Comparative Overview. In: ARNARDÓTTIR, O. M. – BUYSE, A. (eds). *Shifting Centres of Gravity in Human Rights Protection*. Abingdon: Routledge, 2016, s. 59. Obecněji JACKSON, V. *Constitutional Engagement in a Transnational Era*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 17 an.

¹² Nález Ústavního soudu ze dne 31. 1. 2012 sp. zn. Pl. ÚS 5/12 reagující na rozsudek Soudního dvora EU ze dne 22. 6. 2011, *Landtová proti ČSSZ*, C-399/09.

¹³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. srpna 2003 sp. zn. 25 Cdo 789/2003 a KÜHN, Z. K otázce závaznosti rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva pro domácí soudnictví. *Právní rozhledy*. 2005, roč. 13, č. 1, s. 3.

¹⁴ Rozsudek NSS ze dne 11. ledna 2012 č. j. 1 As 125/2011-163; viz níže.

¹⁵ K definičním znakům mezinárodních soudů a tribunálů viz ROMANO, C. – ALTER, K. – SHANY, Y. Mapping International Adjudicative Bodies, the Issues, and Players. In: ROMANO, C. – ALTER, K. – SHANY, Y. (eds). *The Oxford Handbook of International Adjudication*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 4–9.

nejen nárůst počtu mezinárodních soudů, ale i značné posílení jejich pozice na mezinárodní scéně i vlivu na státy.¹⁶ Typickými znaky těchto „nových mezinárodních soudů“ je obligatorní jurisdikce, větší nezávislost na národních vládách, širší přístup k soudu, vnitrostátní zakotvenost a extenze rolí nad rámec mezinárodního řešení sporů.¹⁷

Procesy judicializace a internacionalizace se dotýkají velmi významně také lidskoprávní ochrany. Řada mezinárodních lidskoprávních úmluv sjednaných v druhé polovině dvacátého století zřídila soudní či kvazisoudní orgány pověřené dohlížením nad dodržováním lidskoprávních závazků, které na sebe smluvní státy přijaly.¹⁸ Právě mezinárodní lidskoprávní soudy velmi významně působí na vnitrostátní úroveň, neboť se vyznačují širokým přístupem jednotlivců, činí vlády zodpovědnými za jejich vnitrostátní aktivity¹⁹ a často se výrazně dotýkají podoby jejich veřejných politik, zákonů i soudních rozhodnutí,²⁰ čímž se vzdalují od klasické funkce mezinárodního řešení sporů a více se blíží transnacionálnímu modelu rozhodování sporů.²¹

Na druhou stranu však nelze pozici a moc mezinárodních (lidskoprávních) soudů přeceňovat. Stále se jedná o soudní tělesa nadaná pravomocí interpretovat příslušné právní normy a rozhodovat, zda došlo k jejich porušení, která ale sama o sobě nedisponují „mečem ani měšcem“,²² tedy formálními nástroji, jak příslušné státy donutit ke změně chování a k vyhovění jejich rozhodnutím i proti vůli těchto států. V tomto ohledu jsou mezinárodní lidskoprávní soudy závislé na své přesvědčivosti, autoritě a sociální legitimitě.²³ V praxi je pak zásadní součinnost vnitrostátních aktérů, kteří mohou závěry mezinárodních lidskoprávních soudů převádět do vnitrostátní praxe.²⁴

V kontextu štrasburského mechanismu ochrany lidských práv je role vnitrostátních aktérů zásadní. Tradičním přístupem ESLP bylo omezit se v „odsuzujících“ rozsudcích pouze na konstatování porušení práva zaručeného Úmluvou a volbu nápravy nechat na státech samotných, eventuálně ve spolupráci s Výborem ministrů Rady Evropy zodpovědným za kontrolu výkonu rozsudků ESLP. Na rozdíl od Meziamerického soudu pro lidská práva²⁵ ESLP tradičně neukládal státům přesné kroky, jak rozhodnutí vykonat a jaká

¹⁶ ROMANO, C. The Proliferation of International Judicial Bodies: The Pieces of the Puzzle. *NYU Journal of International Law and Politics*. 1999, roč. 31, č. 4, s. 710.

¹⁷ Z rozsáhlé literatury viz např. ALTER, K. *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights*. Princeton: Princeton University Press, 2014. Z českých autorů MALÍŘ, J. Judicialization of International Relations: Do International Courts Matter? *The Lawyer Quarterly*. 2013, roč. 3, č. 3, s. 208–224, a ONDŘEJEK, P. – ONDŘEJKOVÁ, J. Politické otázky před mezinárodními soudy. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 2014, roč. 61, č. 14, s. 99.

¹⁸ Viz DUFEK, P. – SMEKAL, H. et al. *Lidská práva v mezinárodní politice*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, část II; ŠTURMA, P. *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. Praha: C. H. Beck, 2010.

¹⁹ MORAVCSIK, A. The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe. *International Organization*. 2000, roč. 54, č. 2, s. 217.

²⁰ Např. HELFER, L. – VOETEN, E. International Courts as Agents of Legal Change: Evidence from LGBT Rights in Europe. *International Organization*. 2014, roč. 68, č. 1, s. 77; KOSAŘ, D. *Judicializace justiční politiky Evropským soudem pro lidská práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2017; WINTR, J. Vliv Evropské úmluvy na český ústavní pořádek. *Jurisprudence*. 2012, roč. 21, č. 7–8, s. 3–9.

²¹ KEOHANE, R. – MORAVCSIK, A. – SLAUGHTER, A.-M. Legalized Dispute Resolution: Interstate and Transnational. *International Organization*. 2000, roč. 54, č. 3, s. 457–488.

²² HAMILTON, A. Federalist no. 78. In: HAMILTON, A. – MADISON, J. – JAY, J. *The Federalist Papers*. New York: Mentor Book, 1961, s. 464.

²³ DZEHTSIAROU, K. *European Consensus and The Legitimacy of The European Court of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. 143.

²⁴ PETROV, J. Působení judikatury ESLP na národní právní řády: Role vnitrostátních orgánů. *Jurisprudence*. 2016, roč. 25, č. 1, s. 21–30 a literatura tam citovaná.

²⁵ K přístupu Meziamerického soudu ANTKOWIAK, T. Remedial Approaches to Human Rights Violations: The Inter-American Court of Human Rights and Beyond. *Columbia Journal of Transnational Law*. 2008, roč. 46, č. 2, s. 351; ŠIPULOVÁ, K. Meziamerický systém kontroly lidských práv. In: DUFEK, P. – SMEKAL, H. *Lidská práva v mezinárodní politice*, s. 239–250.

nápravná opatření na vnitrostátní úrovni přijmout. Volba opatření, která zabrání obdobným budoucím porušením lidských práv, je zásadně v dispozici států, jimž ESLP většinou ponechával prostor pro uvážení ohledně nejhodnějších opatření.²⁶ Ačkoliv se tato praxe postupně mění a štrasburský soud častěji a intenzivněji státům naznačuje či dokonce ukládá, jaká nápravná opatření mají přijmout, stupeň specifikace je stále nesrovnatelný s Meziamerickým soudem.²⁷

V rámci působení judikatury mezinárodních soudů na vnitrostátní právní řády tak hraje důležitou roli celá řada státních i nestátních aktérů, kteří mají vliv na konečný výsledek reflexe rozhodnutí mezinárodních rozhodnutí.²⁸ V oblasti mezinárodního práva lidských práv, a Úmluvy zvláště, je v kontextu implementace nejčastěji vyzdvihována role vnitrostátních soudů.²⁹ S ohledem na široce nastavený přístup k vnitrostátním soudům a etablovanou vynutitelnost jejich rozhodnutí jsou vnitrostátní soudy označovány za stěžejní aktéry prosazování mezinárodního práva,³⁰ mimo jiné díky jejich nezávislosti a společnému právnímu jazyku, který sdílí s mezinárodními soudy.³¹ Podle Koha je pro vyhovění požadavkům mezinárodních lidskoprávních soudů rozhodující proces internalizace mezinárodních norem do vnitrostátních právních systémů. Zásadní je podle Koha soudní internalizace, která nastává, pokud „v důsledku řízení před vnitrostátními soudy dochází k soudcovské inkorporaci mezinárodněprávních pravidel do vnitrostátních zákonných a ústavních norem“.³² Vnitrostátní soudy tak mohou v rámci své rozhodovací činnosti vynucovat závěry mezinárodního lidskoprávního soudu a zavádět je do vnitrostátního právního prostředí. Právě proto Nollkaemper označuje vnitrostátní soudy za onen „chybějící článek mezinárodní vlády práva“.³³

Nollkaemper navazuje na klasickou doktrínu *dédoublement fonctionnelle* (zdvojení funkcí), jejímž autorem je francouzský mezinárodní právník Georges Scelle. Podle této koncepce vnitrostátní instituce, včetně soudů, mohou jednat jednak jako vnitrostátní aktéři ve vnitrostátní aréně a jednak jako mezinárodní aktéři vynucující ve vnitrostátním prostředí mezinárodní právo ve jménu mezinárodního společenství.³⁴ Z dnešního pohledu

²⁶ Např. rozsudek pléna ESLP ze dne 29. dubna 1988, *Belilos proti Švýcarsku*, č. 10328/83, bod 78; rozsudek pléna ESLP ze dne 13. června 1979, *Marckx proti Belgii*, č. 6833/74, bod 58; rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 13. července 2000, *Scozzari a Giunta proti Itálii*, č. 39221/98 a 41963/98, bod 249.

²⁷ Obecná opatření nápravy ESLP státům ukládá v rámci procedury pilotních rozhodnutí či prostřednictvím indikace obecných opatření v odůvodnění běžných (nepilotních) rozsudků. Viz KELLER, H. – MARTI, C. Reconceptualizing Implementation: The Judicialization of the Execution of the European Court of Human Rights' Jurisprudence. *European Journal of International Law*. 2015, roč. 26, č. 4, s. 838–884. Ve vztahu k individuálním opatřením viz JAHN, J. Ruling (In)directly through Individual Measures? Effect and Legitimacy of the ECtHR's New Remedial Power. *Heidelberg Journal of International Law*. 2014, roč. 74, č. 1, s. 1–39.

²⁸ Srov. např. SMEKAL, H. – ŠIPULOVÁ, K. DH v Czech Republic Six Years Later: On the Power of an International Human Rights Court to Push through Systemic Change. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2014, roč. 32, č. 3, s. 288; HILLEBRECHT, C. The Power of Human Rights Tribunals: Compliance with the European Court of Human Rights and domestic policy change. *European Journal of International Relations*. 2014, roč. 20, č. 4, s. 1100–1123.

²⁹ BJORGE, E. *Domestic Application of the ECHR: Courts as Faithful Trustees*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 4; GERARDS, J. – FLEUREN, J. (eds). *Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgments of the ECtHR in national case law*. Cambridge: Intersentia, 2014.

³⁰ ROBERTS, A. Comparative International Law? The Role of National Court in Creating and Enforcing International Law. *International and Comparative Law Quarterly*. 2011, roč. 60, č. 1, s. 58.

³¹ BENVENISTI, E. Judicial Misgivings Regarding the Application of International Law: An Analysis of Attitudes of National Courts. *European Journal of International Law*. 1993, roč. 4, č. 2, s. 161.

³² KOH, H. How Is International Human Rights Law Enforced? *Indiana Law Journal*. 1999, roč. 74, č. 4, s. 1413.

³³ NOLLKAEMPER, *National Courts and the International Rule of Law*, s. 6.

³⁴ SCELLE, G. *Précis de droit des gens: Principes et systématique*. Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1932, s. 54–56. Ke koncepci *dédoublement fonctionnelle* viz též CASSESE, A. Remarks on Scelle's Theory of 'Role Splitting' (*dédoublement fonctionnel*) in *International Law*. *European Journal of International Law*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 210 an.

je ale zřejmé, že vztahy mezi vnitrostátními a mezinárodními soudy nejsou jednorozměrné a dochází k prolínání mezi vnitrostátními a mezinárodněprávními rolemi národních soudů.

Je tomu tak zvláště v kontextu vnitrostátní aplikace Úmluvy a používání judikatury ESLP, neboť v řadě států získala Úmluva v praxi prominentní pozici v hierarchii pramenů práva a národní soudy k judikatuře ESLP poměrně běžně přihlížejí i za účelem osvětlení obsahu práv zakotvených ve vnitrostátních lidskoprávních katalogích.³⁵ Ve výsledku tak do jisté míry dochází k setřetí jasných hranic mezi vnitrostátním (ústavním) a mezinárodním právem (Úmluvou) a oba normativní rámce se prolínají.³⁶ Zvláště v ČR tomu napomáhá i vysoký právní status Úmluvy a judikatury ESLP. Podle Ústavního soudu Úmluva tvoří i po euronovele Ústavy součást ústavního pořádku³⁷ a vnitrostátní relevance judikatury ESLP dosahuje „ústavněprávní kvality“.³⁸

Úmluva a judikatura ESLP se tak přibližují vnitrostátním soudcům, kteří těchto pramenů poměrně často využívají a nechávají se jimi navigovat.³⁹ Nollkaemper pak ve výsledku rozlišuje čtyři funkce, které vnitrostátní soudy ve vztahu k soudům mezinárodním plní – substituci činností mezinárodního soudu, implementaci závěrů mezinárodního soudu, jejich zpochybnění (kontestaci) a přispívání k normativnímu rozvoji mezinárodního práva, kdy se vnitrostátní soudy podílejí na změnách výkladu mezinárodněprávních norem.⁴⁰

Na druhou stranu platí, že pro vnitrostátní aplikaci Úmluvy a argumentaci judikaturou ESLP nejsou podstatné jen normativní předpoklady, ale také praktické aspekty jako jazyková výbava soudců a asistentů, jejich expertiza v oblasti lidských práv nebo přístup k informacím z oblasti Úmluvy a judikatury ESLP. Jakkoliv byli v tomto ohledu komentátoři k situaci v postkomunistických státech střední a východní Evropy skeptičtí,⁴¹ zdá se, že se i v těchto aspektech situace v ČR zlepšuje v důsledku kurikula právnických fakult,⁴² aktivit Kanceláře vládního zmocněnce pro zastupování ČR před ESLP⁴³ nebo Justiční akademie a obecně se zvyšující lidskoprávní expertizy na vrcholných soudech.⁴⁴

Osud Úmluvy a judikatury ESLP před vnitrostátními soudy je přitom zcela zásadní pro efektivitu i legitimitu štrasburského systému. V posledních letech se krize spojená s obrovským nápadem a vysokým počtem nedodělků u ESLP rozšířila do krize imple-

³⁵ PARIS, D. Allies and Counterbalances. Constitutional Courts and the European Court of Human Rights: A Comparative Perspective, *Heidelberg Journal of International Law*. 2017, roč. 77, č. 3, s. 623; VAN DE HEYNING, C. The Natural 'Home' of Fundamental Rights Adjudication: Constitutional Challenges to the European Court of Human Rights. *Yearbook of European Law*. 2012, roč. 31, s. 128; KELLER, H. – STONE SWEET, A. (eds). *A Europe of Rights: The Impact of the ECHR on National Legal Systems*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

³⁶ Obecně KYSELA, J. Mění se struktura právního řádu a jeho atributy. *Eric Stein Working Paper*. 2009, č. 1.

³⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 25. 6. 2002 sp. zn. Pl. ÚS 36/01.

³⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 11. 2006 sp. zn. I. ÚS 310/05.

³⁹ *Mutatis mutandis* NOLLKAEMPER, A. *National Courts and the International Rule of Law*, s. 12–13.

⁴⁰ NOLLKAEMPER, A. Conversations among Courts: Domestic and International Adjudicators. In: ROMANO, C. – ALTER, K. – SHANY, Y. (eds). *The Oxford Handbook of International Adjudication*, s. 526.

⁴¹ EMMERT, F. Conclusions Drawn and Lessons Learned. In: HAMMER, L. – EMMERT, F. *The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms in Central and Eastern Europe*. Hague: Eleven International, 2012, s. 607, 631.

⁴² KILIAN, P. – POSPÍŠIL, I. – SMEKAL, H. International Human Rights in Czech Legal Education. *International and Comparative Law Review*. 2016, roč. 16, č. 2, s. 87–98.

⁴³ Např. Zřízení Kolegia expertů k výkonu rozsudků ESLP, v češtině vedená databáze vybraných judikátů ESLP, čtvrtletní Zpravodaj informující o nové judikatuře ESLP či odborné semináře. Viz PETROV, J. Legislativní reakce ČR na judikaturu ESLP. In: SMEKAL, H. – VYHNÁNEK, L. et al. *Beyond Compliance*, s. 159.

⁴⁴ ŠIPULOVÁ, K. – SULITKA, D. ESLP a české nejvyšší soudy: koncert bez dirigenta? In: SMEKAL, H. – VYHNÁNEK, L. et al. *Beyond Compliance*, s. 27–90; ŠÁMAL, P. Postavení Nejvyššího soudu v právním státě a jeho role při sjednocování judikatury. *Právník*. 2018, roč. 157, č. 4, část 1.

mentace štrasburské judikatury a otrásá se samotná legitimita ESLP.⁴⁵ Debata o řešení této krize a o budoucnosti štrasburského systému se v posledních letech stočila zejména k vnitrostátní úrovni. Politické deklarace věnující se budoucnosti ESLP zdůrazňují princip subsidiarity a společnou odpovědnost smluvních států za dodržování Úmluvy a stav štrasburského systému.⁴⁶ Podle některých autorů (včetně štrasburských soudců)⁴⁷ se i samotný ESLP „naladil“ na vlnu subsidiarity, neboť se v judikatuře posledních let začíná prosazovat přístup založený na procedurálním přezkumu. Jeho podstatou je, že stupeň deference v podobě širšího prostoru pro uvážení (*margin of appreciation*),⁴⁸ kterou ESLP státu přiznává, závisí mimo jiné na tom, do jaké míry vnitrostátní soudy (popřípadě další orgány) při rozhodování případu vzaly v úvahu práva zaručená Úmluvou. Pokud stát prokáže, že standardy zakotvené v Úmluvě a judikatuře ESLP dostatečně a v dobré víře zvažil, ESLP by měl v zásadě státu přiznat širší prostor k uvážení.⁴⁹ Tato strategie by měla motivovat národní soudce k častější a pečlivější práci se štrasburskou judikaturou, což by mělo mít pozitivní důsledky pro efektivitu a legitimitu ESLP.

Helper přitom upozorňuje, že efektivitou mezinárodního soudu nelze rozumět toliko ochotu adresáta rozsudku řídit se jeho závěry, neboť to nepředstavuje jediný úkol mezinárodních soudů.⁵⁰ Pojem efektivita mezinárodních soudů má více rovin, lze rozlišit 1) efektivitu v konkrétním případě (*case-specific effectiveness*), zohledňující, do jaké míry strany sporu vyhoví závěrům mezinárodního soudu; 2) *erga omnes* efektivitu, zohledňující precedenční efekt rozhodnutí mezinárodního soudu ve vztahu k subjektům v jeho jurisdikci; 3) efektivitu projevující se vnitrostátním zakotvením (*embeddedness effectivity*), která zohledňuje, do jaké míry lze účinně vymoci nároky plynoucí z příslušné mezinárodní smlouvy ve vnitrostátním prostředí, a 4) efektivitu spočívající v rozvoji mezinárodněprávních norem (*effectiveness in developing international norms*), která bere v potaz, do jaké míry mezinárodní soud přispívá k vývoji mezinárodního práva.⁵¹ O tom, do jaké míry a jakými způsoby vnitrostátní soudy přispívají k těmto dimenzím efektivit štrasburského systému, víme poměrně málo. Zbytek tohoto článku proto zavádí rámec pro analýzu, který umožňuje kategorizaci způsobů argumentace judikaturou ESLP a zohledňuje důsledky těchto způsobů pro efektivitu EÚLP systému. Ke kategorizaci jsem dospěl induktivně na základě několika stupňů generalizace hlavních trendů po dlouhodobém studiu používání judikatury ESLP vnitrostátními soudy.⁵²

⁴⁵ GERARDS, J. – TERLOUW, A. Solutions for the European Court of Human Rights. In: FLOGAITIS, S. – ZWART, T. – FRASER, J. (eds). *The European Court of Human Rights and its Discontents*. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, s. 165. MADSEN, M. The Challenging Authority of the European Court of Human Rights. *Law and Contemporary Problems*. 2016, roč. 79, č. 1, s. 167–175.

⁴⁶ Viz nejnověji Kodaňská deklarace, § 6–18, dostupné z: <https://www.echr.coe.int/Documents/Copenhagen_Declaration_ENG.pdf>. K předchozímu vývoji MALENOVSKÝ, J. Hledání šifry k textu, přičinám i důsledkům Protokolu č. 15 k Evropské úmluvě o lidských právech. *Právník*. 2016, roč. 155, č. 5, s. 393.

⁴⁷ SPANO, R. Universality or Diversity of Human Rights? Strasbourg in the Age of Subsidiarity. *Human Rights Law Review*. 2014, roč. 14, č. 3, s. 487; SPANO, R. The Future of the European Court of Human Rights –Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law. *Human Rights Law Review*. 2018, roč. 18, č. 3, s. 473.

⁴⁸ K *margin of appreciation* KOPA, M. *Doktrína prostoru pro uvážení (margin of appreciation) v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva*. Praha: Leges, 2014.

⁴⁹ Posun k procedurálnímu přezkumu s ohledem na prostor samozřejmě popisují zjednodušeně. V podrobnostech viz CALI, B. From Flexible to Variable Standards of Judicial Review: The Responsible Courts Doctrine at The European Court Of Human Rights. In: ARNARDÓTTIR, O. M. – BUYSE, A. (eds). *Shifting Centres of Gravity in Human Rights Protection*, s. 144.

⁵⁰ HELFER, L. The Effectiveness of International Adjudicators. In: ROMANO, C. – ALTER, K. – SHANY, Y. (eds). *The Oxford Handbook of International Adjudications*, s. 467. Viz též SHANY, Y. *Assessing the Effectiveness of International Courts*. Oxford: OUP, 2014, s. 256 an.

⁵¹ HELFER, L. *The Effectiveness of International Adjudicators*, s. 467.

⁵² Srov. GEORGE, A. L. – BENNETT, A. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press, 2005, s. 240.

2. Způsoby a techniky používání judikatury ESLP vnitrostátními soudy

S ohledem na popsany význam používání judikatury ESLP vnitrostátními soudy je na místě mít podrobné povědomí o podobě osudu štrasburské judikatury před národními soudy. Zůstává skutečností, že vnitrostátní soudci mají *de facto* poměrně širokou diskreci ohledně práce s Úmluvou a judikaturou ESLP.⁵³ Mezinárodněprávní povinnost řídit se konečnými rozsudky ESLP ve všech případech, jichž jsou stranami (čl. 46 odst. 1 Úmluvy),⁵⁴ popřípadě povinnost vzít v potaz relevantní judikaturu ESLP týkající se také jiných států (doktrína *res interpretata*),⁵⁵ má objektivní povahu a stíhá stát jako takový. Rozhodující je výsledek a jeho soulad s Úmluvou. Úmluva národním soudům nediktuje, jakým způsobem argumentovat, byť soudci v řadě států Rady Evropy berou v potaz i metodologické postupy štrasburského soudu.⁵⁶

Příspěvní k řešení zmíněné krize efektivity a legitimacy štrasburského systému prostřednictvím vnitrostátní implementace Úmluvy a judikatury ESLP se tak odvíjí od rozhodování konkrétních sporů a od způsobů, jimiž s judikaturou ESLP vnitrostátní soudy nakládají v každodenní praxi. V české i zahraniční literatuře však zatím chybí vymezení kategorií práce s judikaturou ESLP, které by umožňovalo na půdorysu jednotlivých rozhodnutí zkoumat celou škálu způsobů, jimiž soudy se štrasburskými judikáty zacházejí, jaké role tím v rámci systému Úmluvy plní a jakým způsobem se podílejí na jeho efektivitě. Příliš nápomocný není ani populární koncept mezisoudního dialogu,⁵⁷ popisující komunikaci mezi různými soudy skrze vlastní rozhodnutí a jejich vzájemné citace. Koncept mezisoudního dialogu má v současném pojetí poměrně nejasné kontury⁵⁸ a koncentruje se na mezisoudní komunikaci jako takovou, aniž by poskytoval mnoho prostoru pro zohlednění významu takových citací napříč rozhodnutími. Ani přístup soustřeďující se na vyhovění rozsudkům (*judgment compliance*),⁵⁹ používaný zejména ve vztahu k rozhodnutím mezinárodních soudů, neposkytuje pro nyní zkoumanou otázku úplné řešení. Soustředí se na zpravidla binárně položenou otázku, zda stát jako celek vyhověl požadavkům rozsudku či nikoliv, a neposkytuje tak instrumentárium k zohlednění spektra způsobů, jimiž národní soudy se štrasburskou judikaturou zacházejí. S ohledem na specifika judikatury ESLP plynoucí z jeho mezinárodněprávní povahy nelze plně využít ani kategorie zacházení s precedenty,⁶⁰ byť mohou být inspirativní.

Následující část článku se proto blíže věnuje typizovaným způsobům použití rozhodnutí či rozsudků ESLP vnitrostátními soudy. Kategorizace znázorněná v tabulce č. 1 pra-

⁵³ KRISCH, N. The Open Architecture of European Human Rights Law. *Modern Law Review*. 2008, roč. 71, č. 2, s. 215; STONE SWEET, A. – KELLER, H. Introduction: The Reception of the ECHR in National Legal Orders. In: KELLER, H. – STONE SWEET, A. (eds). *A Europe of Rights: The Impact of the ECHR on National Legal Systems*, s. 22.

⁵⁴ ŠTURMA, P. Implementace rozsudků Evropského soudu pro lidská práva. *Evropské právo*. 2002, roč. 2002, č. 11, s. 1.

⁵⁵ Viz níže pozn. 64.

⁵⁶ GERARDS, J. – FLEUREN, J. (eds). *Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgments of the ECtHR in national case law*, s. 361–363.

⁵⁷ Pro přehled relevantní literatury viz MEUWESE, A. – SNEL, M. Constitutional Dialogue: An Overview. *Utrecht Law Review*. 2013, roč. 9, č. 2, zejména s. 130–131; MÜLLER, A. (ed.). *Judicial Dialogue and Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

⁵⁸ Shodně ROSAS, A. The European Court of Justice in Context: Forms and Patterns of Judicial Dialogue. *European Journal of Legal Studies*. 2007, roč. 1, č. 2, s. 124.

⁵⁹ Z velkého množství literatury viz HUNEEUS, A. Compliance with Judgments and Decisions. In: ROMANO, C. – ALTER, K. – SHANY, Y. (eds). *The Oxford Handbook of International Adjudications*, s. 437.

⁶⁰ Viz BOBEK, M. Precedent v tradici Common Law. In: BOBEK, M. – KÜHN, Z. et al. *Judikatura a právní argumentace*. Praha: Auditorium, 2013, s. 56.

cuje se čtyřmi hlavními dimenzemi, které by měly postihnout nejpodstatnější způsoby používání judikatury ESLP vnitrostátními soudy: adresát použitého rozsudku, následování závěrů ESLP, intenzita vlivu ESLP na argumentaci národního soudu a technika použití štrasburské judikatury.

Tabulka č. 1: Způsoby použití judikatury ESLP vnitrostátními soudy

Adresát							
ČR		jiné státy			ČR i jiné státy		
Následování ESLP							
následování		nenásledování			odlišení		
Intenzita vlivu ESLP							
podpůrný vliv				substantivní vliv			
Technika							
podhoubí	dodatečná legitimizace	zrušení normy	přednostní aplikace Úmluvy	konformní výklad	zpřesnění/doplnění	posvěcení	ostatní

2.1 Adresát rozsudku

Otázkou první dimenze je, zda vnitrostátní soud pracuje pouze s rozsudky štrasburského soudu přímo adresovanými ČR, nebo zda používá (také) judikaturu týkající se ostatních států. Rozsudky ESLP vydané v řízení proti ČR jsou podle čl. 46 odst. 1 Úmluvy pro ČR závazné.⁶¹ Ústavní soud vázanost dovodil i v ústavněprávní rovině: „Obsah závazného rozsudku Evropského soudu ve věci proti České republice představuje pro Českou republiku závazek, jenž pro ni vyplývá z mezinárodního práva. Česká republika je povinna nejen podle mezinárodního práva, ale i s odkazem na ustanovení čl. 1 odst. 2 Ústavy takové závazky dodržovat.“⁶² Z judikatury ESLP plyne, že závaznosti jeho rozsudků odpovídají tři okruhy povinností státu – zaplatit úspěšnému stěžovateli částku přiznanou z titulu spravedlivého zadostiučinění, přijmout individuální opatření s cílem napravení situace daného stěžovatele a obecná opatření s cílem zabránit opakování daného lidskoprávního porušení v jiných případech.⁶³

Judikatura ESLP adresovaná jinému smluvnímu státu striktně vzato není pro ČR závazná. Přesto takové rozsudky získávají interpretativní autoritu v duchu doktríny *res interpretata*, jež je dovozována z poslání štrasburského soudu a kombinace čl. 1, 19 a 32 Úmluvy, jakož i z judikatury ESLP. Hlavní myšlenkou této doktríny je, že ESLP určuje minimální stupeň lidskoprávní ochrany plynoucí z Úmluvy. Pokud tak ESLP ve svém rozsudku přijme určitou interpretaci Úmluvy, je v některých případech v zásadě nerozhodné, ve vztahu ke kterému státu takový závěr vysloví. Státy by pak k danému výkladu měly přihlédnout, je-li relevantní pro jejich právní řády.⁶⁴

Ačkoliv některé ústavní soudy v Evropě vytvořily doktríny, které omezují efekty judikatury ESLP podmínkou souladu s ústavou,⁶⁵ *inter partes* závaznost štrasburské judikatury

⁶¹ ŠTURMA, P. *Implementace rozsudků Evropského soudu pro lidská práva*; viz též KMEC, J. Výkon rozsudků ESLP. In: KMEC, J. – KOSAŘ, D. – BOBEK, M. – KRATOCHVÍL, J. *Evropská úmluva o lidských právech: Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012.

⁶² Usnesení Ústavního soudu ze dne 26. 2. 2004 sp. zn. II. ÚS 604/02.

⁶³ Např. rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 30. června 2009, *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) proti Švýcarsku* (č. 2), č. 32772/02, bod 85.

⁶⁴ Viz PETROV, J. *Působení judikatury ESLP na národní právní řády*, a zdroje tam citované.

⁶⁵ PETERS, B. The Rule of Law Dimensions of Dialogues between National Courts and Strasbourg. In: KANETAKE, M. – NOLL-KAEMPER, A. (eds). *The Rule of Law at the National and International Levels*. Oxford: Hart, 2016, s. 210–215.

obecně přijímají. Judikatura proti vlastnímu státu je navíc povětšinou známější díky častějšímu mediálnímu pokrytí a širší diseminaci.⁶⁶ Jestliže národní soud k danému rozsudku ESLP přihlédne a následuje ho, plní ve vztahu k ESLP důležitou implementační roli, neboť se může jednat o významné opatření nápravy ve smyslu čl. 46 Úmluvy. V případě obnovy řízení před Ústavním soudem⁶⁷ nebo navazujících řízeních stejného účastníka půjde o individuální opatření.⁶⁸ Jedná-li se o soudní řízení jiného účastníka v podobné věci, judikatura vrcholného soudu může být jedním z obecných opatření k výkonu rozsudku ESLP.⁶⁹

Většina západoevropských soudů akceptuje doktrínu *res interpetata* a běžně nerozlišuje mezi rozsudky adresovanými vlastnímu státu a ostatními rozsudky.⁷⁰ Také Ústavní soud zastává názor, že orgány veřejné moci musí přihlížet k judikatuře ESLP „*jak ve věcech, kde rozhodovaly v řízeních proti České republice, tak i ve věcech, které se týkají jiného členského státu Úmluvy, pokud tyto věci mají podle své povahy význam též pro interpretaci Úmluvy v českém kontextu.*“⁷¹ Přesto si však lze v kontextu doktríny *res interpetata* představit jisté problémy. V prvé řadě je to povědomí o existenci relevantní judikatury a kapacita vnitrostátních soudců sledovat značné množství judikatury vydávané ESLP. Dále někteří soudci preferující úzkou koncepci pramenů práva mohou mít problém se samotným uznáním širší normativní závaznosti judikatury ESLP. V roce 2003 např. Nejvyšší soud uvedl: „*Podle čl. 46 odst. 1 Úmluvy se vysoké smluvní strany zavazují, že se budou řídit konečným rozsudkem Soudu ve všech případech, jichž jsou stranami. Znamená to, že rozsudky ESLP nemají povahu precedentu a jsou závazné pouze pro strany konkrétního případu.*“⁷² Nutno však říci, že v pozdější judikatuře již Nejvyšší soud pracuje i se štrasburskými judikáty adresovanými jiným zemím. V roce 2015 např. s četnými odkazy na rozsudky ESLP proti jiným státům Nejvyšší soud vyložil, za jakých podmínek účastníkům řízení náleží náhrada nemajetkové újmy způsobené nepřiměřenou délkou správního řízení.⁷³

Zohlednění judikatury proti vlastnímu státu je zásadním prostředkem k zabránění či alespoň snížení počtu tzv. *clone cases*, typově shodných případů, které přispívají k přetíženosti ESLP, ačkoliv na ně štrasburský soud již odpověděl. Podle Fyrnyse takové případy tvořily až dvě třetiny z celkového počtu přípustných stížností řešených štrasburským soudem.⁷⁴ Reflexe „českých“ judikátů ESLP českými soudy tak zásadním způsobem přispívá k efektivitě ESLP v konkrétním případě a k implementační roli národního soudu.⁷⁵

⁶⁶ V ČR například publikace překladu na webu Ministerstva spravedlnosti, v databázi eslp.justice.cz či v právnických časopisech.

⁶⁷ Viz POSPÍŠIL, I. Obnova řízení po rozsudcích ESLP v České republice: I po dekádě praxe více otázek než odpovědí. In: MAJER-ČÁK, T. (ed.) *Ústavné dni: Implementácia rozhodnutí medzinárodných súdnych orgánov vnútroštátnymi súdmi a inými orgánmi verejnej moci*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2017, s. 91–106. FILIP, J. K vymezení rozsahu přezkumu v obnoveném řízení před Ústavním soudem. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2008, roč. 16, č. 2, s. 146–149.

⁶⁸ Ústavní soud např. z rozsudku ESLP ze dne 2. 10. 2014, *Delta Pekárny v. ČR*, č. 97/11, vyvodil důsledky pro soudní řízení o konečném meritorním rozhodnutí o správním deliktu stěžovatele. Ústavní soud po odsuzujícím rozsudku ESLP správní soudy zavázal, aby se zabývaly otázkou, zda je možné v řízení před správními soudy *ex post* posoudit oprávněnost a přiměřenost provedených místních šetření a tím případně zhojit dosud vážnou vadu procesní nepoužitelnosti důkazů opatřených při těchto šetření. Nález Ústavního soudu ze dne 9. února 2016 sp. zn. IV. ÚS 4397/12 (zejména bod 68).

⁶⁹ Viz příklady uvedené v pozn. 120 a 124.

⁷⁰ GERARDS, J. – FLEUREN, J. (eds.) *Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgments of the ECtHR in national case law*, s. 357.

⁷¹ Nález Ústavního soudu ze dne 15. listopadu 2006 sp. zn. I. ÚS 310/05.

⁷² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. srpna 2003 sp. zn. 25 Cdo 789/2003. K tomu kriticky KÜHN, Z. *K otázce závaznosti rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva pro domácí soudnictví*, s. 3.

⁷³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. září 2015 sp. zn. 30 Cdo 344/2014.

⁷⁴ FYRNY, M. Expanding Competences by Judicial Lawmaking: The Pilot Judgment Procedure of the European Court of Human Rights. *German Law Journal*. 2011, roč. 12, č. 5, s. 1232.

⁷⁵ HELFER, L. *The Effectiveness of International Adjudicators*, s. 467.

Citace štrasburské judikatury současně vede ke zvýšení povědomí o štrasburské dimenzi daného právního problému, což představuje nutný předpoklad pro internalizaci judikatury ESLP.⁷⁶

Citace „cizí“ judikatury ESLP a uznání doktríny *res interpretata* pak představuje zásadní element subsidiarity štrasburského systému. Pokud si je vnitrostátní soud vědom štrasburské dimenze daného problému a vztáhne na něj judikaturu ESLP proti ostatním státům, hraje tím významnou roli ve vztahu k efektivitě a legitimitě ESLP. Do jisté míry jedná jako substitut ESLP⁷⁷ a přispívá k implementaci Úmluvy bez nutnosti aktivace štrasburského soudu. Taková „filtrační“ funkce národních soudů je pak zásadní pro odlehčení ESLP od jeho obrovského nápadu a také pro internalizaci a legitimitu širšího korpusu judikatury ESLP.⁷⁸ Přispívá jednak k rozšíření *erga omnes* efektivity ESLP a je podstatným krokem k širšímu vnitrostátnímu zakotvení Úmluvy, neboť zvyšuje možnost účinné vymoci nároky plynoucí z Úmluvy již na vnitrostátní úrovni.⁷⁹

Veškeré jmenované pozitivní důsledky pro systém EÚLP jsou však založeny na předpokladu plného následování závěrů vyřčených štrasburským soudem. Nedávný vývoj ovšem ukazuje, že takový předpoklad není zcela samozřejmý, což nás přivádí k další dimenzi, která zohledňuje, do jaké míry národní soud následuje názor ESLP.

2.2 Následování závěrů ESLP

V úvodu citovaní autoři připisující národním soudům roli strážců a vynutitelů mezinárodního práva často automaticky předpokládají, že vnitrostátní soudci plně vyhoví mezinárodněprávním požadavkům.⁸⁰ V řadě případů tak domácí soudy skutečně činí. Své závěry přizpůsobují mezinárodněprávním závazkům a nechávají se vést argumentací mezinárodních soudů. Na druhou stranu je však i řada případů, kdy se národní soudy vlivu mezinárodního práva zdráhají. Mezinárodněprávní dimenzi případu opomenou, popřípadě se mlčky či výslovně vymezí vůči závěrům mezinárodního soudu a odmítnou je následovat.⁸¹

Případy rezistence a nenásledování již nejsou zcela výjimečné ani v EÚLP systému, který je považován za neefektivnější na světě mimo jiné díky kooperaci národních soudů. Z poslední doby lze zmínit rozhodnutí italského Ústavního soudu, který obecným soudům v Itálii vzkázal, že se mají řídit pouze ustálenou judikaturou ESLP. Pokud je štrasburský rozsudek nekonzistentní s dalšími judikáty ESLP, pokud jsou k němu připojena silná odlišná stanoviska, pokud prozatím nebyl akceptován velkým senátem ESLP nebo pokud přehlídí zvláštní charakteristiky vnitrostátního právního systému, italští soudci by jej podle italského Ústavního soudu neměli slepě následovat.⁸² Komentátoři italské rozhodnutí vyložili jako pokus o nepřímé přibrzdění evolutivního přístupu ESLP k výkladu Úmluvy.⁸³

⁷⁶ Srov. KOH, H. *How Is International Human Rights Law Enforced?*, s. 1413.

⁷⁷ Viz NOLLAEMPER, A. *Conversations among Courts: Domestic and International Adjudicators*, s. 526.

⁷⁸ PETROV, J. *Působení judikatury ESLP na národní právní řády*, s. 28–29.

⁷⁹ HELFER, L. *The Effectiveness of International Adjudicators*, s. 467.

⁸⁰ KNOP, K. Here and There: International Law in Domestic Courts. *NYU Journal of International Law and Politics*. 2000, roč. 32, č. 2, s. 502–503.

⁸¹ Viz výše pozn. 11.

⁸² Rozsudek italského Ústavního soudu č. 49/2015, anglický překlad dostupný z: <www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/S49_2015_en.pdf>.

⁸³ PIN, A. A Jurisprudence to Handle with Care: The European Court of Human Rights' Unsettled Case Law, its Authority, and its Future, According to the Italian Constitutional Court. In: *International Journal of Constitutional Law Blog* [online]. 1. 5. 2015 [cit. 12. 9. 2018]. Dostupné z: <<http://www.iconnectblog.com/2015/04/mini-symposium-on-cc-judgment-49-2015/>>.

Ještě mnohem dál ovšem zašel ruský Ústavní soud. Ruští zákonodárci vyslyšeli volání ruského Ústavního soudu z roku 2015 a přiznali mu pravomoc prohlásit rozsudek ESLP za nevykonatelný, pokud odporuje ruské Ústavě. Ústavní soud tuto pravomoc použil prozatím dvakrát – poprvé ve vztahu k rozsudku *Anchugov a Gladkov*,⁸⁴ týkajícího se volebního práva vězňů, a podruhé ve známé kauze *Yukos*, v níž ESLP nařídil Rusku uhradit vysokou částku bývalým akcionářům společnosti Yukos jako kompenzaci.⁸⁵ V obou případech ruský Ústavní soud shledal, že výkon rozsudků by byl v rozporu s ruskou Ústavou.⁸⁶

V případě ČR se však zdá, že pokud české vrcholné soudy Úmluvu a judikaturu ESLP citují, činí tak za účelem jejího následování.⁸⁷ ESLP tak prostřednictvím judikatury českých soudů ovlivnil celé právní oblasti. Nejvyšší soud například zásadním způsobem formuje přístup českých orgánů k odškodňování průtahů v řízení. Po přijetí zákona č. 160/2006 Sb. Nejvyšší soud opustil některá východiska své dřívější judikatury a přizpůsobil výklad novelizovaného zákona o odpovědnosti státu za škodu standardům plynoucím z judikatury ESLP.⁸⁸ NSS ze štrasburské judikatury vychází např. při rozhodování o rozpuštění politických stran v kontextu doktríny militantní demokracie.⁸⁹ Prostřednictvím judikatury Ústavního soudu ESLP ovlivnil celou řadu oblastí a doktrín, např. koncept legitimního očekávání, pozitivní závazky v oblasti základních práv anebo kritéria pro posuzování nestrannosti soudce.⁹⁰ Právě následování štrasburské judikatury přispívá k výše zmíněným fenoménům zvyšování *inter partes* i *erga omnes* efektivity ESLP prostřednictvím plnění substitučních a implementačních rolí.

Poměrně výjimečně lze však v české judikatuře najít i výslovné odmítnutí závěrů ESLP. Hlavním reprezentantem této kategorie je rozhodnutí NSS ve věci *Kralice nad Oslavou* týkající se reflexe nového přístupu ESLP k principu *non bis in idem* v rozsudku *Zolotukhin*. V posledně jmenovaném rozsudku ESLP odmítl přístup kladoucí při posuzování totožnosti jednání (prvek *idem*) důraz na právní kvalifikaci předmětného jednání. Štrasburský soud naznal, že takové pojetí je příliš restriktivní a přihlásil se k striktnějšímu pojetí *idem factum*, které se řídí fakty, nikoliv jejich právními následky.⁹¹ NSS přesto konstatoval – nutno říci, že po podrobném rozboru štrasburské judikatury – že podstatou skutku je právně relevantní jednání pachatele a jím zapříčiněný právně významný následek.⁹² NSS totiž uvedl, že důsledným následováním pojetí skutku v souladu s rozsudkem *Zolotukhin* by mohlo dojít „*k situacím, kdy by určitým zájmům a hodnotám nemohla být ze strany správních orgánů poskytována ochrana, byť jsou právě k jejich ochraně zákonem povinovány. Nepřípustnost takového stavu by byla patrná zejména v momentu, kdy by byl pachatel nejprve postižen jedním správním orgánem za určitý nepřilíš závažný následek svého*

⁸⁴ Rozsudek ESLP ze dne 4. 7. 2013, *Anchugov a Gladkov proti Rusku*, č. 11157/04 15162/05.

⁸⁵ Rozsudek ESLP ze dne 31. 7. 2014 (o spravedlivém zadostiučinění), *OA O Neftyanaya Kompaniya Yukos proti Rusku*, č. 14902/04.

⁸⁶ Viz PETROV, J. Unpacking the partnership: typology of constitutional courts' roles in implementation of the European Court of Human Rights' case law. *European Constitutional Law Review*. 2018, roč. 14, č. 3, s. 518.

⁸⁷ PETROV, J. – ŠÍPULOVÁ, K. Mezinárodní lidskoprávní smlouvy v judikatuře obecných soudů: Nejvyšší soud a Nejvyšší správní soud. In: POSPÍŠIL, I. – TÝČ, V. (eds). *Mezinárodní lidskoprávní závazky postkomunistických zemí: případy České republiky a Slovenska*. Praha: Leges, 2016, s. 141–165.

⁸⁸ KOSAŘ, D. – PETROV, J. Determinants of Compliance Difficulties among 'Good Compliers': Implementation of International Human Rights Rulings in the Czech Republic. *European Journal of International Law*, 2018, roč. 29, č. 2, s. 416.

⁸⁹ Rozsudek NSS ze dne 4. 3. 2009 č. j. Pst 1/2008-66 (zejména body 45 an.); ze dne 17. 2. 2010 č. j. Pst 1/2009-348 (zejména body 233 an.).

⁹⁰ POSPÍŠIL, I. Vliv Úmluvy a její aplikace ESLP na judikaturu Ústavního soudu. In: BOBEK, M. et al. *Dvacet let Evropské úmluvy v České republice a na Slovensku*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 101.

⁹¹ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 10. února 2009, *Zolotukhin proti Rusku*, č. 14939/03, body 80–82.

⁹² Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 11. ledna 2012 č. j. 1 As 125/2011-163, bod 45.

*jednání, čímž by bylo znemožněno jeho potrestání za jiný, daleko závažnější následek.*⁹³ Při souběhu správního a soudního trestání by pak mohlo hrozit „*opouštění nástrojů správního trestání ve prospěch trestněprávní represe (v užším smyslu)*“, což představuje vývoj, který „*ESLP jistě nezamýšlel vyvolat*“.⁹⁴ Nejvyšší správní soud se tak odchýlil od závěrů přijatých štrasburským soudem a nenásledoval jeho přístup zastávaný ve věci *Zolotukhin*.⁹⁵

Na první pohled se může zdát, že odmítnutí závěrů ESLP má pouze negativní důsledek pro efektivitu a legitimitu ESLP. „Nepřátelské“ nenásledování skutečně zpochybňuje autoritu ESLP a jeho samotné poslání zajistit plnění závazků plynoucích z Úmluvy ze strany smluvních stran (čl. 19 EÚLP), což nepřispívá efektivitě ESLP v žádné z jejích forem. Důsledky nenásledování štrasburské judikatury ovšem nemusí být nutně jen negativní. Také štrasburští soudci jsou jen lidé, kteří dělají občas chyby, a je proto důležité, aby byla dána možnost zpětné vazby vůči jejich činnosti. V rámci kontestace ESLP vnitrostátní soudy často nepostupují pouze nepřátelsky a samy předestřou konstruktivní argumentaci navrhuující odlišnou interpretaci Úmluvy, jak je patrné z citované pasáže rozhodnutí NSS ve věci *Kralice nad Oslavou*. Takové případy mohou vést ke vzniku mezisoudního dialogu.⁹⁶ ESLP sám dokazuje, že kritice někdy naslouchá. Kupříkladu v rozsudku velkého senátu *A a B proti Norsku* ESLP vyslyšel kritiku řady států včetně ČR, která vznesla také některé připomínky zmíněné NSS,⁹⁷ a svůj přístup k principu *non bis in idem* zjevně prostřednictvím méně striktní interpretaci prvku *bis* (dvojití řízení).⁹⁸ Konstruktivní kontestace závěrů ESLP formou, která umožňuje vzájemné smíření mezinárodního a vnitrostátního pohledu, tak může přispět k rozvoji norem mezinárodního práva (Úmluvy)⁹⁹ a učinit je funkčnějšími, jakož i k legitimitě ESLP, který získává možnost zkvalitnit svou argumentaci a ukázat, že národním soudům naslouchá.

Kromě výslovného odmítnutí štrasburských závěrů lze vyloučit vliv ESLP také odlišným (*distinguishing*) případu, který národní soud aktuálně řeší, od případů projednaných ESLP. Takový postup je zpravidla snazší ve vztahu k rozsudkům ESLP adresovaným jiným státům. Přímým adresátem rozsudku byl totiž jiný stát a předmětem rozhodování ESLP byla situace vzniklá v odlišném státě a v odlišném právním kontextu. Již tato skutečnost může mít podstatné důsledky pro vliv judikatury ESLP na právní řády jiných států, jelikož může skýtat řadu příležitostí pro odlišení. Jedná se především o to, do jaké míry ESLP navázal své závěry na skutkové okolnosti konkrétního případu a na atributy právního řádu jiného státu, což ovlivňuje přenositelnost závěrů štrasburského soudu do právních řádů ostatních států.

K odlišení samozřejmě dochází i vůči rozsudkům proti vlastnímu státu, a to jak v následných věcech, tak, méně často, i v konkrétním případě, který se po posouzení ze strany

⁹³ Ibidem, bod 31.

⁹⁴ Ibidem, bod 32.

⁹⁵ Ibidem, bod 30; KÜHN, Z. Nový přestupkový zákon, odpovědnost právnických osob a problematika dvojího trestání téhož deliktu. *Právní rozhledy*. 2018, č. 3, s. 77–84; BURSÍKOVÁ, L. Správní trestání po rozsudku Zolotukhin proti Rusku. In: *Dny práva 2012*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 800.

⁹⁶ Mezisoudním dialogem zde myslím situace, kdy vnitrostátní soud nabídne alternativní argumentaci k závěrům dříve vysloveným mezinárodním soudem, s nimiž nesouhlasí, a mezinárodní soud na tuto argumentaci následně reaguje a svou praxi upraví. Příkladem je dialog mezi ESLP a Nejvyšším soudem Spojeného království týkající se práva na výslech svědků proti sobě (sága *Horncastle*). Viz KOPA, M. Justiční dialog jak se sluší a patří. In: *Jiné právo* [online]. 27. 12. 2014 [cit. 12. 9. 2018]. Dostupné z: <<http://jinepravo.blogspot.cz/2014/12/justicni-dialog-jak-se-slusi-patri.html>>.

⁹⁷ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 15. 11. 2016, *A a B proti Norsku*, č. 24130/11 a 29758/11, bod 95.

⁹⁸ Ibidem, bod 101 an.

⁹⁹ NOLLKAEMPER, A. *Conversations among Courts*, s. 539–540.

ESLP znovu dostane před národní soud.¹⁰⁰ České soudy přistupují k odlišení od štrasburské judikatury zejména v případech, kdy strany sporu argumentují judikaturou ESLP, která však na danou věc nedopadá, ať už z důvodu skutkových či právních odlišností. Pro ilustraci lze zmínit příklad z rozhodovací praxe NSS. V rozhodnutí týkajícím se zásad územního rozvoje Jihomoravského kraje navrhovatelé argumentovali judikaturou ESLP k čl. 8 Úmluvy. NSS se však od štrasburských rozsudků odlišil s vysvětlením, že v případech ESLP „[š]lo o reálnou existující zátěž, nikoliv o vymezení záměru v koncepčním dokumentu jako v projednávané věci. Srovnání obou situací připomíná onen pověstný ovocnářský teorém o hruškách a jablkách, takže aplikace závěrů Evropského soudu pro lidská práva vyplývajících z této judikatury na řešenou otázku je nepřijatelná.“¹⁰¹

Samotnou skutečností, že judikaturu ESLP vnitrostátní soudce vezme v potaz a považuje za potřebné se od ní odlišit, nepřímým způsobem přispívá k normativnímu rozvoji štrasburského systému, neboť dává najevo uznání autority ESLP. Napomáhá také k rozvoji mezinárodněprávních norem, neboť upřesňuje, na jaké situace norma dopadá. Jedná-li se ovšem o „falešné“ odlišení činěné za účelem vyloučit působení Úmluvy a judikatury ESLP, může být efekt zcela opačný.

2.3 Intenzita vlivu judikatury ESLP a techniky jejího použití

Jednou z klíčových otázek je, jaký vliv na argumentaci vnitrostátních soudců judikatura ESLP v daném případě má. Teorie o roli vnitrostátních soudů pro vynucení mezinárodního práva často odhlíží od skutečnosti, že národní soud je i při rozhodování případu s mezinárodněprávním přesahem zakotven ve vnitrostátní realitě. V argumentaci národního soudu tudíž často dojde k určitému mixu mezinárodněprávních a vnitrostátních právních argumentů.¹⁰² Nejinak je tomu v případě argumentace judikaturou ESLP. Lze předpokládat, že argumentace štrasburským právem se bude prolínat s právem českým a že citace judikátů ESLP budou mít spíše podpůrnou funkci. Sadurski uvádí, že odkazy na judikaturu ESLP tvoří „zřídka, pokud vůbec, jediný a nezávislý argument, častěji se jedná o vedlejší argument podporující vnitrostátní rozhodnutí [...]“.¹⁰³

Sonda do judikatury vrcholných soudů v ČR naznačuje, že podpůrné použití štrasburské judikatury nabývá dvou hlavních podob.¹⁰⁴ Judikatura ESLP může být citována na začátku soudní argumentace za účelem vymezení rozsahu práva, které je ve hře, či povšechněji za účelem vymezení obecných východisek případu. Soud tak na úvod své argumentace

¹⁰⁰ Pro odlišení v konkrétním případě může soudům posloužit tvrzená změna skutkových okolností v mezidobí mezi vydáním rozsudku ESLP a národního soudu. Tímto způsobem (mimo jiné) se pokusil Vrchní zemský soud v Naumburgu vyvázat z názoru ESLP ve slavném případě *Görgülü*. Naumburský soud uvedl, že od posouzení případu ze strany štrasburského soudu se vlivem běhu času změnilly skutkové okolnosti, a proto nelze hovořit o závazném charakteru předchozího rozsudku ESLP ve věci. Rozhodnutí Vrchního zemského soudu v Naumburgu ze dne 30. června 2004, 14 WF 64/04, cit. podle rozhodnutí Spolkového ústavního soudu ze dne 14. října 2004, 2 BvR 1481/04, 111 BVerfGE 111, bod 19. Viz též KÜHN, Z. *K otázce závaznosti rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva pro domácí soudnictví*; nebo HARTWIG, M. Much Ado About Human Rights: The Federal Constitutional Court Confronts the European Court of Human Rights. In: MILLER, R. – ZUMBANSEN, P. (eds). *Comparative Law as Transnational Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 145–146. Rozhodnutí Vrchního zemského soudu bylo zrušeno citovaným rozhodnutím Spolkového ústavního soudu.

¹⁰¹ Rozsudek NSS ze dne 21. 6. 2012 č. j. 1 Ao 7/2011-526, bod 114.

¹⁰² ROBERTS, A. *Comparative International Law?*, s. 74.

¹⁰³ SADURSKI, W. Partnering with Strasbourg: Constitutionalisation of the European Court of Human Rights, the Accession of Central and East European States to the Council of Europe, and the Idea of Pilot Judgments. *Human Rights Law Review*. 2009, roč. 9, č. 3, s. 443.

¹⁰⁴ Obdobně PETROV, J. – ŠIPULOVÁ, K. *Mezinárodní lidskoprávní smlouvy v judikatuře obecných soudů*, s. 153–154.

vytvoří jisté „podhoubí“,¹⁰⁵ na jehož základě následně vyrůstá další argumentace, která je podpořena úvodním odkazem na judikaturu ESLP. Typicky tomu tak bývá v případech, kdy soud na úvod odůvodnění osvětlí ústavněprávní a mezinárodněprávní základ právní úpravy. Z celé řady soudních rozhodnutí lze citovat např. rozsudek, v němž NSS vymezil rozsah práva na vzdělání za pomoci citace rozsudku pléna ESLP v tzv. belgickém jazykovém případě¹⁰⁶ a následně primárně na základě vnitrostátního práva dovodil, že rozhodnutí mateřské školy o ukončení předškolního vzdělávání podléhá přezkumu ve správním soudnictví bez ohledu na zřizovatele mateřské školy.¹⁰⁷ Dalším příkladem je rozhodnutí, ve kterém se Nejvyšší soud na úvod difamačního sporu odvolal na judikaturu ESLP, aby připomněl význam a limity svobody projevu v demokratické společnosti.¹⁰⁸

Dále může soud použít judikaturu ESLP naopak na konci své argumentace, kdy jí dodatečně podpoří své předchozí úvahy.¹⁰⁹ Štrasburský prvek tak v soudním odůvodnění plní funkci dodatečné legitimizace závěrů národního soudu. Autorita soudů je ostatně založena především na přesvědčivosti jejich rozhodnutí, a proto, jak poznamenal Jiří Malenovský, „[m]ůže-li vnitrostátní soud na podporu svého vlastního rozhodnutí nalézt shodný právní názor vyjádřený v dřívějším rozhodnutí mezinárodního soudu, často na ně v zájmu větší autority a přesvědčivosti svého rozhodnutí výslovně odkáže“.¹¹⁰

Jako příklad lze uvést usnesení, v němž Ústavní soud na základě ústavněprávních norem dovodil, že neprovedení důkazu navrženého stěžovatelem ze strany obecných soudů nevedlo k porušení jeho základních práv. Následně dodal, že „[i] podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva neprovedení navrhovaného důkazu ještě neznamená, že řízení jako celek nebylo spravedlivé, neboť ze zásad řádného procesu nevyplývá povinnost soudu provést všechny důkazy, jež jsou navrhovány (srov. Barbera, Messsegueé a Gavardo, 1988)“.¹¹¹ Odkazy na judikaturu štrasburského soudu se pochopitelně mohou objevit též uprostřed argumentace soudu jakožto podpora úvahy představující mezikrok v rámci výstavby soudní argumentace. V některých případech mohou citace ESLP tvořit ve vztahu k nosné argumentaci i pouhou „povrchní a rituální“ funkci.¹¹²

V případě podpůrného využití vnitrostátní soud na štrasburské judikatuře své rozhodnutí přímo nezakládá, spíše jejím prostřednictvím podporuje vlastní závěry. Ačkoliv práce s judikaturou ESLP v těchto případech nemívá zásadní význam pro výsledek sporu ani pro vnitrostátní právo, neboť by věc patrně dopadla stejně i bez použití štrasburské judikatury, vnitrostátní soud citací judikatury ESLP přispívá k autoritě ESLP a podporuje implementační potenciál tím, že přispívá k diseminaci judikatury ESLP ve vnitrostátní sféře. Mimo jiné dává najevo, že soudce uznává autoritu judikatury ESLP i v případech, kdy ji vyloženě nepotřebuje k řešení případu, a vnímá štrasburské právo jako rámec, který je na místě konzultovat před finálním rozhodnutím. Tím pak nepřímo přispívá k vyšší vnitrostátní zakotvenosti ve smyslu Helferova rozdělení efektivity mezinárodních soudů.¹¹³

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Rozsudek pléna ESLP ze dne 23. července 1968, č. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 a 2126/64.

¹⁰⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 27. července 2011 č. j. 1 As 53/2011-109, bod 23.

¹⁰⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. listopadu 2007 sp. zn. 30 Cdo 1174/2007.

¹⁰⁹ Podobně SANDHOLTZ, W. How Domestic Courts Use International Law. *Fordham International Law Review*. 2015, roč. 38, č. 2, s. 610–611; nebo SLAUGHTER, A.-M. A Typology of Transjudicial Communication. *University of Richmond Law Review*. 2004, roč. 29, č. 1, s. 119.

¹¹⁰ MALENOVSKÝ, Jiří. *Poměr mezinárodního a vnitrostátního práva*. Brno: Doplněk, 2000, s. 46.

¹¹¹ Usnesení Ústavního soudu ze dne 29. 5. 2007 sp. zn. I. ÚS 1207/07.

¹¹² SADURSKI, W. *Partnering with Strasbourg*, s. 442.

¹¹³ HELFER, L. *The Effectiveness of International Adjudicators*, s. 467.

Řada již citovaných rozhodnutí českých soudů však naznačuje, že vliv ESLP může být i větší a může zásadním způsobem ovlivnit výstavbu soudní argumentace, výsledek sporu, jakož i rozvoj vnitrostátního práva. Judikatura ESLP může ovlivnit také *proces*, kterým soudce dojde k výsledku. Nalézt jasnou hranici mezi podpůrným a substantivním vlivem štrasburské judikatury může být těžké, dokonce nemožné. Užitečnou pomůckou a ukazatelem však může být subsumpce; jestliže národní soud vyloží faktory či závěry plynoucí z judikatury ESLP a následně pod ně podřadí okolnosti právě řešeného případu, je zřejmé, že judikatura ESLP působí jako vodítko ovlivňující *proces* argumentace, nejenom pro dodatečnou kontrolu výsledku nebo pro úvodní vymezení problému.¹¹⁴

Se substantivním vlivem štrasburské judikatury je spojena celá řada technik, které český právní řád umožňuje (viz tabulka č. 1). První technikou je zrušení vnitrostátní normy odporující Úmluvě, jak ji vykládá ESLP, Ústavním soudem, popřípadě podání návrhu obecného soudu na zrušení předmětného zákonného ustanovení Ústavnímu soudu v duchu tzv. konkurzního nálezu.¹¹⁵ Techniku zrušení vnitrostátní normy použil Ústavní soud např. v plenárním nálezu týkajícím se slyšení obviněného při přezkumu rozhodnutí o dalším trvání vazby.¹¹⁶ Podle dřívější úpravy zakotvené v trestním řádu byl soudní přezkum dalšího trvání vazby zajištěn v rámci neveřejného zasedání, kde mohli být přítomni pouze členové senátu a zapisovatel.¹¹⁷ Ústavní soud v nálezu citoval celou řadu judikátů ESLP proti jiným státům vykládající čl. 5 odst. 4 Úmluvy a na jejich základě uvedl, že v případech zbavení svobody podle čl. 5 odst. 1 písm. c) Úmluvy, je při soudním přezkumu zbavení osobní svobody¹¹⁸ nezbytné konání slyšení obviněného. Ústavní soud podřadil předmětné ustanovení trestního řádu pod kritéria stanovená štrasburským soudem, dovedl, že jim nevyhovuje, a proto ustanovení zrušil.¹¹⁹

Další technikou je přednostní aplikace Úmluvy – jak byla vyložena štrasburským soudem – před zákonem ve smyslu čl. 10 Ústavy. Ačkoliv se tento způsob, striktně vzato, zdráhá závěrům, k nimž Ústavní soud dospěl v konkurzním nálezu, lze se s touto technikou u českých obecných soudů setkat. Příkladem jsou rozhodnutí NSS týkající se nároků bývalého vojenského soudce a vojenského prokurátora na výsluhový příspěvek, která pramenila ze zrušení vojenských soudů a vojenské součásti české prokuratury v ozbrojených silách. NSS navázal na rozsudek ESLP ve věci *Bucheň*¹²⁰ a konstatoval, že zákonná ustanovení, podle nichž žalobci neměli nárok na výsluhový příspěvek, byla diskriminační a porušovala ustanovení čl. 14 Úmluvy a čl. 1 Protokolu č. 1 k Úmluvě, která mají s ohledem na čl. 10 Ústavy dát v dané věci přednost přímé aplikaci Úmluvy.¹²¹ Některé závěry konkurzního nálezu NSS odmítl v rozhodnutí z roku 2007, v němž reagoval na vývoj štrasburské judikatury ve vztahu k aplikovatelnosti čl. 6 Úmluvy na spory mezi státem a státními zaměstnanci. Navzdory zákonné výluce soud dovedl na základě přímé aplikace čl. 6 odst. 1 Úmluvy přípustnost soudního přezkumu rozhodnutí o příspěvku za službu podle zákona

¹¹⁴ Za myšlenku subsumpce jako indikátoru substantivního vlivu judikatury ESLP vděčím Ladislavu Vyhnaníkovi.

¹¹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 25. června 2002 sp. zn. Pl. ÚS 36/01. Je-li konfliktní norma podzákoného charakteru, obecné soudy ji v duchu čl. 95 odst. 1 Ústavy neaplikují.

¹¹⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 22. března 2005 sp. zn. Pl. ÚS 45/04.

¹¹⁷ § 242 odst. 2 trestního řádu ve znění do 17. 6. 2005.

¹¹⁸ V daném případě šlo o rozhodování o stížnosti proti usnesení státního zástupce o dalším trvání vazby.

¹¹⁹ K následnému vývoji, který vyústil až v zavedení nové právní úpravy tzv. vazebního zasedání, viz ŠÁMAL, P. et al. *Trestní řád: Komentář*. Praha: C. H. Beck 2013, s. 926 an.

¹²⁰ Rozsudek ESLP ze dne 26. listopadu 2002, *Bucheň proti ČR*, č. 36541/97.

¹²¹ Rozsudky Nejvyššího správního soudu ze dne 4. března 2004 sp. zn. 5 A 145/2001 a ze dne 28. června 2004 sp. zn. 5 A 145/2001.

o Bezpečnostní informační službě. Nesoulad českého práva s judikaturou ESLP tak NSS odstranil sám přednostní aplikací bez aktivace Ústavního soudu.¹²²

Třetí možnou technikou je změna výkladu vnitrostátní normy, kdy soud z vícerá v úvahu připadajících interpretačních variant zvolí tu, která je v souladu se závěry ESLP. Národní soud v takových případech reinterpretuje vnitrostátní ustanovení tak, aby dosáhl jeho souladu se závěry ESLP. Nejvyšší soud tak například změnou výkladu docílil vyhovění rozsudkům ESLP ve věcech *Walla a Wallová*¹²³ a *Havelka a ostatní*,¹²⁴ které se týkaly odebírání dětí z péče rodičů. Nejvyšší soud ve stanovisku k rozhodování soudů ve věcech nařizování ústavní výchovy z důvodů materiálních nedostatků rodiny na základě štrasburské judikatury výslovně uvedl, že „[d]ůvodem pro nařízení ústavní výchovy dítěte nemohou být samy o sobě materiální nedostatky rodiny, zvláště pak její špatné bytové poměry“.¹²⁵

Ne vždy však má substantivní vliv přímý důsledek pro konkrétní vnitrostátní normu. Soudy používají judikaturu ESLP také za účelem zpřesnění či doplnění vnitrostátního práva, popřípadě pro vyplnění mezery. Tato technika zahrnuje případy, kdy národní soud z judikatury ESLP dovozuje substantivní závěry pro vnitrostátní právo a vnitrostátní právní praxi, aniž by to mělo bezprostřední dopad na konkrétní normu vnitrostátního práva. Konkrétní norma pak zůstává spíše v pozadí a vnitrostátní soud namísto ní použije standardy zavedené ESLP, aby zhodnotil daný případ. Použití mezinárodního lidskoprávního rozhodnutí tak má substantivní vliv na argumentaci vnitrostátního soudu a na vnitrostátní právní prostředí a praxi, neboť do něj zavádí obecné standardy ESLP. Ústavní soud např. v roce 2015 extenzivně citoval judikaturu ESLP, aby z ní dovodil kritéria pro posouzení souladu zásahu Policie ČR v průběhu výkonu správního vyhoštění cizince se zákazem mučení. Ústavní soud osvětlil štrasburské standardy a následně pod ně subsumoval skutkový stav v daném případě. Prostřednictvím štrasburských standardů tedy doplnil vnitrostátní právo a upřesnil komplex norem týkající se mezi pro použití donucovacích prostředků ze strany policie.¹²⁶

Veškeré prozatím zmíněné techniky spojené se substantivním vlivem argumentace štrasburskou judikaturou posouvají *status quo* a mění vnitrostátní právní prostředí. Tím vnitrostátní soudy plní ve vztahu k ESLP významnou implementační, či dokonce substituční roli (v závislosti na tom, zda je posun práva ovlivněn „českými“ či jinými rozsudky ESLP). S tím souvisí také pozitivní vliv daných technik na *inter partes* a popřípadě i *erga omnes* efektivitu ESLP. Jelikož normativní účinky judikatury všech tří českých vrcholných soudů jsou v praxi vysoké,¹²⁷ substantivní použití štrasburské judikatury těmito soudy podstatným způsobem přispívá také k její vnitrostátní zakotvenosti. Tvoří totiž první krok k účinnému vymožení nároků plynoucích z Úmluvy (a judikatury ESLP) ve vnitrostátním prostředí.

Na druhou stranu, ne vždy musí substantivní vliv judikatury ESLP vést k odmítnutí či korekci dosavadní praxe. Další technikou je totiž „posvěcení“ vnitrostátního práva či

¹²² Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 11. července 2007 č. j. 6 As 55/2006-96.

¹²³ Rozsudek ESLP ze dne 26. října 2006, č. stížnosti 23848/04.

¹²⁴ Rozsudek ESLP ze dne 21. června 2007, č. stížnosti 23499/06.

¹²⁵ Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 8. prosince 2010, sp. zn. Cpjn 202/2010. Nutno říci, že později na zmíněné rozsudky ESLP reagoval též zákonodárce, který požadavky ESLP reflektoval v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, v zákoně o rodině a později i v novém občanském zákoníku.

¹²⁶ Nález ze dne 27. 10. 2015 sp. zn. I. ÚS 860/15.

¹²⁷ BOBEK, M. – KÜHN, Z. et al. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha: Auditorium, 2013, s. 112 a 119.

právní praxe pomocí judikatury ESLP. Jedná se o případy, v nichž vnitrostátní soud svou argumentaci primárně založí na judikatuře ESLP a vyloží, proč související právo zaručené Úmluvou nebylo porušeno a proč je vnitrostátní právo či aplikační praxe v souladu s mezinárodním právem. Například v rozsudku ze dne 7. října 2009 č. j. 6 Ads 41/2008-67 NSS rekapituloval kritéria plynoucí z judikatury ESLP pro meze kritiky soudců. Následně provedl subsumpci skutkového stavu v dané věci pod tyto standardy a dospěl k závěru, že stěžovatelovo právo na svobodu projevu nebylo porušeno. Typicky sem spadají též zamítavé nálezy Ústavního soudu, v nichž hrála štrasburská judikatura substantivní roli. V daných případech není judikatura ESLP použita k extenzi lidskoprávní ochrany, ale spíše k vymezení jejích hranic. Štrasburská rozhodnutí a rozsudky slouží jako vodítko pro hodnocení zásahů do základních práv a také jako silný argument legitimizující závěr, že *status quo* neporušuje Úmluvu. V tomto rozsahu pak tato technika rovněž přispívá k substituční roli vnitrostátních soudů a k *inter partes*, popřípadě *erga omnes* efektivitě ESLP.

Popsaných pět technik nevyčerpává veškeré možnosti substantivního použití judikatury ESLP v argumentaci vnitrostátního soudu. Do zbytkové kategorie patří vedle odmítnutí závěrů ESLP (viz výše) také např. případy přetvoření judikatury ESLP národním soudem. Jde o situace, kdy vnitrostátní soudy pracují se štrasburskou judikaturou „kreativněji“ a závěry ESLP přetvářejí tak, aby lépe pasovaly do národního práva. Projevuje se tak, že interpretace EÚLP je založena na praxi vyjednávání o jejím významu v rámci komunity aktérů aplikujících Úmluvu.¹²⁸ K přetvoření mohou soudci přistupovat z různých důvodů a ve výsledku efekt judikatury ESLP v národním prostředí posilnit vhodným zasazením do kontextu vnitrostátního práva nebo naopak snížit vliv rozsudků ESLP jejich úzkým výkladem a minimalistickou projekcí do vnitrostátního práva.

Příkladem takového přetvoření je rozhodnutí německého Spolkového ústavního soudu ve věci preventivní zabezpečovací detence. Institut preventivní detence v německém právu umožňuje zbavit jedince osobní svobody i po uplynutí trestu odnětí svobody, pokud jsou dány vážné obavy, že by po propuštění na svobodu tato osoba znovu páchala závažnou trestnou činností. Nejčastěji se tato praxe týká násilných a sexuálních trestných činů. Novela německého trestního zákoníku z roku 1998 odstranila omezení délky preventivní detence spočívající v maximální délce 10 let. Německá doktrína i praxe tradičně vnímaly zabezpečovací detenci jako nápravné a preventivní opatření, nikoliv jako trest, což umožňovalo retroaktivní aplikaci zákona, kdy byla detence prodloužena i v případě řady osob, kterým byla uložena před nabytím účinnosti uvedené novely.¹²⁹ Takovou praxi, za předpokladu dodržení určitých podmínek, potvrdil i Spolkový ústavní soud.¹³⁰ Štrasburský soud však následně v několika svých rozsudcích shledal toto pojetí rozporné s čl. 5 odst. 1 a zejména s čl. 7 odst. 1 Úmluvy, neboť preventivní detenci posoudil jako trest ve smyslu Úmluvy, a výše popsané případy prodloužení detence nad 10 let tudíž jako nepřijatelné retroaktivní uložení přísnějšího trestu.¹³¹

¹²⁸ PŘIBÁŇ, J. Anything to appreciate? A Sociological View of the Margin of Rights and the Persuasive Force of Their Doctrines. In: AGHA, P. (ed.). *Human Rights Between Law and Politics: The Margin of Appreciation in Post-National Contexts*. Oxford: Hart, 2017, s. 90.

¹²⁹ MERKEL, G. Incompatible Contrasts? Preventive Detention in Germany and the European Convention on Human Rights. *German Law Journal*. 2010, roč. 11, s. 9, s. 1046–1047.

¹³⁰ 2 BvR 2029/01, 5. února 2004, 109 BVerfGE 133.

¹³¹ Rozsudek ESLP ze dne 17. prosince 2009, *M. proti Německu*, č. 19359/04. Tento názor ESLP následně potvrdil ve třech rozsudcích z 13. ledna 2011, *Schummer proti Německu*, č. 27360/04 a 42225/07; *Mautes proti Německu*, č. 20008/07; *Kallweit proti Německu*, č. 17792/07.

Spolkový ústavní soud se k ústavnosti preventivní detence znovu vyjádřil v roce 2011.¹³² Svě rozhodnutí založil na principu otevřenosti Základního zákona k mezinárodnímu právu, který nevyžaduje, aby byl Základní zákon schematicky interpretován souladně s Úmluvou, nýbrž aby byly přijaty úvahy ESLP, pokud je to metodologicky ospravedlnitelné a v souladu se standardy Základního zákona.¹³³ Spolkový ústavní soud tak setrval na svém názoru, že zabezpečovací detence je opatřením preventivním, nikoliv trestním.¹³⁴ Svůj zrušující nálezný však založil na požadavku proporcionality a na nutnosti upravit zabezpečovací detenci tak, aby se svou celkovou povahou a cílem lišila od trestu odnětí svobody, přičemž sám načrtl základní principy vyhovující právní úpravy. Ve vztahu k retroaktivnímu prodlužování detence soud uvedl, že je třeba brát v potaz princip legitimního očekávání (jako aspekt právního státu) a stanovil striktní podmínky, při jejichž splnění může převažovat veřejný zájem nad individuálním právem osoby zbavené svobody, a preventivní detence tak může být proporcionalní.¹³⁵ Německý ústavní soudce Andreas Paulus (mimosoudně) uvedl, že Spolkový ústavní soud „přeložil“ zákaz retroaktivity zakotvený v čl. 7 Úmluvy do jazyka legitimního očekávání a proporcionality, protože německý právní systém neuznává preventivní detenci jako trest, a tudíž se na ni zákaz retroaktivity neaplikuje.¹³⁶ Spolkový ústavní soud tak použil judikaturu ESLP tak, že ji plně nenásledoval, avšak její závěry přeformuloval způsobem pro vnitrostátní právo akceptovatelnější, který současně uspokojil i ESLP.¹³⁷

V případech přetvoření judikatury štrasburského soudu pro národní soudy plní především implementační funkci, byť odlišným způsobem než v dřívějších případech, neboť se jedná o určité pozměnění závěrů ESLP. Z hlediska efektivity ESLP tyto případy mohou přispívat k efektivitě v konkrétním případě či *erga omnes* a k vnitrostátní zakotvenosti, zvláště jedná-li se o případy snahy o účinné přetvoření za účelem hladší implementace do národního právního řádu.

Závěr

Vnitrostátní soudy hrají v regionálním systému ochrany lidských práv založeném Úmluvou zásadní roli, neboť reflexí judikatury ESLP ve svých rozhodnutích ovlivňují efektivitu celého systému. Aktivní používání a následování judikatury ESLP národními soudy pak podle deklarací o budoucnosti štrasburského systému tvoří jeden z klíčů k řešení krize nedostatečné implementace judikatury ESLP a snižující se legitimacy štrasburského sou-

¹³² 2 BvR 2365/09, 4. května 2011, 128 BVerfGE, 326.

¹³³ K tomu v podrobnostech ANDENAS, M. – BJORGE, E. Preventive Detention, No. 2 BvR 2365/09. *American Journal of International Law*. 2011, roč. 105, č. 4, s. 768–774.

¹³⁴ KLEIN, E. Germany, In: GERARDS, J. – FLEUREN, J. (eds). *Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgments of the ECtHR in national case law*, s. 207.

¹³⁵ 2 BvR 2365/09, 4. května 2011, 128 BVerfGE, 326. V angličtině je dostupná tisková zpráva z: <<http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2011/bvg11-031.html>>.

¹³⁶ PAULUS, A. From Implementation to Translation: Applying the ECtHR Judgments in the Domestic Legal Orders. In: SEIBERT-FOHR, A. – VILLIGER, M. *Judgments of the European Court of Human Rights – Effects and Implementation*. Baden-Baden: Nomos, 2014, s. 274–275. Srov. též GIEGERICH, T. The Struggle by the German Courts and Legislature to Transpose the Strasbourg Case Law on Preventive Detention into German Law. In: SEIBERT-FOHR, A. – VILLIGER, M. *Judgments of the European Court of Human Rights – Effects and Implementation*. Baden-Baden: Nomos, 2014, s. 225.

¹³⁷ K citovanému nálezu Spolkového ústavního soudu se vyjádřil kladně ESLP v rozsudku ze dne 9. června 2011, *Mork proti Německu*, č. 31047/04 a 43386/08. V rozsudku ze dne 24. listopadu 2011, *O. H. proti Německu*, č. 4646/08, pak výslovně uvedl, že citovaným rozhodnutím Spolkového ústavního soudu došlo k implementaci rozsudků ESLP proti Německu ve věcech preventivní detence (viz bod 118 rozsudku).

du. Řada teorií o aplikaci mezinárodního práva vnitrostátními soudy však redukuje obraz národních soudů na dva extrémy – vykresluje je buď jako národní aktéry strážící vnitrostátní právo, nebo jako aktéry nestranně prosazující mezinárodní právo ve jménu mezinárodní komunity.

Národní soudy jsou však relativně autonomními aktéry, kteří mohou se štrasburskou judikaturou pracovat různými způsoby s různými důsledky pro efektivitu Úmluvy a ESLP. V realitě dochází spíše k prolínání vnitrostátní a mezinárodněprávní argumentace. Národní soudy krom úkolů spojených s výkonem štrasburské judikatury plní celou řadu vnitrostátních úkolů od ochrany ústavních práv přes interpretaci vnitrostátního práva až po zajišťování funkčnosti vnitrostátního systému prostřednictvím vážení základních práv a veřejných statků. Výsledkem je široké spektrum způsobů použití judikatury ESLP, které se štěpí na otázkách adresáta štrasburských rozsudků, stupně následování ESLP, intenzitě vlivu a různých technikách použití judikatury ESLP v argumentaci vnitrostátního soudu. Pozice vnitrostátního rozhodnutí v rámci těchto dimenzí a jejich kombinace pak zásadním způsobem ovlivňuje roli národního soudu ve vztahu k efektivitě a legitimitě fungování štrasburského systému. Jestliže v debatách o budoucnosti ESLP a štrasburského systému jako takového spoléháme na národní soudy, měli bychom mít jasnou představu o tom, jak s Úmluvou a judikaturou nakládají a jaký je jejich převažující vliv na efektivitu EÚLP. Tento článek neposkytuje definitivní odpovědi, avšak činí první krok, neboť představuje rámec pro empirickou analýzu použití štrasburské judikatury v rozhodovací činnosti národních soudů. Výhodou je, že představená klasifikace je – po úpravách zohledňujících specifika daných závazků – použitelná i na analýzu práce s judikaturou jiných mezinárodních těles, např. Soudního dvora EU.

Budoucí empirický výzkum však bude muset čelit několika komplikacím. Uvedený rámec pro analýzu podléhá dvěma omezením – zaprvé se zaměřuje pouze na případy, kdy vnitrostátní soud použití judikatury ESLP přizná odkazem; zadruhé spoléhá na tvrzení národního soudu samotného o tom, jak judikaturu ESLP používá. Z literatury jsou však známy případy, kdy vnitrostátní soud štrasburský vliv nedoprovodí odkazem na judikaturu ESLP anebo kdy – ne nutně ve zlé víře – judikaturu ESLP nějakým způsobem posune, popřípadě ji vykládá úžeji nebo šířeji než původní výklad ze strany štrasburského soudu.¹³⁸ Tyto komplikace napovídají, že získání kompletního obrázku o osudu judikatury ESLP před vnitrostátními soudy je nelehký úkol vyžadující metodologickou pluralitu. Krom zaměření se na dekodování významu a technik použití odkazů na judikáty ESLP je tak na místě kombinace s tradiční doktrinární analýzou menšího vzorku významných vnitrostátních rozhodnutí, která by měla odhalit také ony opomenuté, zamlčené či překroucené štrasburské vlivy.

¹³⁸ MARTINICO, G. *Judicial Disobedience*; GERARDS, J. – FLEUREN, J. (eds). *Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgments of the ECtHR in national case law*, s. 364.

Darovanie, „zmluvná fideikomisárna substitúcia“ a časovo obmedzené vlastnícke právo

Veronika Kleňová*

Abstrakt: Predmetom darovacej zmluvy môže byť aj dohoda o zmluvnom nástupníctve: Obdarovaný má v určenom prípade predmet daru vydať ďalšej osobe ako následnému obdarovanému. Rakúsky najvyšší súd na dohodu uvedeného typu analogicky uplatňuje ustanovenia o dedičskej fideikomisárnej substitúcii, jeho judikatúra však v posledných rokoch naráža na kritiku právnej vedy. Objektom kritiky je prípustnosť časovo obmedzeného vlastníctva, ku ktorému uplatnenie ustanovení o dedičskej fideikomisárnej substitúcii vedie. Predmetom príspevku je návrh riešenia, ktoré v medziach českého občianskeho zákonníka právu následného obdarovaného zaisť ochranu (o ktorú sa usiluje rakúsky najvyšší súd) a zároveň nebude odporovať princípom, ktorých porušenie uplatnením ustanovení o fideikomisárnej substitúcii namieta rakúska právna veda.

Kľúčové slová: zverenské nástupníctvo, zmluvné zverenské nástupníctvo, darovanie, časovo obmedzené vlastníctvo, zmluva v prospech tretieho

1. Vymedzenie problému

Zverenské nástupníctvo (*substitutio fideicommissaria*) je inštitútom dedičského práva, prostredníctvom ktorého poručiteľ určuje rad nástupníkov, ktorí majú postupne po sebe nadobudnúť dedičstvo a v rámci neho aj vlastnícke právo k predmetom pozostalosti. Účelovo podobné nástupníctvo môže byť zriadené aj darovacou zmluvou, napríklad: Darovanie rodinného domu manželke s určením nástupníctva v prospech jedného zo spoločných detí a po tomto eventuálne v prospech vnúčat. Darca medzi živými disponuje s hlavnou zložkou svojho majetku a jeho osud reguluje i *pro futuro* s cieľom dočasne daný majetok zachovať vo vlastníctve rodiny. Príbuznosť zmluvného nástupníctva s nástupníctvom testamentárnym opodstatňuje otázku o možnosti a vhodnosti analogického uplatnenia ustanovení o fideikomisárnej substitúcii. Podnetom pre jej otvorenie vo vzťahu k českému občianskemu zákonníku (č. 89/2012 Sb.; ďalej len „o. z.“) sa stal konflikt názorov, ktorý v posledných rokoch rezonuje v rakúskej civilistike. Argumentujúc právnou podobnosťou zmluvného a testamentárneho nástupníctva aplikuje rakúsky najvyšší súd (ďalej iba „OGH“) ustanovenia o fideikomisárnej substitúcii analogicky aj na nástupníctvo založené zmluvou. Hlavným prínosom tohto prístupu je zvýšená ochrana práv nástupníka a tým nepriamo aj väčšia pravdepodobnosť naplnenia vôle darcu. Prax OGH však v osemdesiatych rokoch minulého storočia začala narážať na kritiku právnej vedy, ktorej argumenty uvedieme v nasledujúcich riadkoch. V nadväznosti na to sa pokúsime posúdiť, či o. z. poskytuje možnosť „strednej cesty“, ktorá by právu nástupníka mohla zaisť ochranu (o ktorú sa usiluje OGH) a súčasne by neodporovala princípom, ktorých porušenie uplatnením ustanovení o fideikomisárnej substitúcii namieta právna veda.

* Univ.-Ass. DDr. Veronika Kleňová, Katedra rímskeho a cirkevného práva, Trnavská univerzita v Trnave. E-mail: v.klenova@gmail.com. Príspevok je výstupom z projektu VEGA č. 1/0094/15. Anonymným recenzentom tohto príspevku srdečne ďakujem za cenné podnety a kritické pripomienky.

2. Zmluvné nástupníctvo a jeho účinky v rakúskom práve

Dohoda, v zmysle ktorej má po prvom nadobúdateľovi predmet zmluvy nadobudnúť niekto iný, vyvoláva podľa ustálenej judikatúry OGH tie isté účinky ako testamentárne zverenské nástupníctvo. Uvedené bez ohľadu na to, či bola pripojená k bezodplatnej (darovanie)¹ alebo odplatnej zmluve (kúpa)². Pretože je základom nástupníctva (*Nachfolgerecht*, aj *Besitznachfolgerecht*) zmluva, zaužíval sa na označenie tohto, praxou vytvoreného inštitútu termín „zmluvná fideikomisárna substitúcia“, alebo „kvázifideikomisárna substitúcia“. Aj zmluvná fideikomisárna substitúcia sa zapisuje do pozemkovej knihy.³

Podľa pôvodne prevládajúceho názoru vedie analogické uplatnenie ustanovení o dedičskej fideikomisárnej substitúcii k „zvecnoprávneniu“ zmluvného nástupníctva: Prvý nadobúdateľ (O1) sa stane nositeľom rezolutívne termínovaného alebo podmieneného vlastníckeho práva (*zeitliches Eigentum*). Nastúpením v zmluve určeného termínu/podmienky prvý nadobúdateľ (O1) stratí vlastnícke právo v prospech nástupníka (O2) bez vykonania scudzovacieho úkonu (*modus*). O2 nadobudne vlastnícke právo derivatívne, jeho predchodcom však nie je O1, lež scudziteľ (D). Nadobudnutie vlastníckeho práva druhým nadobúdateľom (O2) sa opiera o titul a *modus* uskutočnený medzi D a O1.⁴

Proti tomuto názoru sa kriticky postavil predovšetkým Hofmeister,⁵ ktorého hlavné výhrady možno zhrnúť nasledovne:

- 1) Fideikomisárna substitúcia, ktorou zákonodarca vytvoril osobitný „vecnoprávny typ“,⁶ je vystavaná na princípoch dedičského práva, ktoré nemožno preniesť na nadobudnutie

1 OGH 20b 81/53; OGH 80b 521/78; OGH 50b 84/95 (publikované aj v *Österreichische Notariatszeitung*. 1997, Nr. 2, s. 63–64); BOLLENBERGER, R. In: KOZIOL, H. – BYDLINSKI, P. – BOLLENBERGER, R. *Kurzkommentar zum ABGB*. 5. Auflage. Wien: Verlag Österreich, 2017, s. 1139.

2 OGH 70b 111/99w; OGH 40b 194/98b (kde bola kúpna cena podstatne nižšia než hodnota predanej nehnuteľnosti, preto skôr zmiešané darovanie). Správnosť právneho názoru, podľa ktorého sa zmluvné nástupníctvo posudzuje ako fideikomisárna substitúcia, uznaná aj v OGH 3 Ob 63/88; OGH 5 Ob 326/00b.

3 Forma zápisu je v literatúre sporná: V prospech zápisu formou poznámky (*Anmerkung*) podľa analógie k zápisu dedičskej fideikomisárnej substitúcie judikatúra a UMLAUFT, M. Zur Frage der Verbücherungsfähigkeit von Besitznachfolgerechten. *Österreichische Notariatszeitung*. 1985, Nr. 12, s. 222 an., proti rozhodnutiu LG Feldkirch R 652/84 (publikované v *Österreichische Notariatszeitung*. 1985, Nr. 6, s. 109–111), odlišne ešte LG Feldkirch R 234/83 (publikované v *Österreichische Notariatszeitung*. 1985, Nr. 1, s. 18). Prehľad názorov u BINDER, M. *Sachenrecht*. Wien: Verlag Österreich, 2003, s. 69. K zápisu dedičskej fideikomisárnej substitúcie WELSER, R. In: RUMMEL, P. – LUKAS, M. *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. Teilband Erbrecht*. 4. Auflage. Wien: Manz, 2014, s. 88.

4 Ešte LANZ, K. Zur Frage des zeitlich beschränkten Eigentums. *Österreichische Notariatszeitung*. 1949, Nr. 8, s. 121 an.; LANZ, K. Von der Schenkung auf den Todesfall, der Begründung einer fideikommissarischen Substitution unter Lebenden und des zeitlich befristeten Eigentums. *Österreichische Notariatszeitung*. 1951, Nr. 8, s. 114 an., 117 an. Podrobný prehľad názorov v staršej literatúre u HOFMEISTER, H. Wiederkehr des familiengebundenen Liegenschaftseigentums? Erörterungen zur Verbücherung von „Besitznachfolgerechten“ und zur Theorie des „zeitlichen Eigentums“. In: RECHBERGER, W. H. – WELSER, R. (Hrsg.) *Festschrift für Winfried Kralkl zum 65. Geburtstag*. Wien: Manz 1986, s. 388–392; HOYER, H. Zeitlich begrenztes Eigentum durch Vertrag? In: OGRIS, W. – RECHBERGER, W. H. (Hrsg.) *Gedächtnisschrift Herbert Hofmeister*. Wien: Manz, 1996, s. 284–286. Skepticky k časovo obmedzenému vlastníctvu KASTNER, W. Eigentumsübergang nach zeitlichem Eigentum. *Österreichische Notariatszeitung*. 1949, Nr. 5, s. 71 an.

5 HOFMEISTER, H. *Wiederkehr des familiengebundenen Liegenschaftseigentums?*, s. 377 an., 395 an.; súhlasiac s ním FISCHER-CZERMAK, C. Veräußerungsverbot und Besitznachfolgerechte. In: OGRIS, W. – RECHBERGER, W. H. (Hrsg.) *Gedächtnisschrift Herbert Hofmeister*, s. 169 an.; ASCHAUER, Ch. *Das rechtsgeschäftliche Veräußerungs- und Belastungsverbot bei Liegenschaften*. Wien: Verlag Österreich, 1998, s. 76–77; HOYER, H. *Zeitlich begrenztes Eigentum durch Vertrag?*, s. 283 an., ktorý rezolutívne podmienené vlastnícke právo (okrem zákonom ustanovených výnimiek) odmieta úplne; rovnako EGGLMEIER, B. Zur Zulässigkeit auflösend bedingter Übereignung im österreichischen Recht. *Österreichische Notariatszeitung*. 1997, Nr. 2, s. 33–40. Názor Hofmeistera podporovaný aj v rozhodnutiach súdov nižšej inštancie: KG Krems R 238/87 publikované v *Österreichische Notariatszeitung*. 1988, Nr. 6, s. 164–165.

6 Predný dedič má podľa HOFMEISTER, H. *Wiederkehr des familiengebundenen Liegenschaftseigentums?*, s. 396, *Dispositionsnießbrauch*, ktorého obsah spočíva v práve vec požívať spojenom s oprávnením ku všetkým dispozíciám, ktoré čakateľstvo

vlastníckeho práva právnym úkonom medzi živými: Predný a následný dedič nenadobúdajú vlastnícke právo scudzovacím úkonom, lež bez jeho vykonania aktom prijatia dedičstva. Následný dedič sa stáva univerzálnym sukcesorom poručiteľa, scudzovací úkon medzi predným a následným dedičom by odstránil tento, pre dedičské právo charakteristický následok.

- 2) Náuka o dočasnom vlastníctve odporuje princípu *titulus a modus* (§ 380, 425 a nasl. ABGB), na ktorom spočíva nadobudnutie vlastníckeho práva. Ak vlastníctvo splnením podmienky alebo nastúpením termínu prepadne späť v prospech pôvodného vlastníka,⁷ respektíve prejde na tretieho priamo, iba na základe zmluvy, tak už *modus* na privodenie vecnej právnej zmeny nie je potrebný. Uznanie vecne pôsobiaceho nástupníctva na báze zmluvy vedie v dôsledku postrádateľnosti scudzovacieho úkonu k odstráneniu potreby zápisu do pozemkovej knihy a tým k vzniku „mimopozemkovoknižného“ vlastníckeho práva.
- 3) Ak by bolo prípustné, aby ktorákoľvek tretia osoba (O2) skrze zmluvu medzi D a O1 *ipso iure* nadobudla vlastnícke právo, tak by sa muselo poručiteľovi priznať aj právo testamentom namiesto damnačného zriadiť odkaz vindikačný; nadobudnutím dedičstva dedičom by mohol odkazovník priamo nadobudnúť vlastnícke právo k predmetu odkazu bez potreby vykonania scudzovacieho úkonu.
- 4) Fideikomisárna substitúcia v sebe zahŕňa zákaz scudzenia a zafaženia majetku obmedzeného nástupníctvom. Tento zákaz pôsobí vecne a spôsobuje, že dispozície vykonané v rozpore so zákazom sú ničotné. Absolútne pôsobenie zákazu obsiahnutého vo fideikomisárskej substitúcii prekračuje rámec ustanovený v § 364c ABGB, ktorý vecne pôsobiaci zákaz scudzenia a zafaženia obmedzuje iba na vymedzený okruh osôb blízkeho príbuzenstva. Prostredníctvom zmluvnej fideikomisárskej substitúcie by mohlo byť osobné obmedzenie ustanovené v § 364c ABGB ľubovoľným spôsobom a v ľubovoľnom rozsahu prekračované. Tým Hofmeister odmietol aj „prostrednú mienku“, ktorá sa usilovala o kompromisné riešenie: Zo zmluvného nástupníctva nástupníkovi (O2) vznikne iba obligačný nárok na prevod vlastníckeho práva; vlastníkom sa stane až vkladom do pozemkovej knihy. Zmluvné nástupníctvo však podobne ako fideikomisárnu substitúciu možno poznámkou (*Anmerkung*) zapísať do pozemkovej knihy. Zápisom nadobudne zmluvné nástupníctvo vecnoprávnu ochranu vo forme vecne pôsobiaceho zákazu scudzenia a zafaženia veci obmedzenej nástupníctvom. Pre daný zákaz neplatia obmedzenia § 364c ABGB, lebo tieto sa nevzťahujú ani na fideikomisárnu substitúciu.⁸

Prípady zmluvne založeného nástupníctva navrhuje Hofmeister interpretovať ako zmluvu v prospech tretieho, na základe ktorej vznikne nástupníkovi O2 voči predchodcovi O1 obligačný nárok na prevod vlastníckeho práva. Vlastnícke právo nadobudne O2 až zápi-

následného dediča ani nemaria ani nezhoršujú. Napriek osobitnému označeniu (*Dispositionsnießbrauch*) je právne postavenie predného dediča podľa Hofmeistera obsahovo zhodné s tým, ktoré má predný dedič podľa autorov, ktorí ho posudzujú ako vlastníka; pozri KLETEČKA, A. *Ersatz- und Nacherbschaft*. Wien: Manz, 1999, s. 197 an. Nejednotná sa zdá byť rakúska civilistika iba v otázke, či sú vecnoprávne dispozície predného dediča vykonané bez súhlasu nástupníka ničotné, alebo naopak účinné, ale iba v hraniciach časovo obmedzeného vlastníctva predného dediča (pôsobia ako rezolútívne podmienené/termínované); k jednotlivým názorom APATHY, P. Fideikommissarische Substitution und Treuhand. In: OGRIS, W. – RECHBERGER, W. H. (Hrsg.) *Gedächtnisschrift Herbert Hofmeister*. Wien: Manz 1996, s. 15 an; 27 an; nie je zrejme, ktorý z daných názorov zastáva KLETEČKA, A. Die Drittwirkung des Nacherbrechts. *Österreichische Notariatszeitung*. 2001, Nr. 1, s. 21 an.

⁷ K tomu nižšie v časti 5.

⁸ UMLAUFT, M. *Zur Frage der Verbücherungsfähigkeit von Besitznachfolgern*, s. 222 an.

som do pozemkovej knihy. Z obligačného nároku O2 nerezultuje zákaz scudzenia alebo zaťaženia obmedzujúci vlastnícke právo O1.⁹ Zákaz scudzenia a zaťaženia môže byť medzi D a O1 založený iba osobitnou dohodou, vecne však bude pôsobiť iba za predpokladu, že D a O2 patria do skupiny osôb vymedzenej v § 364c ABGB. Pre nadobudnutie vlastníckeho práva nástupníkom O2 platia všetky pravidlá o nadobúdaní právny úkonom: Právny dôvodom je zmluva v prospech tretieho uzatvorená medzi D a O1; predchodcom druhého obdarovaného (O2) je O1. Analogicky treba podľa Hofmeistera interpretovať aj dohodu o spätnom nadobudnutí vlastníckeho práva scudziteľom (*Heimfall*).¹⁰

3. Dedičská fideikomisárna substitúcia a fideikomisárna substitúcia pri odkazoch podľa o. z.

Rakúska judikatúra na prípady zmluvného nástupníctva aplikuje pravidlá zákonom ustanovené pre *dedičskú* fideikomisárnu substitúciu¹¹ a z toho pramení aj väčšina Hofmeisterom formulovaných právno-technických problémov. Dedič nadobúda vlastnícke právo k veciam patriacim do pozostalosti derivatívne od poručiteľa bez potreby vykonania scudzovacieho úkonu. Nadobudnutie vlastníckeho práva na základe zmluvy zodpovedá však skôr spôsobu, akým vlastnícke právo k predmetu odkazu nadobúda odkazovník.¹² Tak odkaz ako aj zmluva sú vo vzťahu k nehnuteľným veciam iba právny titulom nadobudnutia vlastníckeho práva (*iusta causa*); samotné nadobudnutie vlastníctva vyžaduje scudzovací úkon (§ 1105 o. z.). Odkaz ani zmluva nie sú dispozíciou univerzálneho charakteru, pravidelne sa vzťahujú iba na jednotlivú vec či právo. Prečo sa teda na zmluvné nástupníctvo aplikujú pravidlá dedičského a nie toho nástupníctva, ktoré platí pre odkazy?¹³

K uplatneniu zverenského nástupníctva pri odkazoch dochádza v tých prípadoch, v ktorých má jednotlivú vec alebo právo po prvom odkazovníkovi nadobudnúť odkazovník ďalší. Postavenie predného odkazovníka má aj dedič zaťažený odkazom, ak bol odkaz zriadený pod odkladacou podmienkou alebo s počiatočnou lehotou.¹⁴ Podľa § 1601 a 1568 o. z. sa na zverenské nástupníctvo pri odkazoch primerane použijú ustanovenia § 1512 až 1524 o. z. o dedičskom zverenskom nástupníctve.

Následný dedič aj následný odkazovník sú čakateľmi na nadobudnutie veci/práva. Uvedené čakateľstvá sa však odlišujú vo svojej právnej kvalite, ktorá je determinovaná charakterom (budúceho) práva zakladajúceho nárok na vec: u dediča je to absolútne pôsobiacie dedičské právo, u odkazovníka relatívne obligačné právo. Otázne je, v akom rozsahu rozdielna kvalita čakateľstva ovplyvňuje mieru analogického uplatnenia ustanovení o dedičskom zverenskom nástupníctve na odkazy. Osobitne problematickým a zároveň najvýznamnejším vo vzťahu k ochrane práva následného odkazovníka je § 1524, ktorý zakotvuje obmedzenie dispozičných oprávnení predného dediča.

⁹ Nárok nástupníka na prevod vlastníctva možno podľa Hofmeistera (s. 403 an.) do pozemkovej knihy zapísať formou *Vormerkung*, čím sa mu poskytne čiastočná ochrana.

¹⁰ K tomu nižšie v časti 5.

¹¹ To jest pre fideikomisárnu substitúciu pri ustanovení dediča.

¹² Tak už KASTNER, W. *Eigentumsübergang nach zeitlichem Eigentum*, s. 71.

¹³ Ustanovenia o dedičskej fideikomisárnej substitúcii sa podľa § 652 ABGB analogicky vzťahujú aj na následné odkazy.

¹⁴ OGH 6 Ob 2136/96b: „Sind nach Anordnung eines Erblassers aus dem dem Erben zugekommenen Nachlaß beim Tod des Erben oder beim Eintritt eines sonstigen Termines oder einer Bedingung bestimmte Sachen an begünstigte Personen auszufolgen, liegt ein sogenanntes uneigentliches Nachlegat vor, für das § 652 ABGB sinngemäß gilt.“ Aj APATHY, P. – NEUMAYR, M. In: KOZIOL, H. – BYDLINSKI, P. – BOLLENBERGER, R. *Kurzkommentar zum ABGB*, s. 631.

3.1 Čakateľstvo následného dediča a ochrana jeho práv pred nastúpením substitučného prípadu

S cieľom zabezpečiť zachovanie podstaty dedičstva pre následného dediča, obmedzuje o. z. vlastnícke oprávnenia predného dediča na „*práva a povinnosti požívateľa*“ (§ 1521). Ak obmedzenie zverenským nástupníctvom zanikne, rozšíri sa vlastnícke právo predného dediča *ipso iure* do celého svojho obsahu. Automatické rozšírenie vlastníckeho práva je dôsledkom jeho elasticity, ktorá obmedzeným vecným právam k cudzej veci chýba. Predný dedič je vlastníkom, nie iba požívateľom vecí patriacich do substitučnej masy.

Právne postavenie predného dediča je spoluvytvárané čakateľstvom zverenského nástupníka, ktoré smeruje k tomu, že zverenský nástupník okamihom nastúpenia substitučného prípadu nadobudne práva patriace do pozostalosti: a) derivatívne od poručiteľa, b) *ipso iure*.¹⁵ Jeho čakateľstvo pôsobí vecne.

Ad a) Pretože následný dedič nadobúda práva patriace do pozostalosti derivatívne od poručiteľa, nemôže ich nadobudnúť v užšom rozsahu, než v akom ich mal poručiteľ v čase smrti.

Ad b) Pretože následný dedič nastúpením substitučného prípadu nadobudne pozostalosť *ipso iure*, musí predný dedič v tom istom okamihu nadobudnuté práva vrátane vlastníckeho *ipso iure* stratiť. Predný dedič je *nositeľom rezolutívne podmieneného alebo termínovaného vlastníckeho práva* k veciam patriacim do substitučnej masy.

Napriek obmedzeniu zverenským nástupníctvom nie sú vecnoprávne dispozície predného dediča neplatné; vo vzťahu k týmto obsahuje o. z. osobitnú úpravu v § 1524:

„Ods. 1: Zapisuje-li se věc a její vlastník do veřejného seznamu, zapíše se do veřejného seznamu i svěřenské nástupnictví. Jsou-li věc a svěřenské nástupnictví do veřejného seznamu zapsány a naloží-li dědic s věcí, kterou nabyl z dědictví, způsobem mařícím nebo omezujícím práva svěřenského nástupce, aniž s tím svěřenský nástupce souhlasil, nemá to vůči svěřenskému nástupci právní účinky.

Ods. 2: Nejsou-li věc nebo svěřenské nástupnictví zapsány do veřejného seznamu a naloží-li dědic s věcí, kterou nabyl z dědictví, způsobem mařícím nebo omezujícím práva svěřenského nástupce, aniž s tím svěřenský nástupce souhlasil, má svěřenský nástupce právo domáhat se podle ustanovení o relativní neúčinnosti, aby soud určil, že právní jednání dědice není vůči němu právně účinné.“

Podľa ods. 1 je *vecnoprávna* dispozícia, ktorú predný dedič vykonal s vecou zapísanou do verejného zoznamu voči zverenskému nástupníkovi neúčinná, ak s ňou zverenský nástupník nevyslovil súhlas (§ 1522 o. z.). Citované ustanovenie sa vzťahuje predovšetkým na nehnuteľnosti zapísané do katastra nehnuteľností.¹⁶ V zmysle § 23, ods. 2, písm. d) zákona č. 256/2013 Sb., o katastru nemovitostí (ďalej len „katastrálny zákon“), sa do poznámky k príslušnej nehnuteľnosti zapisuje aj zverenské nástupníctvo.

¹⁵ O. z. neprijal koncept *hereditas iacens*; dedičstvo sa nastúpením substitučného prípadu nestáva opätovne súčasťou ležiacej pozostalosti, lež nadobúda ho priamo následný dedič. Prijatie dedičstva o. z. na nadobudnutie dedičstva nevyžaduje; dedič nadobúda pozostalosť bez ďalšieho. Ak dedičstvo neodmietne, potvrdí mu súd nadobudnutie dedičstva (§ 1670) spätne k okamihu nastúpenia substitučného prípadu.

¹⁶ K ďalším registrom SVOBODA, J. In: FIALA, R. – DRÁPAL, L. a kol. *Občanský zákoník IV. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 152.

Neúčinnosť podľa ods. 1 zákon bližšie nešpecifikuje a výklad neposkytuje ani dôvodová správa. Zo znenia citovaného ustanovenia však vyplýva, že daná neúčinnosť je následkom *sui generis*:

- 1) Ide o neúčinnosť, ktorá nastupuje priamo zo zákona,¹⁷ nie je potrebné rozhodnutie súdu podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti (§ 589 a nasl. o. z.). S relatívnou neúčinnosťou podľa § 589 a nasl. počíta zákonodarcu iba v ods. 2 citovaného ustanovenia; v ods. 1 vychádza z odlišnej „neúčinnosti“, v opačnom prípade by osobitné ustanovenie ods. 1 nebolo potrebné.¹⁸
- 2) O. z. dispozíciu nesankcionuje ani neplatnosťou (vylúčiť možno absolútnu neplatnosť podľa § 588 o. z., aj relatívnu neplatnosť podľa § 586 o. z.).
- 3) Dispozícia predného dediča je voči zverenskému nástupníkovi neúčinná iba v rozsahu, v akom marí alebo obmedzuje jeho práva.

V literatúre sa možno stretnúť s názorom, podľa ktorého by katastrálny úrad vklad práva v prospech tretej osoby vôbec nemal povoliť, ak zverenský nástupník s dispozíciou nevyslovil súhlas.¹⁹ Zverenský nástupník môže však vlastnícke právo k veciam patriacim do pozostalosti nadobudnúť až v okamihu nastúpenia substitučného prípadu. Ak vecno-právna dispozícia predného dediča nadobudnutie vlastníctva zverenským nástupníkom neobmedzuje ani nemarí, prečo by nemala byť účinná?

K zmareniu ani k obmedzeniu práva zverenského nástupníka nedôjde, ak predný dedič na tretieho previedie vecné právo zaťažené zverenským nástupníctvom. Viac práva na tretie osoby ani previesť nemôže, pretože je sám nositeľom iba rezolutívne podmieneného alebo končiacou lehotou termínovaného vlastníckeho práva. V súlade so zásadou *nemo plus iuris* môžu tretie osoby derivatívne nadobudnúť iba rezolutívne podmienené/termínované vlastnícke právo, pretože predný dedič bol v čase scudzenia nositeľom iba takéhoto práva²⁰ a obmedzenie zverenským nástupníctvom bolo zapísané v poznámke k príslušnej nehnuteľnosti. Dočasná povaha vlastníckeho práva bola pre tretie osoby viditeľná, do úvahy preto neprichádza ani režim dobroverného nadobudnutia bez závad podľa § 1107.²¹

Nastúpením substitučného prípadu tretie osoby nadobudnuté právo stratia v *prospech zverenského nástupníka*. V danom okamihu zaniknú aj obmedzené vecné práva, ktoré predný dedič k veci pred nastúpením substitučného prípadu zriadil. Tým sa dosiahne ochranný účel § 1524, ods. 1, v zmysle ktorého sú dispozície predného dediča voči nástupníkovi v rozsahu, v akom obmedzujú alebo maria práva zverenského nástupníka, neúčinné: Nastúpením substitučného prípadu vznikne s účinkami *ex nunc* taká situácia, akoby dispozície predného dediča vôbec vykonané neboli.

¹⁷ Tak aj KLIČKA, O. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 1496. ŠEŠINA, M. – WAWERKA, K. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Sv. IV*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 115, prijímajú relatívnu, zo zákona nastupujúcu neúčinnosť s následkom: Hoci predný dedič vec zo substitučnej masy scudzil, bude takáto vec zaradená do aktív pozostalosti a zverenskému nástupníkovi bude k nej potvrdené nadobudnutie dedičstva. Zverenský nástupník môže následne žalovať na vydanie toho, kto ju má v držbe. Z ďalšieho výkladu však rozdiel oproti relatívnej neúčinnosti podľa § 589 an. nie je celkom zrejmy.

¹⁸ Predsa v prospech relatívnej neúčinnosti v ods. 1 SVOBODA, J. In: FIALA, R. – DRÁPAL, L. a kol. *Občanský zákoník IV. Komentář*, s. 153.

¹⁹ ŠEŠINA, M. – WAWERKA, K. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Sv. IV*, s. 115; SVOBODA, J. In: FIALA, R. – DRÁPAL, L. a kol. *Občanský zákoník IV. Komentář*, s. 153.

²⁰ K možnosti prevodu rezolutívne podmieneného vlastníctva nižšie v časti 5. Ak zverenský nástupník s dispozíciou predného dediča vysloví súhlas podľa § 1522, nadobudnú tretie osoby úplné vlastnícke právo (neobmedzené zverenským nástupníctvom).

²¹ V zmysle § 1107 o. z. na nadobúdateľa neprechádzajú „zavady“, ktoré neboli zapísané vo verejnom zozname a o ktorých nadobúdateľ nemohol mať vedomosť ani z iných okolností.

Z poznámky na liste vlastníctva bude zrejme, že vlastnícke (prípadne iné vecné právo) tretieho bolo obmedzené zverenským nástupníctvom. Zápis neobmedzeného vlastníckeho práva²² v prospech zverenského nástupníka do katastra nehnuteľností by preto po doručení rozhodnutia súdu, ktorým bolo zverenskému nástupníkovi potvrdené nadobudnutie dedičstva, nemal byť problematický.²³

Slabšiu pozíciu má zverenský nástupník v prípadoch, v ktorých predný dedič pred nastúpením substitučného prípadu disponuje s vecou, ktorá nie je zapísaná do verejného zoznamu (predovšetkým hnutelne veci) alebo zapísaná je, nie je však zapísané zverenské nástupníctvo. Na tieto prípady sa vzťahuje § 1524, ods. 2, ktorý zverenskému nástupníkovi priznáva ochranu podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti (§ 589 a nasl. o. z.). Otázne je, či chcel zákonodarca pri *nezapísanom* zverenskom nástupníctve následného dediča chrániť *vždy* iba podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti. To by znamenalo, že tretí nadobúdatelia môžu k veci nadobudnúť vlastnícke právo neobmedzené zverenským nástupníctvom aj vtedy, ak o tomto obmedzení vedeli. Takáto výnimka zo všeobecných zásad nadobúdania vlastníckeho práva (§ 1107 o. z.) by tretích nadobúdateľov neodôvodnene zvýhodňovala a zverenského nástupníka naopak bezdôvodne stavala do horšej pozície. Zákonodarca pravdepodobne vychádzal z predpokladu, že ak predný dedič disponuje s vecou, pri ktorej obmedzenie zverenským nástupníctvom z verejného zoznamu nie je zrejme, nadobudnú tretie osoby vo väčšine prípadov v dobrej viere neobmedzené vlastníctvo. Za tých okolností sa zverenskému nástupníkovi musí priznať osobitná ochrana podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti. Ak však tretí nadobúdateľ o *nezapísanom* zverenskom nástupníctve vedel,²⁴ uplatní sa všeobecné pravidlo obsiahnuté v § 1107, podľa ktorého na nadobúdateľa prechádzajú aj závädy nezapísané vo verejnom zozname, pokiaľ o nich vedel alebo mal vedieť. Ak mali tretie osoby vedomosť, že vlastníctvo scudziteľa je rezolutívne podmienené/termínované, nadobudnú tiež iba rovnako obmedzené právo. Toto pri nastúpení substitučného prípadu bez ďalšieho stratia v prospech zverenského nástupníka. Postup podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti bude tak obmedzený na prípady, v ktorých nadobúdateľ o obmedzení vlastníckeho práva predného dediča nevedel.²⁵ Tým sa pôsobnosť § 1524, ods. 2 o. z. prirodzene zúži, pretože predpokladom úspešného dovolania sa relatívnej neúčinnosti je práve vedomosť tretieho o úmysle dlžníka ukrátiť veriteľa (§ 590 o. z.) – ak tretí nevedel o obmedzení zverenským nástupníctvom, sotva mohol vedieť o úmysle predného dediča ukrátiť nástupníka. Vedomosť tretieho sa nevyžaduje iba pri bezodplatných dispozíciách dlžníka (§ 591 o. z.).

3.2 Čakateľstvo následného odkazovníka a ochrana jeho práv pred nastúpením substitučného prípadu

Občiansky zákonník nepozná vindikačný, ale iba damnačný odkaz, preto je priame, od poručiteľa odvodené nadobudnutie vlastníckeho práva následným odkazovníkom vylúčene. Nastúpením substitučného prípadu nadobudne následný odkazovník iba obligačný nárok voči prednému odkazovníkovi na vydanie predmetu odkazu. Predný odkazovník

²² Respektíve vlastníckeho práva v takom stave, v akom patrilo poručiteľovi.

²³ Nebude nevyhnutný zložitý postup, ktorý navrhujú ŠEŠINA, M. – WAWERKA, K. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. a kol. *Občiansky zákonník. Komentár. Sv. IV*, s. 115.

²⁴ Alebo obmedzenie zverenským nástupníctvom z okolností mal a mohol zistiť.

²⁵ Odlišne pri odkazoch – pozri nižšie v časti 3.2.

aj po nastúpení substitučného prípadu zostáva vlastníkom, v opačnom prípade by nebol spôsobilý splniť obligačnú povinnosť, ktorá mu z odkazu vznikla. Na rozdiel od predného dediča, nie je vlastnícke právo predného odkazovníka rezolutívne podmienené/termínované, lež neobmedzené. K odkázanej veci nadobudne následný odkazovník vlastnícke právo až vykonaním scudzovacieho úkonu derivatívne od predného odkazovníka. Následný odkazovník nie je čakaťelom na nadobudnutie vecného, ale iba obligačného práva. Jeho čakaťelstvo nepôsobí vecne.

Z § 1601 a 1568, v ktorých o. z. odkazuje na analogické uplatnenie ustanovení o dedičskej fideikomisárnej substitúcii na legáty, je zrejmä vôľa zákonodarcu, aj následnému odkazovníkovi na ochranu jeho obligačného práva priznať podobnú ochranu, aká patrí následnému dedičovi. § 1568 výslovne odkazuje na analogické použitie nielen § 1524, ale aj ustanovenia, podľa ktorého je vlastnícke právo predného dediča obmedzené na práva a povinnosti požívateľa. Napriek relatívnej povahe práva, ktorého nositeľom je následný odkazovník, sa zákonodarca nebráni myšlienke, chrániť toto právo aj *vecnoprávne*.

Analogické uplatnenie § 1524, ods. 1 môže vyzeráť nasledovne: Ak je predmetom následného odkazu nehnuteľnosť zapísaná do katastra nehnuteľností, zapíše sa do poznámky k príslušnej nehnuteľnosti podľa § 23, ods. 2, písm. d) katastrálneho zákona aj zverenské nástupníctvo. Predný odkazovník bude síce nositeľom časovo neobmedzeného vlastníckeho práva, po zápise zverenského nástupníctva do poznámky k nehnuteľnosti bude však môcť s vecou disponovať iba v obmedzenej miere: Jeho vecnoprávne dispozície, ktoré by viedli k zmareniu alebo obmedzeniu práva následného odkazovníka, budú pôsobiť ako rezolutívne podmienené/termínované nastúpením substitučného prípadu. Predný odkazovník bude môcť na tretie osoby previesť *menej práva ako sám má*; analogické uplatnenie § 1524, ods. 1 bude mať za následok obmedzenie dispozičných oprávnení predného odkazovníka. Splnením podmienky/termínu, pod ktorým bol odkaz v prospech následného odkazovníka zriadený, stratia tretí nadobúdatelia nadobudnuté právo v prospech scudziteľa – predného odkazovníka.²⁶ Predný odkazovník sa opäť stane nositeľom scudzeneho vecného práva a môže voči následnému odkazovníkovi splniť povinnosť spočívajúcu v prevode predmetu odkazu.

Ak je predmetom následného odkazu vec nezapísaná do verejného zoznamu, alebo vec zapísaná, pri ktorej však nebolo zapísané zverenské nástupníctvo, uplatní sa analogicky § 1524, ods. 2 o. z. Vecnoprávna ochrana obligačného práva následného odkazovníka, ktorá pri analogickom uplatnení § 1524, ods. 1 vzniká zápisom nástupníctva do katastra nehnuteľností, sa v tomto prípade neuplatní. Dispozičné oprávnenia predného odkazovníka obmedzené nebudú. Predný odkazovník je (na rozdiel od predného dediča) časovo neobmedzeným vlastníkom, tretie osoby preto, bez ohľadu na svoju vedomosť o nástupníctve, môžu derivatívne nadobudnúť neobmedzené vlastníctvo.²⁷ Neúčinnosti dispozície predného odkazovníka sa následný odkazovník môže dovoliť iba podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti.

Uplatnenie podobného modelu ochrany, prichádza do úvahy aj pri zmluvnom nástupníctve.

²⁶ Nie v prospech následného odkazovníka, pretože následný odkazovník (na rozdiel od následného dediča) splnením substitučného prípadu nadobúda iba obligačný nárok voči prednému odkazovníkovi.

²⁷ V tom spočíva rozdiel oproti prednému dedičovi, ktorý má, bez ohľadu na zápis do verejného zoznamu, iba rezolutívne podmienené/termínované vlastníctvo. Ak tretie osoby o obmedzení jeho práva vedia, môžu derivatívne nadobudnúť iba rovnako obmedzené vlastníctvo.

4. Zmluvné nástupníctvo – navrhované riešenie vo vzťahu k o. z.

4.1 Nehnutelné veci

Skutočnosť, že povinnosť vydať vec nástupníkovi je obsahom darovacej zmluvy, nie je problematická. Darovacia zmluva môže obsahovať príkaz (§ 2064 o. z.), jeho obsah o. z. neobmedzuje. Charakter povinnosti vydať darovanú vec po uplynutí určeného času alebo po splnení určenej podmienky nástupníkovi nenaruša bezodplatnosť darovacej zmluvy. Určením nástupníctva je iba obmedzený prospech, ktorý má prvý obdarovaný (O1) na základe zmluvy nadobudnúť.

Prípady, v ktorých je splnenie príkazu v záujme tretej osoby, o. z. pri darovaní osobitne nereguluje. Zjavne ich prenecháva regulácii podľa všeobecných ustanovení o zmluve v prospech tretieho (§ 1767 a nasl. o. z.).²⁸ Tejto zodpovedá aj darovacia zmluva medzi darcom (D) a obdarovaným (O1), podľa ktorej má O1 predmet daru pri splnení podmienky alebo nastúpení určeného termínu (substitučný prípad) vydať tretej osobe (O2).

Zo zmluvy medzi D a O1 nadobudne následný obdarovaný (O2) priame právo požadovať od obdarovaného O1 splnenie (pravá zmluva v prospech tretieho;²⁹ § 1767, ods. 2 o. z.). Na nadobudnutie obligačného práva následným obdarovaným nie je potrebný jeho súhlas,³⁰ nadobudnuté právo môže ale dodatočne odmietnuť (§ 1768 o. z.). Okamih nadobudnutia práva následným obdarovaným závisí od spôsobu, akým bol v krycom vzťahu medzi D a O1 vymedzený substitučný prípad. Ak bol substitučný prípad určený budúcou neistou udalosťou (odkladacia podmienka), nadobudne O1 právo zo zmluvy až splnením podmienky. Ak bol substitučný prípad určený budúcou istou udalosťou (*dies a quo*), nadobudne O2 právo ihneď uzatvorením zmluvy medzi D a O1, k nastúpeniu určeného termínu je viazané iba splnenie povinnosti vydať vec (žalovateľnosť práva).³¹

Ak nástupník nadobudnuté obligačné právo odmietne, hľadá sa na neho, akoby právo nikdy nenadobudol. Záleží na dohode medzi darcom a obdarovaným (O1), či si O1 darovanú nehnuteľnosť v takom prípade môže ponechať, alebo je po nastúpení substitučného prípadu a odmietnutí nástupníkom povinný vlastnícke právo k nej previesť späť na darcu.³²

Ak na takúto zmluvu analogicky uplatníme pravidlá o zverenskom nástupníctve pri odkazoch, stanú sa bezpredmetnými vyššie³³ pod 1) až 3) uvedené pripomienky Hofmeistera. Analogické uplatnenie pravidiel o zverenskom nástupníctve pri odkazoch nebude viesť k porušeniu princípu *titulus* a *modus*, ktorý o. z. zachoval vo vzťahu k veciam zapísaným do verejného zoznamu.³⁴ Zo zmluvy v prospech tretieho nadobudne O2 iba obligačné právo, vlastnícke právo k predmetu daru môže nadobudnúť až vykonaním scudzovacieho úkonu (zápisom do katastra nehnuteľností). O1 sa preto stane nositeľom

²⁸ Ak bol príkaz, ktorého splnenie je v záujme tretej osoby, obsiahnutý v záвете, priznáva o. z. tretej osobe právo vymáhať splnenie príkazu (§ 1571 o. z.). Uplatnenie ustanovení o zmluve v prospech tretieho pri záвете neprichádza do úvahy, preto bolo potrebné právo tretej osoby v zákone zakotviť explicitne. Ak by porúčiteľ dedičovi/odkazovníkovi uložil povinnosť vydať nadobudnutú vec v určenom prípade tretej osobe, posudzovalo by sa takéto nariadenie porúčiteľa ako odkaz (nie ako príkaz).

²⁹ BYDLINSKI, P. In: KOZIOL, H. – BYDLINSKI, P. – BOLLENBERGER, R. *Kurzkommentar zum ABGB*, s. 967.

³⁰ Tak aj DVOŘÁK, B. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, s. 1722.

³¹ K odlišnému pôsobeniu odkladacej podmienky a počiatocnej lehoty na obmedzené právo KLEŇOVÁ, V. Odkladacia podmienka (*condicio suspensiva*) a počiatocná lehota (*dies a quo*) v záвете podľa občanského zákoníka č. 89/2012 Sb. *Právnik*. 2018, roč. 157, č. 1, s. 14–30.

³² Porov. § 1768, druhá veta o. z.: „*Neodporuje-li to obsahu a účelu smlouvy, může věřitel plnění žádat pro sebe.*“

³³ V časti 2.

³⁴ § 1105 o. z. (nehnutelnosti); § 1102 o. z. (hnuteľné veci zapísané do verejného zoznamu).

neobmedzeného vlastníckeho práva, ktoré stratí až v okamihu vkladu vlastníckeho práva v prospech následného obdarovaného O2.³⁵ Vykonaním scudzovacieho úkonu splní O1 svoju povinnosť, ktorá mu vznikla z krycieho vzťahu (D-O1), scudzovací úkon vykonáva *causa solvendi*. Kauzou nadobudnutia vlastníckeho práva je pre O2 zmluva v prospech tretieho uzatvorená medzi D a O1,³⁶ predchodcom následného obdarovaného je scudziteľ O1. Právny dôvod na trvalé ponechanie si veci (*causa retinendi*) odvodzuje O2 z valutovaného vzťahu (D-O2),³⁷ ktorým je v našom prípade tiež darovanie. Neexistencia/neplatnosť valutového vzťahu nie je prekážkou nadobudnutia vlastníckeho práva na základe zmluvy v prospech tretieho; zakladá iba právo veriteľa (D) požadovať od tretieho (O2) vydanie nadobudnutého prospechu podľa ustanovení o vydaní bezdôvodného obohatenia.³⁸

4.1.1 Ochrana obligačného práva následného obdarovaného

Uplatnenie ustanovení o zverenskom nástupníctve na zmluvné nástupníctvo by do právneho vzťahu vnieslo vecne pôsobiacu ochranu obligačného práva následného obdarovaného. Osobitná ochrana zmluvného nástupníka je opodstatnená dlhými „čakateľskými lehotami“, ktoré sú pre takéto zmluvy charakteristické. Pre odovzdanie veci sú pri zmluvách zameraných na prevod vlastníctva obvykle dohodnuté krátke lehoty. Ak je scudziteľ v čase uzatvorenia zmluvy vlastníkom a k prevodu má dôjsť krátko po uzatvorení zmluvy, je riziko, že scudziteľ v čase splatnosti povinnosť nebude môcť splniť, pretože vlastníctvo medzičasom stratil alebo zaťažil, relatívne nízke. Iná je však situácia, ak má k prevodu dôjsť po uplynutí niekoľkých (desiatok) rokov. Ak je nastúpenie substitučného prípadu navyše neisté, pretože je vymedzený odkladacou podmienkou, môže byť pre O1 lákavé vec „speňažiť“ a dúfať, že povinnosť odovzdať mu napokon nevznikne. Vôľa darcu v takom prípade zostane nerešpektovaná. Subsidiárna povinnosť, ktorá prvému obdarovanému následne vznikne, bude sotva uspokojivá, ak mal darca osobitný záujem na tom, aby O2 nadobudol práve darovaných nehnuteľnosť.

Týmto nežiadúcim následkom možno predísť, ak sa obligačnému právu následného obdarovaného poskytne rovnaká ochrana, akú požíva obligačné právo následného odkazovníka: Na základe darovacej zmluvy uzatvorenej medzi D a O1 nadobudne O1 časovo neobmedzené vlastnícke právo, analogické uplatnenie § 1524, ods. 1 o. z. bude však viesť k *obmedzeniu jeho dispozičných oprávnení*. Spoločne s vkladom vlastníckeho práva v prospech O1 sa do poznámky k príslušnej nehnuteľnosti podľa § 23, ods. 2, písm. d) katastrálneho zákona zapíše aj obmedzenie nástupníctvom v prospech O2. Po zápise nástupníctva do poznámky k nehnuteľnosti bude predný obdarovaný môcť s vecou disponovať iba v obmedzenej miere: Jeho vecnoprávne dispoziecie budú pred nastúpením substitučného prípadu účinné iba v rozsahu, v akom neohrozujú splnenie povinnosti vydať predmet daru následnému obdarovanému. V závislosti od toho, ako bol v krycom vzťahu formulovaný substitučný prípad, bude scudzenie alebo zaťaženie uskutočnené predným obdarovaným rezolútívne podmienené alebo termínované.³⁹ Nastúpením sub-

³⁵ Vznik „mimokatastrálneho vlastníctva“ tak zostane vyhradený oblasti dedičského práva.

³⁶ PARAPATITS, F. *Der Vertrag zugunsten Dritter*. Wien: Manz, 2011, s. 123.

³⁷ BYDLINSKI, P. In: KOZIOL, H. – BYDLINSKI, P. – BOLLENBERGER, R. *Kurzkommentar zum ABGB*, s. 968.

³⁸ PARAPATITS, F. *Der Vertrag zugunsten Dritter*, s. 62.

³⁹ K možnosti prevodu rezolútívne podmieneného/termínovaného vlastníckeho práva nižšie v časti 5.

stítučného prípadu tretie osoby nadobudnuté právo stratia v prospech scudziteľa – predného obdarovaného.⁴⁰ O1 opäť nadobudne (neobmedzené, ak vec zafažil) vlastnícke právo a môže ho previesť na následného obdarovaného.

Uvedený model predstavuje akúsi strednú cestu medzi analogickým uplatnením ustanovení o *dedičskom* zverenskom nástupníctve a jednoduchou zmluvou v prospech tretieho s vylúčením analógie k zverenskému nástupníctvu (navrhovanou Hofmeisterom). Na jednej strane predchádza problémom spojeným s automatickým (bez scudzovacieho úkonu) nadobudnutím vlastníckeho práva následným obdarovaným, na strane druhej poskytuje následnému obdarovanému vecnoprávnu ochranu, ktorú uplatnením ustanovení o zverenskom nástupníctve požíva následný odkazovník.

Hofmeister analogickú ochranu následného obdarovaného odmietol aj z toho dôvodu, že fideikomisárna substitúcia v sebe zahŕňa vecne pôsobiaci zákaz scudzenia a zafaženia majetku obmedzeného nástupníctvom. Absolútne pôsobenie daného zákazu prekračuje rámec ustanovený v § 364c ABGB, ktorý vecne pôsobiaci zákaz obmedzuje iba na vymedzený okruh blízkych príbuzných osôb. Táto námietka je vo vzťahu k o. z. bezpredmetná, pretože o. z. neobsahuje obmedzenie zodpovedajúce § 364c ABGB. § 1761 o. z., ktorý pre oblasť záväzkového práva všeobecne reguluje zákaz scudzenia alebo zafaženia veci, platnosť zákazu, ktorý „*bol zriadený ako vecné právo*“, obmedzuje iba „*primeranou dobou jeho trvania*“ a záujmom „*strany, ktorý je hodný právnej ochrany*“. Zároveň pôsobí vecný zákaz scudzenia a zafaženia zakotvený v § 1761 o. z. silnejšie ako zákaz scudzenia a zafaženia obsiahnutý v zverenskom nástupníctve. Zatiaľ čo druhý menovaný podľa tu navrhovanej interpretácie § 1524, ods. 1 vedie iba k rezolútívnej podmienenosti/termínovanosti dispozícií vykonaných v rozpore so zákazom, spôsobuje vecne pôsobiaci zákaz upravený v § 1761 ničotnosť vecnoprávných dispozícií priechiacich sa zákazu – k prevodu/zafaženiu práva vôbec nedôjde (záväzkovoprávne úkony nie sú dotknuté – § 1760 o. z.).⁴¹

Dohodou by D a O1 mohli zriadiť aj vecne pôsobiaci zákaz zafaženia a scudzenia darovanej nehnuteľnosti podľa § 1761 o. z. Vkladom takéhoto zákazu do katastra by boli dispozičné oprávnenia predného obdarovaného obmedzené vo väčšej miere, než uplatnením

⁴⁰ Nie v prospech následného obdarovaného (O2), pretože tento zo zmluvy v prospech tretieho nadobudol iba obligačný nárok voči O1 na prevod vlastníckeho práva k predmetu daru.

⁴¹ Zákaz scudzenia a zafaženia, ktorý bol „zriadený ako vecné právo“, pôsobí aj voči tretím osobám (tak možno rozumieť „*pokud*“ v prvej vete § 1761). Takýto zákaz sa podľa § 11, ods. 1, písm. n) Katastrálneho zákona zapisuje do katastra nehnuteľností vkladom. Ak bol zákaz scudzenia do katastra zapísaný (a to je predpoklad jeho vecného pôsobenia), je pre tretie osoby v katastri viditeľný, v dobrej viere preto vlastnícke právo (alebo iné vecné právo) v rozpore so zákazom nadobudnúť nemôžu (§ 1107 o. z.). Vklad vecného práva, k nadobudnutiu ktorého by malo dôjsť v rozpore so zákazom, by kataster nemal povoliť; porov. aj pôsobenie vecného zákazu scudzenia a zafaženia podľa § 364c ABGB, ktorý spôsobuje *Grundbuchsperr*; k tomu FISCHER-CZERMAK, C. *Veräußerungsverbot und Besitznachfolgerechte*, s. 170; ECCHER, B. – RISS, O. In: KOZIOL, H. – BYDLINSKI, P. – BOLLENBERGER, R. *Kurzkommentar zum ABGB*, s. 385; ASCHAUER, Ch. *Das rechtsgeschäftliche Veräußerungs- und Belastungsverbot bei Liegenschaften*. Na rozdiel od Dvořáka (DVOŘÁK, B. In: PETROV, J. – YÍTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, s. 1715), podľa ktorého je zákazu odporujúci úkon dlžníka a tretej osoby neúčinný iba voči veriteľovi, tj. veriteľ sa môže domáhať uspokojenia pohľadávky aj z veci, ktorá bola dlžníkom prevedená na tretiu osobu, sa domnievame, že zákonodarca chcel vecne pôsobiacemu zákazu priznať pôsobnosť absolútnu. V prospech absolútného pôsobenia svedčí aj požiadavka vkladu do katastra nehnuteľností, zatiaľ čo pri zverenskom nástupníctve (pri ktorom § 1524, ods. 1 ustanovuje: „ *nemá to vüči svěřenskému nástupci právní účinky*“) postačuje zápis formou poznámky. Pri zverenskom nástupníctve sú dispozície predného dediča podľa tu navrhovaného výkladu účinné, avšak ako rezolútívne podmienené/termínované. § 1761 ustanovuje, že zákaz scudzenia a zafaženia možno dohodnúť aj na dobu trvania zverenského nástupníctva. Takéto osobitné ustanovenie by bolo nadbytočné, ak by zákonodarca nevychádzal z toho, že vecný zákaz pôsobí odlišne – „*silnejšie*“ než obmedzenie vyplývajúce už zo samotného zverenského nástupníctva. K ničotnosti vecnoprávných dispozícií vykonaných v rozpore so zákazom vedie, domnievame sa, aj názor, podľa ktorého vecne pôsobiaci zákaz scudzenia „*môže vzniknúť ako služobnosť*“ (PELIKÁNOVÁ, I. – PELIKÁN, R. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Sv. V. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 89).

ustanovení o zverenskom nástupníctve. Ak zákonu neodporuje možnosť dohodnutia prísnejšieho zákazu, nemalo by byť problematické ani uplatnenie miernejších obmedzení podľa ustanovení o zverenskom nástupníctve. Rezolutívna podmienenosť/termínovanosť dispozícií predného obdarovaného je iba inou formou zaistenia obligáčného práva nástupníka.

Zo zmluvného nástupníctva darcovi (D) nevzniká právo po prevode nehnuteľnosti na O1 so scudzenou nehnuteľnosťou disponovať, ani právo závetom zmluvné nástupníctvo zmeniť. Takéto právo nepatrí darcovi ani v dôsledku analogického uplatnenia ustanovení o zverenskom nástupníctve.⁴² Zmluvné nástupníctvo vzniká dohodou, preto aj jeho zmenu možno vykonať iba dohodou. Vkladom vlastníckeho práva v prospech obdarovaného O1, darca stratí vlastnícke právo, s ním možnosť disponovať s darovanou nehnuteľnosťou a aj právo jednostranne určovať nástupníctvo k (teraz už cudzej) veci.⁴³ Zmenu osoby nástupníka môžu darca a obdarovaný vykonať iba dohodou. Dohodou môžu strany zmluvné nástupníctvo aj zrušiť a s ním zrušiť aj dispozičné obmedzenia prvého obdarovaného, ktorými bolo nástupníctvo chránené. Tak pri zmene ako aj zrušení nástupníctva však treba pamätať na to, že darovacia zmluva obsahujúca nástupníctvo je pravou zmluvou v prospech tretieho, z ktorej nástupník nadobúda právo. Zrušenie/zmena nástupníctva po nadobudnutí práva nástupníkom by boli zásahom do cudzieho obligáčného práva a zodpovedali by zmluve na ťarchu tretieho.⁴⁴ Pravidlá platné pre zmluvu v prospech tretieho sú preto rozhodujúce pre určenie okamihu, do ktorého možno dohodou medzi zmluvnými stranami (D a O1) nástupníctvo zrušiť alebo zmeniť (iba do vzniku práva nástupníka, alebo až do okamihu, keď mu bol vznik práva oznámený⁴⁵).

Zmluvné nástupníctvo môže byť v krycom vzťahu medzi D a O1 dohodnuté aj takým spôsobom, že O1 patrí právo s predmetom daru voľne nakladať. Predmetom darovania v prospech nástupníka (O2) má byť v takom prípade iba to, čo z darovaného majetku bude prvému obdarovanému patriť v okamihu nastúpenia substitučného prípadu (analogicky k *fideicommissum eius quod supererit*⁴⁶). Až do nastúpenia substitučného prípadu môže O1 s predmetom daru disponovať (odplatne aj bezodplatne), jeho dispozície nebudú rezolutívne podmienené/termínované. V týchto prípadoch sa zmluvné nástupníctvo zabíja bez vecnoprávnej ochrany – zápis do poznámky k príslušnej nehnuteľnosti nebude potrebný.

Napokon zostáva zväziť formálne náležitosti darovania v krycom a vo valutovom vzťahu, a tiež formálie, ktorých zachovanie je predpokladom vkladu vlastníckeho práva v prospech O2. Osobitnú, písomnú formu ustanovuje o. z. v § 2057 pre darovania, ktorých predmetom je vec zapísaná do verejného zoznamu (ods. 1), a pri ktorých k odovzdaniu darovanej veci nedôjde zároveň s prejavom vôle vec darovať a darovanie prijať (ods. 2; konsenzuálne darovanie). Požiadavka formy podľa ods. 2 býva literatúrou (vzhľadom na darovanie vo valutovom vzťahu) vzťahovaná aj na darovania v prospech tretieho.⁴⁷

⁴² Odlišne ale OGH 4Ob 194/98b; k rozhodnutiu oprávnene kriticky KLETEČKA, A. Das Nachlegat der Sache des Erben. Eine Besprechung der Entscheidung 4 Ob 194/98b. *Österreichische Notariatszeitung*. 1999, Nr. 3, s. 66–69.

⁴³ K tomu bližšie KLEŇOVÁ, V. Zmluvná fideikomisárna substitúcia a odkaz veci patriacej dedičovi (k rozhodnutiu OGH 4Ob 194/98b). *Ad notam*. 2018, č. 3, s. 11–17.

⁴⁴ Porov. § 1769 o. z.

⁴⁵ K tomu pozri DVOŘÁK, B. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, s. 1722; k problému v rakúskom práve obsiahlo PARAPATITS, F. *Der Vertrag zugunsten Dritter*, s. 179 an.; k tomu aj OGH 5Ob 11/91.

⁴⁶ OGH 5Ob 84/95. O. z. neobsahuje osobitnú úpravu fideikomisu „na zvyšok“, odkazuje naň ale v úvode § 1521 a 1522: „Nesvěřil-li zůstavitel při nařízení svěřenského nástupnictví dědici právo s dědictvím volně nakládat.“

⁴⁷ JANOUŠEK, M. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, s. 2089.

Účelom písomnej formy podľa ods. 2 je predovšetkým ochrana darcu pred unáhleným konaním.⁴⁸ Písomná forma sa naopak nevyžaduje pri reálnych darovaniach, pri ktorých si darca, ihneď odovzdávajúci predmet daru, následky svojho konania uvedomuje zreteľnejšie. Náš prípad je špecifický tým, že kauzou nielen valutového, ale aj krycieho vzťahu je darovanie a jeho objektom je tá istá vec. Zmluva medzi D a O1 musí mať písomnú formu už z toho dôvodu, že jej predmetom je nehnuteľnosť zapísaná do katastra nehnuteľností (§ 2057, ods. 1; § 560 o. z.). V krycom vzťahu bude preto zachovaná písomná forma, ktorú zákon vyžaduje pre vzťah valutový.⁴⁹ Ochranej-varovnej (a aj dôkaznej a zaistovacej) funkcii § 2057, ods. 2 je zadostučinené uzatvorením písomnej zmluvy medzi D a O1, ktorou D zároveň uloží O1 povinnosť, vydať darovanú vec pri nastúpení substitučného prípadu nástupníkovi O2. Darovanie vo valutovom vzťahu následne môže vzniknúť aj konkludentným prejavom vôle následného obdarovaného (O2) spočívajúcim v tom, že O2 obligáčne právo nadobudnuté zo zmluvy v prospech tretieho neodmietne. Výhoda zmluvy v prospech tretieho spočíva práve v tom, že tretiemu *bez jeho spolupôsobenia* vznikne (s účinkami *ex tunc* odmietnuteľné) právo.⁵⁰

Na vklad vlastníckeho práva v prospech O2 by mala postačovať zmluva v prospech tretieho uzatvorená medzi D a O1 a návrh na vklad podaný spoločne scudziteľom O1 a následným obdarovaným O2. Zmluva v prospech tretieho je právnym dôvodom nadobudnutia vlastníctva následným obdarovaným (O2), podaním návrhu na vklad by O2 vyjadril súhlas s nadobudnutím vlastníctva. Otáznym sa môže stať iba naplnenie predpokladov ustanovených v § 561, ods. 2 o. z., podľa ktorého musí písomná zmluva, ktorou sa prevádza vecné právo k nehnuteľnosti, obsahovať podpisy konajúcich na tej istej listine. Konajúcimi sú v prípade zmluvy v prospech tretieho D a O1, zmluva v prospech tretieho, ktorá je vkladovou listinou, by tak neobsahovala podpis nadobúdateľa vlastníckeho práva. S cieľom predísť pochybnostiam môže O2 pred podaním návrhu na vklad pripojiť svoj podpis na listinu obsahujúcu zmluvu v prospech tretieho.⁵¹ Účelom daného podpisu je

⁴⁸ Ibidem, s. 2089; BYDLINSKI, P. Die Formpflicht bei der Schenkung ohne wirkliche Übergabe (§ 1 Abs 1 lit d NZwG). *Österreichische Notariatszeitung*. 1991, Nr. 7, s. 166 an.: „Im Gefühlsüberschwang ist eben schnell etwas versprochen, was den Versprechenden bereits wenig später reut.“ Naopak proti potrebe osobitnej formy darovania vo valutovom vzťahu ECCHER, B. *Antizipierte Erbfolge*. Berlin: Duncker & Humblot, 1980, s. 132: „Die Gefahr einer Übereilung oder Ausnützung einer geistigen oder körperlichen Schwäche des Schenkers ist wohl dann stark vermindert, wenn der Schenker mit dem Beschenkten nicht in Kontakt kommt.“

⁴⁹ Názory na otázku, či zmluva v prospech tretieho musí naplniť aj formálne náležitosti, ktoré zákon predpisuje pre vzťah valutový, sa rozchádzajú. Pre zachovanie formy DVORÁK, B. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, s. 1723; DULLINGER, S. *Bürgerliches Recht. Schuldrecht. Allgemeiner Teil*. 5. Auflage. Wien: Verlag Österreich, 2014, s. 154–155; BYDLINSKI, P. In: KOZIOL, H. – BYDLINSKI, P. – BOLLENBERGER, R. *Kurzkommentar zum ABGB*, s. 968. Odlišne prevládajúca judikatúra OGH, podľa ktorej je pre formu zmluvy v prospech tretieho určujúci krycí vzťah, bez ohľadu na vzťah valutový. OGH 2Ob 104/97a v odôvodnení (vrátane tam citovanej literatúry): „Es entspricht sowohl der herrschenden Rechtsprechung des Obersten Gerichtshofes als auch dem überwiegenden Teil der österreichischen wie auch der deutschen Lehre, daß die Rechtsnatur des Vertrages zugunsten Dritter durch das Deckungsverhältnis [...], bestimmt wird und dieses somit einerseits für Inhalt und Umfang der Leistung des Versprechenden an den Dritten und andererseits auch für die einzuhaltende Form des Rechtsgeschäftes maßgebend ist. [...] Da das Gesetz beim Vertrag zugunsten Dritter bewußt von der Annahme, ja auch nur von einer Benachrichtigung des Dritten absieht und dem Dritten nur die Möglichkeit gibt, das aus dem Vertrag erworbene Recht zurückzuweisen, bedarf es auch dann, wenn der Dritte durch den Versprechungsempfänger beschenkt werden sollte, nicht der Annahme der Schenkung durch den Begünstigten und auch nicht der für Schenkungen vorgeschriebenen Form, vorausgesetzt, daß der Vertrag zugunsten Dritter selbst formfrei abgeschlossen werden kann.“; aj. Rechtssatznummer RS0017074. Ďalšie rozhodnutia a prehľad názorov u PARAPATITS, F. *Der Vertrag zugunsten Dritter*, s. 80–81. K príkazu pre prípad smrti APATHY, P. *Der Auftrag auf den Todesfall. Juristische Blätter*. 1976, Nr. 15/16, s. 393 an.

⁵⁰ SPIELBÜCHLER, K. *Der Dritte im Schuldverhältnis*. Wien – New York: Springer Verlag, 1973, s. 20 an.: „Beschenk ist C [...] schon mit dem Anspruch, wenn er ihn nicht zurückweist. [...] der Vertrag zugunsten Dritter ersetzt [...] den Schenkungsvertrag.“ ECCHER, B. *Antizipierte Erbfolge*, s. 131: „[...] kommt diese Schenkung beim Vertrag zugunsten Dritter ohne Vertragsabschluss zustande, sofern der Dritte das Recht nicht zurückweist“. APATHY, P. *Der Auftrag auf den Todesfall*, s. 398, s. 49.

však iba naplnenie formálnych požiadaviek ustanovených v § 561, ods. 2 o. z., osobitné opodstatnenie tento podpis nemá.

4.2 Hnuteľné veci

Ak je predmetom darovania hnuteľná vec nezapísaná do verejného zoznamu, nemusí mať darovacia zmluva v krycom vzťahu písomnú formu. Zohľadniac názor, podľa ktorého je písomná forma podľa § 2057, ods. 2 o. z. relevantná pre darovanie vo valutovom vzťahu a táto forma by mala byť zachovaná vo vzťahu krycom,⁵² je vhodné aj v danom prípade zmluvu v prospech tretieho uzatvoriť písomne. Na vznik darovania vo valutovom vzťahu následne stačí konkludentný prejav vôle následného obdarovaného, spočívajúci v neodmietnutí práva nadobudnutého zo zmluvy v prospech tretieho.⁵³

Vlastnícke právo k individuálne určeným hnuteľným veciam nezapísaným do verejného zoznamu sa v zmysle § 1099 o. z. nadobúda bez vykonania scudzovacieho úkonu už na základe samotnej zmluvy.⁵⁴ Z pravej zmluvy v prospech tretieho nadobúda tretí pravidelne iba obligáčne právo. Ak však zmluva pri hnuteľných veciach nezapísaných do verejného zoznamu pôsobí vecne, možno analogicky dospieť k záveru, že O2 zo zmluvy v prospech tretieho v okamihu nastúpenia substitučného prípadu nadobudne priamo vlastnícke právo k darovanej veci (nie len obligáčny nárok na prevod vlastníckeho práva). Uskutočnenie scudzovacieho úkonu prvým obdarovaným tak nie je potrebné.⁵⁵ Vlastnícke právo nadobudne O2 bez potreby súhlasného prejavu vôle, môže však nadobudnuté právo s účinkami *ex tunc* odmietnuť (analogicky podľa § 1768 o. z.).⁵⁶

⁵¹ K problému ENZMANN, F. Auswirkungen des neuen § 31 (1) BGB auf Verträge zugunsten Dritter. *Österreichische Notariatszeitung*. 1982, Nr. 1, s. 6–8: Tretí nepatrí k účastníkom, ktorých priame spolupôsobenie je potrebné pri zriadení vkladovej listiny. Na rozdiel od tu zastávaného názoru môže tretí podľa Enzmanna vlastnícke právo vkladom do pozemkovej knihy nadobudnúť aj bez svojho vedomia, tj. aj bez toho, aby bol účastníkom konania o povolenie vkladu. Proti nadobudnutiu vlastníckeho práva tretím bez jeho súčinnosti HOYER, H. *Zeitlich begrenztes Eigentum durch Vertrag?*, s. 290–291.

⁵² K tomu vyššie v pozn. 47 a 49.

⁵³ Ak by zmluva v prospech tretieho písomne uzatvorená nebola, možno vadu formy valutového vzťahu považovať za zhojenú v okamihu, keď D vykoná taký úkon, ktorý naplní obdobnú varovnú funkciu ako reálne odovzdanie veci následnému obdarovanému (pri reálnych darovaniach sa písomná forma nevyžaduje). K zhojeniu tak môže dôjsť v momente, keď D na základe zmluvy v prospech tretieho (darovacej zmluvy vo vzťahu krycom) prevedie vlastnícke právo k darovanej veci na O1 s neodvolateľnou dohodou, že pri nastúpení substitučného prípadu má predmet daru nadobudnúť O2. Prevodom vlastníctva na O1 a neodvolateľným určením O2 ako nástupníka do vlastníckeho práva, nastáva obdobná situácia ako pri reálnom darovaní O2 – darca si následkov svojho konania (definitívnej straty vlastníckeho práva) musí byť vedomý. K uzdraveniu aj podľa DULLINGER, S. *Bürgerliches Recht*, s. 155, postačuje, „die Übergabe der für den begünstigten Dritten bestimmten Sache an den Versprechenden“, zatiaľ čo odovzdanie veci dlžníkovi tretiemu varovnú funkciu nenaplnia. Odlišne PARAPATITS, F. *Der Vertrag zugunsten Dritter*, s. 80–83, podľa ktorej k uzdraveniu dochádza už vznikom neodvolateľného nároku tretieho. Tým, že veriteľ v krycom vzťahu (neodvolateľne) spovinnosť dlžníka plní tretiemu, sa zrieka zároveň možnosti, odvolať prospech tretieho pre neplnatosť nároku vo valutovom vzťahu.

⁵⁴ § 1099 o. z.: „Vlastnícké právo k veci určené jednotlivě se převádí už samotnou smlouvou k okamžiku její účinnosti, ledaže je jinak ujednáno nebo stanoveno zákonem“. Pri druhových veciach až individualizáciou (§ 1101 o. z.); scudzovací úkon naďalej potrebný pri hnuteľných veciach zapísaných do verejného zoznamu (§ 1102 o. z.).

⁵⁵ Právnym dôvodom, na základe ktorého tretí aj pri obvyčajnej zmluve v prospech tretieho nadobúda vlastnícke právo, je zmluva v prospech tretieho. Rozdiel by tak spočíval iba v tom, že pri hnuteľných veciach nezapísaných do verejného zoznamu na nadobudnutie vlastníckeho práva tretím vykonanie scudzovacieho úkonu potrebné nie je, pretože zákon pri týchto veciach osobitný scudzovací úkon nepredvída. Slová „se převádí už samotnou smlouvou“ nie je podľa nášho názoru nevyhnutné vzťahovať striktnie iba na zmluvy uzatvorené medzi scudziteľom a nadobúdateľom vecného práva. Pozri aj KLUCKHOHN, W. *Die Verfügungen zugunsten Dritter*. München: C. H. Beck, 1914, s. 131 an., ktorý ustanovenia BGB o zmluve v prospech tretieho analogicky uplatňuje na vecnoprávne dispozície v prospech tretieho.

⁵⁶ Možnosť odmietnuť právo nadobudnuté zo zmluvy v prospech tretieho má v tomto prípade o to väčší význam, že s priamym nadobudnutím vlastníctva je (v porovnaní s nadobudnutím obligáčného práva) spojené väčšie riziko, že nadobudnuté právo nadobúdateľovi prinesie aj nevýhody.

Do nastúpenia substitučného prípadu bude vlastnícke právo nástupníka O2 suspenzívne podmienené alebo termínované; jeho protipólom je rezolutívne podmienené/termínované vlastníctvo prvého obdarovaného (O1).⁵⁷ O1 sa uzatvorením zmluvy s D stane časovo obmedzeným vlastníkom vo vlastnom slova zmysle. Nastúpením substitučného prípadu O1 vlastnícke právo bez ďalšieho stratí v prospech O2. Právnym predchodcom nástupníka (O2) je darca (D). O1 je iba časovým predchodcom nástupníka (O2), vlastnícke právo nadobudnuté nástupníkom je preto nezávislé od vlastníckeho práva strateného prvým obdarovaným; medzi O1 a O2 nie je žiadny kauzálny vzťah.

Pozícia prvého obdarovaného, ktorý nastúpením substitučného prípadu vlastnícke právo v prospech O2 stratí bez vykonania scudzovacieho úkonu, je analogická tej, ktorú má predný dedič. Ak O1 s nadobudnutým vlastníctvom pred nastúpením substitučného prípadu disponuje a tretie osoby o obmedzení jeho práva vedia, môžu nadobudnúť iba rezolutívne podmienené/termínované vlastníctvo, ktorého bol O1 nositeľom. Rezolutívne podmienené/termínované budú aj obmedzené vecné práva, ktoré by O1 v medziobdobí k darovanej veci zriadil. Nastúpením substitučného prípadu všetky založené obmedzenia zaniknú a O2 nadobudne vlastnícke právo v takom stave, v akom patrilo darcovi (D).⁵⁸

Pri veciach nezapísaných do verejného zoznamu poskytuje o. z. v § 1524, ods. 2 nástupníkovi ochranu podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti; v časti 3.1 sme sa však pokúsili odôvodniť, že toto ustanovenie nie je vhodné vzťahovať generálne aj na tie prípady, v ktorých tretie osoby o obmedzení práva scudziteľa vedeli. Pri vedomosti tretích sa uplatní § 1107 o. z., podľa ktorého na nadobúdateľa prechádzajú aj závädy nezapísané do verejného zoznamu, ak o nich nadobúdateľ vedel alebo mal vedieť. Ak by tretie osoby o obmedzení práva O1 nevedeli a v dobrej viere preto nadobudli neobmedzené vlastníctvo, môže sa O2 dovolať ochrany podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti (§ 1524, ods. 2 o. z.).⁵⁹

Ak by O2 nadobudnuté vlastníctvo odmietol, hľadá sa na neho, akoby vlastnícke právo nikdy nenadobudol. V takom prípade sa kladie otázka, či vlastnícke právo nadobudne späť darca (D) alebo prvý obdarovaný (O1). Argumentovať možno v prospech oboch možností. V prospech O1: Odmietnutím vlastníctva nástupníkom, nastane taká situácia, akoby O1 vlastníctvo v prospech O2 nebol stratil. Spoločne s odmietnutím zaniklo aj doterajšie obmedzenie vlastníckeho práva prvého obdarovaného (jeho rezolutívna podmienenosť/termínovanosť). Odmietnutím vlastníctva nástupníkom sa O1 stal neobmedzeným vlastníkom darovaním nadobudnutej hnutelnej veci. V prospech nadobudnutia vlastníckeho práva darcom možno uviesť: V zmysle § 1768, druhá veta o. z. môže veriteľ po odmietnutí treťou osobou plnenie žiadať pre seba. Uplatniac analogicky na vecné účinky, ktoré zmluva pri hnutelných veciach spôsobuje, by darca odmietnutím nástupníka späť nadobudol vlastnícke právo. Darca by mohol argumentovať aj tým, že vlastnícke právo prvého

⁵⁷ DOBROVOLNÁ, E. In: SPÁČIL, J. a kol. *Občanský zákoník III. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 334, v komentári k § 1099 prípustnosť rozvázovacej podmienky „z povahy věci“ odmieta, žiaľ bez bližšieho zdôvodnenia.

⁵⁸ Podobne pri suspenzívne podmienenom vindikačnom odkaze v klasickej rímskej práve, ak dedič (ako nositeľ rezolutívne podmieneného vlastníckeho práva) pred splnením podmienky odkázanú vec zafažil záložným právom alebo služobnosťou; Marcellus 4 Dig. D. 8, 6, 11, 1: „*Heres, cum legatus esset fundus sub condicione, imposuit ei servitutes: extinguuntur, si legati condicio existat.*“ K interimálnemu vlastníctvu dediča pri vindikačnom odkaze JHERING, R. *Passive Wirkungen der Rechte. Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts*. 1871, Nr. 10, s. 387 an; 505 an. K Justiniánom zavedenému vecne pôsobiacemu zákazu scudzzenia a zafaženia (C. 6, 43, 3, 2–3) APATHY, P. *Fideikommissarische Substitution und Treuhand*, s. 15 an.; 18 an.

⁵⁹ S odporovacou žalobou bude O2 úspešný, ak O1 vec scudzil bezodplatne. Pri odplatnom scudzení bude O2 (analogicky podľa § 590 o. z.) musieť preukázať, že tretí nadobúdateľ vedel o úmysle prvého obdarovaného ukrať nástupníka (čo je nepravdepodobné, ak tretí o obmedzení nástupníctvom vôbec nevedel).

obdarovaného bolo od počiatku zamýšľané ako časovo obmedzené nastúpením substitučného prípadu, buď v prospech nástupníka alebo, subsidiárne v prospech darcu. V záujme predídania pochybnostiam je vhodné pre prípad odmietnutia nástupníkom uzatvoriť osobitnú dohodu, z ktorej bude zrejmé, kto má za daných okolností vlastníctvo nadobudnúť. Dohoda môže obsahovať aj určenie inej osoby než niektorej zo zmluvných strán.

5. Darovanie s rozvázovacou podmienkou bez nástupníctva (Heimfall)

Na záver zostáva spomenúť darovanie s rezolútnou podmienkou, pri splnení ktorej nemá predmet daru nadobudnúť určený nástupník, lež darca sám. Jeho posúdenie sleduje dva základné ciele: 1) dodatočne odôvodniť možnosť prevodu rezolútno podmieneného vlastníckeho práva predovšetkým pri nehnuteľnostiach; 2) zväžiť potrebu analogického uplatnenia ustanovení o zverenskom nástupníctve na darovanie s rozvázovacou podmienkou bez nástupníctva.

Vychádzať možno z nasledovnej modelovej situácie: Darca daruje obdarovanému pozemok s dohodou, že darovanie a aj obdarovaným nadobudnuté vlastnícke právo majú byť v prospech darcu rezolútno podmienené smrťou obdarovaného pred darcom. Od predchádzajúceho darovania s nástupníctvom sa predmetný prípad odlišuje tým, že: a) v zmluve nie je určená osoba nástupníka – vlastnícke právo má pri splnení podmienky nadobudnúť darca, nie tretia osoba; b) prevod vlastníckeho práva na obdarovaného je od počiatku zamýšľaný ako rezolútno podmienený (v zmysle vyššie navrhovaného riešenia pre zmluvné nástupníctvo pri nehnuteľnostiach nadobudne obdarovaný (O1) časovo neobmedzené vlastnícke právo, pri nastúpení substitučného prípadu mu vznikne iba obligačná povinnosť previesť vlastníctvo na nástupníka).

Vzhľadom na príbuznosť právnych úprav je aj v tomto prípade východiskom posúdenia rakúska právna diskusia. OGH v 5Ob 73/94⁶⁰ možnosť prevodu rezolútno podmieneného vlastníckeho práva k nehnuteľnosti schválil. V rozhodnutí argumentuje: V zmysle § 897 a 696 ABGB možno, okrem výslovne ustanovených výnimiek, právo podmieniť rezolútno. Výnimkou v tomto zmysle nie je ani darovacia zmluva, ani pre nadobudnutie vlastníckeho práva nevyhnutný scudzovací úkon. Nie je zřejmý žiadny dôvod, pre ktorý by aj vlastnícke právo – ako iné práva – nemohlo byť na základe právneho úkonu nadobudnuté iba ako rezolútno podmienené právo, t. j. ako právo na čas do splnenia rozvázovacej podmienky. Aj takéto vlastníctvo je vecné právo, ktoré sa do pozemkovej knihy zapisuje vkladom.⁶¹

K citovanému rozhodnutiu sa odmietavo postavila Eglmeier,⁶² ktorá zopakovala Hofmeisterove výhrady proti časovo obmedzenému vlastníctvu pri zmluvnom nástupníctve: Najvyšším súdom propagovaný vklad „rezolútno podmieneného vlastníckeho práva“ vedie k porušeniu *titulus-modus* princípu a k vzniku mimopozemkovoknižného vlastníctva. Dohoda, v zmysle ktorej má darca pri splnení podmienky opätovne nadobudnúť vlastnícke právo, môže pôsobiť iba obligačne – splnením podmienky vznikne obdarovanému *povinnosť previesť* vlastnícke právo späť na darcu.

⁶⁰ V skrátenej podobe publikované aj v *Österreichische Notariatszeitung*. 1995, Nr. 6, s. 136–137. Obmedzenie vlastníctva rezolútnou podmienkou odmietnuté v *KG Krems* R 238/87, rozhodnutie publikované v *Österreichische Notariatszeitung*. 1988, Nr. 6, s. 164–165.

⁶¹ Nejde o podmienený zápis vlastníckeho práva, ktorý by sa musel uskutočniť záznamom (*Vormerkung*), ale o nepodmienený zápis, teda o vklad podmieneného práva.

⁶² EGGLEMEIER, B. *Zur Zulässigkeit auflösend bedingter Übereignung im österreichischen Recht*, s. 33–40.

Podľa Hofmeistera⁶³ môže byť vlastnícke právo zriadené iba ako „časovo a obsahovo neobmedzené plné právo“. „Vlastníctvo na časových úsekoch“ (*Eigentum an Zeitstücken*) nie je úplným vlastníctvom, pretože časové obmedzenie je nevyhnutne spojené s dispozičnými obmedzeniami takéhoto vlastníka – disponovať môže iba s časovým úsekom, ktorý mu patrí. Pri časovo obmedzenom vlastníctve ide v skutočnosti o „funktionelle Eigentumsspaltung, die sowohl den ‚Erst-‘ als auch den ‚Zweiterwerber‘ [...] als Träger von dinglichen Rechten besonderer Art erscheinen lassen, deren Inhalt verschieden gestaltet sein kann, niemals aber vollständig dem Eigentum entsprechen kann“.

Názor, ktorý odmieta možnosť prevodu rezolútívne podmieneného vlastníctva je v rakúskej literatúre, zdá sa, menšinový. Súhlas nachádza takéto vlastníctvo aj u tých autorov, ktorí, nasledujúc Hofmeistera, odmietajú uplatnenie ustanovení o dedičskej fideikomisárnej substitúcii na zmluvné nástupníctvo.⁶⁴

Hofmeisterov argument, v zmysle ktorého je vlastníctvo „časovo a obsahovo neobmedzeným právom“, ktoré nestrpí dispozičné obmedzenie vlastníka, nie je presvedčivý. Vlastnícke právo predsa môže byť obmedzené aj vecnými právami k cudzej veci, ktoré taktiež obmedzujú dispozičné vlastníka – vlastník môže disponovať iba so svojim obmedzeným vlastníckym právom. *Ius in re aliena* môže vlastnícke oprávnenia redukovať dokonca až do tej miery, že vlastníkovi na čas trvania obmedzenia zostáva iba holé vlastníctvo (napríklad pri obmedzení požívacím právom). Rezolútívne podmienené alebo termínované vlastníctvo je čo do obsahu limitované omnoho menej, pretože je obmedzené nie súčasným, lež budúcim právom inej osoby. Vlastník môže disponovať iba so svojim „časovým úsekom“,⁶⁵ v ostatných oprávneniach je však na dobu trvania „svojho časového úseku“ takmer neobmedzený. Ak sa určená podmienka nesplní, stane sa jeho vlastnícke právo v dôsledku svojej elasticity neobmedzeným podobne, ako sa neobmedzeným stáva vlastníctvo po zániku obmedzeného vecného práva. Časové obmedzenie vlastníckeho práva je iba inou formou obmedzenia, ktorá existuje popri vecných právach k cudzej veci.⁶⁶

Rezolútívne podmienené vlastníctvo o. z. nie je cudzie. Pri zaisťovacom prevode práva⁶⁷ o. z. výslovne zakotvuje vyvrátiteľnú domnienku rezolútívne podmieneného vlastníctva⁶⁸ v § 2040, ods. 2 o. z.⁶⁹ Z dikcie daného ustanovenia nevyplýva vôľa zákonodarcu urobiť z časovo obmedzeného vlastníctva výnimku, ktorá je prípustná iba v prípadoch zaistenia pohľadávky.⁷⁰ V zmysle § 23, ods. 2, písm. f) katastrálneho zákona sa dočasná povaha vlast-

⁶³ HOFMEISTER, H. *Wiederkehr des familiengebundenen Liegenschaftseigentums?*, s. 395–396.

⁶⁴ ASCHAUER, Ch. *Das Rechtsgeschäftliche Veräußerungs- und Belastungsverbot bei Liegenschaften*, s. 78–80. V prospech rezolútívne podmieneného/termínovaného vlastníctva aj HOLZNER, Ch. *Zur auflösend bedingten oder befristeten Übereignung beweglicher Sachen*. In: WAGNER, E. – BERGTHALER, W. (Hrsg.) *Interdisziplinäre Rechtswissenschaft-Schutzansprüche und Schutzaufgaben im Recht. Festschrift für F. Kerschner zum 60. Geburtstag*. Wien: Verlag Österreich, 2013, s. 281 an.

⁶⁵ Pod dané dispozičné obmedzenie patrí aj povinnosť zachovať podstatu veci pre budúceho vlastníka.

⁶⁶ Tak už JHERING, R. *Passive Wirkungen der Rechte*, s. 387 an.; 510.

⁶⁷ V ABGB zaisťovací prevod práva výslovne zakotvený nie je, inštitút je však uznaný právnu praxou. Podobne ako v českom práve závisí od dohody strán, či veriteľ nadobudne rezolútívne podmienené vlastníctvo, alebo ide o fiduciárny prevod. KOZIOL, H. – WELSER, R. *Grundriss des bürgerlichen Rechts*. Bd. 1. 13. Auflage bearb. von A. Kletečka. Wien: Manz, 2006, s. 405 an. K rezolútívne podmienenému vlastníctvu pri zaisťovacom prevode práva k hnutelnosti HOLZNER, Ch. *Zur auflösend bedingten oder befristeten Übereignung beweglicher Sachen*, s. 281 an. K zaisťovaciemu prevodu práv v nemeckom práve REINICKE, D. – TIEDTKE, K. *Kreditsicherung*. 3. Auflage. Berlin: Leuchterhand, 1994, s. 127 an.

⁶⁸ Ak veriteľ na tretiu osobu prevedie vlastnícke právo pred tým, ako sa dlžník dostane do omeškania s úhradou zaisteného dlhu, nadobudne tretia osoba iba rezolútívne podmienené vlastníctvo. Ak dlžník zaistený dlh riadne splní, stane sa opäť nositeľom neobmedzeného vlastníckeho práva, t. j. tretia osoba vlastnícke právo bez ďalšieho stratí. K tomu aj NS 21Cdo 3766/2010; SVITÁK, S. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, s. 2065.

⁶⁹ § 2040, ods. 2 o. z.: „Má se za to, že zajišťovací převod práva je převodem s rozvazovací podmínkou, že dluh bude splněn.“

⁷⁰ Z vecných práv o. z. obmedzenie rezolútívnu podmienkou výslovne zakazuje iba pri práve stavby v § 1246.

nického práva pri zaistovacom prevode zapisuje do poznámky k príslušnej nehnuteľnosti. Analogicky možno postupovať aj pri darovacej zmluve s rozvázovacou podmienkou: Spoločne s vkladom vlastníckeho práva v prospech obdarovaného sa do poznámky k príslušnej nehnuteľnosti zapíše dočasná povaha jeho vlastníckeho práva.

Eglmeier proti rezolutívne podmienenému vlastníctvu namieta vznik mimopozemkovoknižného vlastníctva na strane darcu, ktorý je dôsledkom automatického nadobudnutia vlastníctva darcom pri splnení rezolutívnej podmienky. Vyššie sme z tohto dôvodu odmietli uplatnenie *dedičskej* fideikomisárnej substitúcie na zmluvné nástupníctvo. Darca (scudziteľ) však nie je v tej istej pozícii, v akej je nástupník (tretia osoba). Zatiaľ čo voči nástupníkovi akýkoľvek scudzovací úkon chýba, darcu a obdarovaného jeden spája. Darca previedol na obdarovaného vlastnícke právo s výhradou, že vlastníctvo v prípade splnenia podmienky opäť nadobudne. Obdarovaný nadobudol vlastnícke právo obmedzené právom darcu a dočasná povaha jeho práva bola zapísaná do poznámky k príslušnej nehnuteľnosti. Časť z pôvodného vlastníctva si darca pri prevode ponechal a táto časť je zárodkom, ktorý pri splnení podmienky umožní rozšírenie vlastníckeho práva do jeho pôvodného obsahu. „Rozšírenie“ však neprichádza do úvahy pri nástupníkovi (tretej osobe), ktorý vlastníkom nikdy nebol. Nadobudnutie vlastníctva nástupníkom vyžaduje zápis do katastra nehnuteľností.

Už v dôsledku prevodu vlastníctva na obdarovaného získa darca lepšiu pozíciu než má nástupník (tretia osoba) pri zmluvnom nástupníctve. Právo darcu je chránené *per se* tým, že obdarovaný nadobudne iba rezolutívne podmienené vlastníctvo. Dodatočná ochrana analogickým uplatnením ustanovení o zverenskom nástupníctve v týchto prípadoch nie je potrebná a ani zodpovedajúca, pretože darca nie je nástupníkom v pravom slova zmysle; je len scudziteľom, ktorý prevádza vlastnícke právo *do určitého času* alebo *do splnenia určenej podmienky*.

Ak sa uzná rezolutívne podmienené vlastníctvo pri nehnuteľnostiach, mala by jeho prípustnosť spôsobovať o to menšie problémy pri hnutelných veciach nezapísaných do verejného zoznamu, ku ktorým sa vlastníctvo nadobúda bez potreby vykonania scudzovacieho úkonu. Pre nadobudnutie vlastníckeho práva tak obdarovaným, ako aj darcom po splnení podmienky postačuje dohoda obsiahnutá v darovacej zmluve.

Záver

Na zmluvné nástupníctvo, pri ktorom má darovanú *nehnutelnosť* po prvom obdarovanom nadobudnúť následný obdarovaný, nemožno analogicky uplatniť ustanovenia o *dedičskom* zverenskom nástupníctve. Takáto analógia by viedla k porušeniu *titulus-modus* princípu a k vzniku „mimokatastrálneho vlastníctva“. Týmto nežiadúcim následkom možno však predísť, ak sa zmluvné nástupníctvo bude pri nehnuteľnostiach spravovať analogicky podľa pravidiel *zverenského nástupníctva pri odkazoch*. Zápisom zmluvného nástupníctva do poznámky k príslušnej nehnuteľnosti (§ 23, ods. 2, písm. d) katastrálneho zákona) sa obligačnému právu následného obdarovaného poskytne vecnoprávna ochrana. Prvý obdarovaný nadobudne časovo neobmedzené vlastnícke právo, s vecou však bude môcť disponovať iba v obmedzenej miere: Jeho vecnoprávne dispozície, ktoré by ohrozovali splnenie povinnosti previesť na nástupníka neobmedzené vlastníctvo k predmetu daru, budú pôsobiť ako rezolutívne podmienené/termínované nastúpením substitučného prípadu. Splnením podmienky/termínu, ktorým bolo nástupníctvo vymedzené, tretie

osoby nadobudnuté právo stratia v prospech scudziteľa – predného obdarovaného. Tento vlastníctvo opäť nadobudne a môže ho previesť na následného obdarovaného.

Analogické uplatnenie pravidiel o zverenskom nástupníctve pri odkazoch nie je potrebné, ak je predmetom zmluvného nástupníctva *individuálne určená hnutelná vec nezapísaná do verejného zoznamu*. Vlastnícke právo k takýmto veciam sa nadobúda bez potreby scudzovacieho úkonu, priamo na základe zmluvy, aj zmluva v prospech tretieho preto môže pôsobiť vecne: Splnením substitučného prípadu nadobudne O2 priamo vlastnícke právo. Uzatvorením zmluvy s D sa O1 stane časovo obmedzeným vlastníkom, *jeho pozícia je analogická tej, ktorú má predný dedič*. Ak O1 s nadobudnutým vlastníctvom pred nastúpením substitučného prípadu disponuje a tretie osoby o obmedzení jeho práva vedia, môžu nadobudnúť iba rezolútívne podmienené/termínované vlastníctvo, ktorého bol O1 nositeľom. Nastúpením substitučného prípadu nadobudne O2 vlastnícke právo *ipso iure* a v takom stave, v akom patrilo darcovi (D). Ak by tretie osoby o časovom obmedzení práva O1 nevedeli a v dobrej viere preto nadobudli neobmedzené vlastníctvo, môže sa O2 dovolať ochrany podľa ustanovení o relatívnej neúčinnosti (§ 1524, ods. 2 o. z.).

Actio pauliana s cudzím prvkom

Dominika Cukerová*

Abstrakt: Jedným z prostriedkov ochrany proti právnemu úkonu, ktorým dlžník niečo scudzil zo svojho majetku v úmysle ukrátiť svojho veriteľa, je v českom ako aj v slovenskom právnom poriadku odporovacia žaloba. Rovnaký alebo porovnateľný inštitút sledujúci ochranu veriteľa môžeme nájsť v právnych poriadkoch všetkých európskych štátov patriacich či už do skupiny kontinentálnej právnej kultúry alebo angloamerickej právnej kultúry. V tomto príspevku sa zameriame na odporovaciú žalobu pri cezhraničnej ochrane veriteľa v európskom právnom priestore. Vzhľadom na absenciu výslovnej úpravy odporovateľnosti právnych úkonov v práve Európskej únie, nie je jasné, akými pravidlami sa je možné riadiť pri určovaní medzinárodnej právomoci súdu a rozhodného práva v situáciách, kedy veriteľ chce odporovať právnym úkonom svojho dlžníka a súčasne je prítomný cudzí prvok. V tomto príspevku sa pokúsime načrtnúť možné spôsoby ich určenia pre actio pauliana s cudzím prvkom.

Kľúčové slová: actio pauliana, cudzí prvok, právomoc, rozhodné právo

Úvod

Jedným z prostriedkov ochrany proti právnemu úkonu, ktorým dlžník niečo scudzil zo svojho majetku v úmysle ukrátiť svojho veriteľa, je v českom ako aj slovenskom právnom poriadku odporovacia žaloba. Rovnaký alebo porovnateľný inštitút sledujúci ochranu veriteľa môžeme nájsť v právnych poriadkoch všetkých európskych štátov patriacich či už do skupiny kontinentálnej právnej kultúry alebo angloamerickej právnej kultúry.¹

Odporovacie žaloby v štátoch s kontinentálnym typom právnej kultúry majú svoje korene v rímskom práve, kde boli známe ako *actio pauliana*.² Išlo o žalobu, ktorá predstavovala občianskoprávny mechanizmus na ochranu veriteľov voči majetkovým prevodom vykonaným ich dlžníkmi s úmyslom ukrátiť uspokojenie ich pohľadávok. V občianskoprávnej *actio pauliana* má svoje korene aj vývojovo mladšia konkurzná odporovacia žaloba.

S latinským označením *actio pauliana* sa dnes stretávame nielen na akademickej pôde, ale bežne aj v praxi, napr. v rozhodnutiach národných súdov, či Súdneho dvora Európskej únie. V tomto príspevku na uvedené označenie nadviažeme a pojmom *actio pauliana* budeme označovať občianskoprávnu odporovaciú žalobu, ktorú odlišujeme od konkurznej odporovacej žaloby.

Výnimočnosť rímskych právnikov sa prejavila okrem iného aj v tom, že hlavné poznávacie znaky *actio pauliana* sa dodnes nezmenili. Napriek rozdielom v právnych poriadkoch jednotlivých európskych štátoch v nich existuje spoločný genetický kód riešení, ktoré

* JUDr. Dominika Cukerová pôsobí ako advokátka a venuje sa prevažne oblasti obchodného práva, insolvenčného práva, občianskeho práva, medzinárodného práva súkromného a európskeho práva. Momentálne pôsobí aj ako externá doktorandka na katedre obchodného práva a hospodárskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. E-mail: dominika.cukerova@student.upjs.sk. Tento článok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0917/16.

1 Prehľad právnych prostriedkov ochrany veriteľa s rovnakou alebo porovnateľnou povahou ako má odporovacia žaloba podáva Pretelli. PRETELLI, I. Cross-border credit protection against fraudulent transfer of assets. *Yearbook of Private Internationale Law*. 2011, Vol. 13, s. 590. Pozri tiež BORAINÉ, A. Avoidance Provisions in a Local and Cross-border Context: A Comparative Overview. *INSOL Scholar*. 2008, Vol. 7, s. 1–27.

2 Pozri HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý*. 7. vydání. Bratislava: Univerzita Komenského, 1929, s. 422–433.

poskytujú na účely odporovania majetkovým dispozičným úkonom poškodzujúcich veriteľov.³ *Actio pauliana* je dnes koncipovaná najmä ako výnimka z pravidla relatívneho účinku zmlúv, ktoré hovorí o tom, že osoba, ktorá nie je súčasťou zmluvného vzťahu, nemôže ani využívať, ani trpieť jej právne následky. Rozdiely medzi *actio pauliana* v národných úpravách jednotlivých štátov sú zásadné, pričom nie je to len otázka odlišnej úpravy skutkových podstát odporovateľných právnych úkonov, či konkrétnych predpokladov uplatnenia odporovacej žaloby, ale ide o rozdielne koncepčné chápanie a systematizovanie predmetného prostriedku ochrany veriteľov v rámci tradičného delenia právnych odvetví, napr. vo Francúzsku je *actio pauliana* považovaná za súčasť zmluvného práva,⁴ v Anglicku je to inštitút insolvenčného práva,⁵ vo Švajčiarsku je to procesný inštitút,⁶ naopak v Nemecku, či Rakúsku je to inštitút hmotného práva⁷ a v Česku a na Slovensku sa diskutuje o jeho procesnej alebo hmotnoprávnej povahe.⁸ Ide pritom o zásadnú otázku, nakoľko sa od nej odvíja určenie rozhodného práva. Rozdielne napríklad od švajčiarskej právnej úpravy považujeme v podmienkach českého a slovenského právneho prostredia procesnú povahu odporovateľnosti právneho úkonu za spornú. My sa prikláňame k tradičnému prístupu, podľa ktorého *actio pauliana* predstavuje hmotnoprávny inštitút.⁹ Komparatívny prístup k problematike odporovateľnosti právnych úkonov s cudzím prvkom môže byť užitočný a nápomocný aj pri praktickej interpretácii a aplikácii noriem európskeho práva súkromného, ktorej sa venujeme v ďalších častiach tohto príspevku.¹⁰

Kým vývojovo mladšia konkurzná odporovacia žaloba je výslovne upravená v čl. 7 ods. 2 písm. m) Insolvenčného nariadenia,¹¹ občianskoprávna *actio pauliana* takúto úpravu v normách európskeho práva súkromného nemá.¹² Uvedená absencia môže spôsobiť problémy pri určení medzinárodnej právomoci súdu a rozhodného práva v situáciách, kedy veriteľ chce odporovať právnym úkonom svojho dlžníka a súčasne je prítomný cudzí prvok. Nedostatok v právnej úprave môže viesť k právnej neistote na všetkých stranách, nakoľko nie je jasné, kde je možné žalovať (a koho) a ktoré právo určí, či sú splnené predpoklady pre úspešné odporovanie dlžníkovho právneho úkonu.

V tomto príspevku sa budeme zamýšľať nad možnými spôsobmi určenia medzinárodnej právomoci súdu a rozhodného práva pri *actio pauliana* s cudzím prvkom mimo režim insolvenčných konaní v rámci európskeho práva súkromného. Pozornosť pritom

³ Návrh generálneho advokáta Dámaso – Ruiz – Jarabo Colomer vo veci C-339/07, prednesený dňa 16. 10. 2008, bod 26.

⁴ BORGHETTI, S. J. The Effects of Contracts and Third Parties. In: CARTWRIGHT, J. – WHITTAKER, S. *The Code Napoléon rewritten: French contract law after the 2016 reforms*. Oxford – Portland (Oregon): Hart Publishing, 2017, s. 227.

⁵ Pozri tiež ALEXANDER, J. Avoid the Choice or Choose to Avoid? In: *International Insolvency Institute* [online]. 10. 6. 2015 [cit. 2017-11-12], s. 12. Dostupné z: <https://www.iiiglobal.org/sites/default/files/10_The_European_Framework_for_Choice_of_Avoidance_Law_%28Alexa.PDF>.

⁶ PRETELLI, I. *Cross-border credit protection against fraudulent transfer of assets*, s. 635.

⁷ PULKRÁBEK, Z. Úvodní výklad k § 589 an. In: MELZER, F. – TÉGL, P. (eds). *Občiansky zákoník – veľký komentár. Svazek III. § 419–654*. Praha: Leges, 2014, s. 793.

⁸ Ibidem, s. 798 alebo aj FEKETE, I. *Občiansky zákoník 1. zväzok (Všeobecná časť). Veľký komentár. 2. aktualizované a rozšírené vydanie*. Bratislava: Eurokódex, 2014, s. 422.

⁹ PULKRÁBEK, Z. *Úvodní výklad k § 589 an.*, s. 793.

¹⁰ Napriek tomu, že do istej miery zastávame význam komparatívnej právnej vedy pri autonómnej kvalifikácii európskeho práva, nie sme zástancami osobitného prístupu autonómnej kvalifikácie prostredníctvom porovnávania právnych poriadkov, ktorý presadzoval Ernst Rabel. RABEL, E. *The Conflict of Laws: A Comparative Study*. Chicago: University of Michigan Law School, 1945, Vol. 1, s. 49.

¹¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 2015/848 o konkurznom konaní, zo dňa 20. 5. 2015. Predtým v rámci čl. 4 ods. 2 písm. m) nariadenia Rady (ES) č. 1346/2000 o konkurznom konaní, zo dňa 29. 5. 2000.

¹² Ani návrh Európskeho občianskeho zákoníka (DCFR – *Draft Common Frame of Reference*) neobsahuje úpravu inštitútu *actio pauliana*.

zameriame na najčastejšie právne úkony, ktorých realizáciou mal dlžník v úmysle ukrátiť svojho veriteľa, a to zmluvné vzťahy v oblasti občianskeho a obchodného práva.¹³

1. Rozdiel medzi občianskoprávnou *actio pauliana* a konkurznou odporovacou žalobou

Skôr ako sa začneme venovať problematike určovania medzinárodnej právomoci súdu a rozhodného práva pri cezhraničnej ochrane veriteľa mimo režim insolvenčného konania, je potrebné odlíšiť občianskoprávnú *actio pauliana* od konkurznej odporovacej žaloby. Správna identifikácia typu odporovacej žaloby má totiž zásadný praktický dopad, nakoľko sa od nej odvíja aplikácia toho ktorého nariadenia pri určovaní medzinárodnej právomoci súdov a rozhodného práva. Pri určení medzinárodnej právomoci súdu prichádza do úvahy aplikácia Insolvenčného nariadenia alebo nariadenia Brusel I bis¹⁴ a pri určení rozhodného práva nariadenie Rím I.¹⁵

V práve Európskej únie neexistuje autonómna definícia jednotlivých typov odporovacích žalôb, ktorá by nám pomohla odlíšiť konkurznú od občianskoprávnej *actio pauliana*. Pri ich identifikácii vychádzame z relevantných noriem európskeho práva súkromného, ktorých autonómna interpretácia vyžaduje oslobodenie od národných schém a koncepcií, pričom dôraz sa kladie na sledovanie cieľa a účelu právnej úpravy. Náročnosť tejto otázky spočíva v tom, že je potrebné sa úplne oslobodiť od národného chápania odporovateľnosti. Každé predporozumenie inštitútu odporovateľnosti vyvierajúce z národných právnych úprav nesie so sebou riziko, že kvalifikácia inštitútu nebude napokon správna. Východiskom autonómnej kvalifikácie zmluvného záväzku by mali byť prvky, ktoré sú abstraktné, základné a vlastné európskemu chápaniu. Samozrejme, v konkrétnej praxi nie je možné úplne zamedziť vplyvu jednotlivých právnych poriadkov. U osôb interpretujúcich a aplikujúcich právo je náročné odbúrať predporozumenie podmienené národným právom a tým aj inklinovanie ku právu fóra.¹⁶

Máme za to, že pri odlíšení oboch typov odporovacích žalôb pomôže aj právna komparatistika a porovnávací metóda. Hoci je autonómneho výkladu európskeho práva súkromného imanentná absolútna nezávislosť na vnútroštátnych právnych poriadkoch, ich porovnaním môžeme dospieť k určitým spoločným systémovým a koncepčným znakom inštitútu odporovateľnosti v konkurze ako aj mimo neho. Na prienik porovnaných právnych úprav nahliadame ako na všeobecný právny kontext, ktorý je tvorený fundamentálnymi a abstraktnými prvkami a je oslobodený od národných špecifik. Máme za to, že v tomto ponímaní môže byť porovnávací metóda vhodnou pomôckou (nielen našou, ale aj Súdneho dvora EÚ) pri autonómnom výklade.

Porovnaním rôznych vnútroštátnych právnych úprav napríklad zistíme, že spoločný koncepčný a systémový znak občianskoprávnej *actio pauliana* a konkurznej odporovacej žaloby v jednotlivých právnych poriadkoch spočíva v tom, že ide o majetkovo usporiadanie vzťahov medzi veriteľom, dlžníkom a treťou osobou, ktoré veriteľovi umožňuje uspokojiť sa na úkor majetku osoby odlišnej od dlžníka. Následkom odporovacej žaloby

¹³ V tomto príspevku sa nebudeme venovať jednostranným právnym úkonom dlžníka ani právnym úkonom dlžníka, ktoré nepatria do oblasti občianskeho a obchodného práva.

¹⁴ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1215/2012 zo dňa 12. 12. 2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (prepracované znenie).

¹⁵ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 zo dňa 17. 6. 2008, o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky.

¹⁶ ROZEHNALOVÁ, N. *Inštitúty českého medzinárodného práva súkromného*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 203.

je vo všeobecnosti neúčinnosť právneho úkonu dlžníka a tretej osoby vo vzťahu k tým veriteľom, v záujme ktorých bola odporovacia žaloba podaná.

Obe typy odporovacích žalôb nie je možné jednoznačne vymedziť len podľa ich systematického zaradenia. Napr. v českom a slovenskom právnom poriadku je občianskoprávna *actio pauliana* upravená v Občianskom zákonníku a konkurzná odporovacia žaloba v zákone, ktorý upravuje insolvenčné konanie.¹⁷ Uvedené systematické zaradenie by však neposlúžilo dobre ako kritérium v anglickom právnom poriadku, kde obe typy odporovacích žalôb sú upravené v *Insolvency Act* z roku 1986, ktorý umožňuje podať občianskoprávnu *actio pauliana* mimo režim insolvenčného konania, ako aj v jeho rámci.¹⁸ Obdobne by sme mohli konštatovať, že ani podľa toho, kto je žalobca, nie je možné jednoznačne identifikovať typ odporovacej žaloby a na to nadväzujúcu aplikáciu toho ktorého nariadenia.¹⁹ Kým v českom právnom poriadku môže správca konajúci v rámci insolvenčného konania využiť výlučne inštitút konkurznej odporovacej žaloby upravený v Insolvenčnom zákone, rovnako tak v slovenskom právnom prostredí v Zákone o konkurze a reštrukturalizácii, vo Francúzsku môže správca iniciovať podanie občianskoprávnej *actio pauliana* v prospech všetkých veriteľov.²⁰

Kľúčovú úlohu pri podaní autonómnej definície oboch typov odporovacích žalôb zohráva Súdny dvor EÚ. Cenné kritéria na ich odlíšenie podal vo svojom rozhodnutí *Gourdain*.²¹ V tomto rozhodnutí súd síce nepodáva autonómnu definíciu jednotlivých odporovacích žalôb, jeho prínos však spočíva v predstavení metodiky všeobecných kritérií, ktorými súd navrhuje testovať vnútroštátne právne prostriedky ochrany veriteľa a na základe toho dospieť k záveru o tom, či sa v danom prípade jedná o občianskoprávnu *actio pauliana* alebo konkurznú odporovaciu žalobu. Posudzovanie konkurznej odporovacej žaloby podmienil priamou súvislosťou medzi žalobou a konkurzným konaním, pričom vychádzal z týchto kritérií: 1) či je možné podať odporovaciu žalobu na súde, ktorý vyhlásil konkurz; 2) či ju môže podať iba správca alebo súd; 3) či sa podáva v mene a v záujme všetkých veriteľov.

Princípy vyjadrené v rozsudku *Gourdain* Súdny dvor EÚ následne spresnil v rozhodnutí *Seagon v. Deko Marty*,²² kde uviedol, že konkurzné odporovacie žaloby spadajú pod jurisdikciu *forum concursus*, ak vyplývajú priamo z konkurzného konania a sú úzko späté s konkurzným konaním alebo konaním vo veci platobnej neschopnosti. Ako kľúčový faktor pre posúdenie toho, či ide o konanie priamo vyplývajúce z konkurzného konania, označil Súdny dvor EÚ v rozhodnutí *SCT Industri AB v. Alpenblume AB*²³ skutočnosť, či má správca oprávnenie konať v danej veci v mene a v záujme všetkých veriteľov.

Doteraz prijaté závery Súdneho dvora EÚ môžeme zhrnúť do pomerne jasného pravidla. O občianskoprávnu *actio pauliana* ide v prípadoch odporovacích žalôb, ktoré sú uplatnené v individuálnom záujme veriteľa, prípadne viacerých veriteľov, a to bez ohľadu na to, či tento typ žaloby je upravený v rámci národnej právnej úpravy v insolvenčných predpi-

¹⁷ V Českej republike je to zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a spôsoboch jeho řešení (insolvenční zákon), a na Slovensku je to zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁸ BORAINÉ, A. Avoidance Provisions in a Local and Cross-border Context: A Comparative Overview. *INSOL Scholar*. 2008, Vol. 7, s. 3.

¹⁹ ALEXANDER, J. Avoid the Choice or Choose to Avoid? In: *International Insolvency Institute* [online]. 10. 6. 2015 [cit. 2017-12-17], s. 10. Dostupné z: <https://www.iiglobal.org/sites/default/files/10_The_European_Framework_for_Choice_of_Avoidance_Law_%28Alexa.PDF>.

²⁰ *Ibidem*, s. 6.

²¹ Rozsudok SDEÚ č. C-133/78 *Gourdain v. Nadler*.

²² Rozsudok SDEÚ č. C-339/07 *Seagon v. Deko Marty*.

²³ Rozsudok SDEÚ č. C-111/08 *SCT Industri AB v. Alpenblume AB*.

soch, ďalej bez ohľadu na to, kto môže byť žalobcom alebo či je možné tento inštitút využiť aj v rámci insolvenčného konania. O konkurznú odporovaciu žalobu pôjde v prípade, že je ako prostriedok ochrany uplatnená v záujme všetkých veriteľov na základe alebo v súvislosti s insolvenčným konaním. V prípade otázok, ktorými sa Súdny dvor EÚ v rámci svojej rozhodovacej činnosti vo vzťahu ku *actio pauliana* nevenoval, môže byť nápomocná práve právna komparatistika a porovnávací metóda.

Odlíšenie občianskoprávnej *actio pauliana* od konkurznej odporovacej žaloby v českom a slovenskom právnom prostredí je pomerne jednoznačnou záležitosťou, ktorú nesprevádzajú vyššie naznačené nejasnosti pri identifikácii toho ktorého typu odporovacej žaloby. Insolvenčné nariadenie obsahuje vo svojej prílohe A zoznam všetkých typov insolvenčných konaní, ktoré môžu podľa aktuálnej právnej úpravy začať v Českej a Slovenskej republike, preto je možné tento zoznam považovať vo vzťahu k nim za úplný. Inými slovami, v právnej úprave Českej republiky a Slovenskej republiky aktuálne neexistuje iný typ konania, ktorý by bolo možné iniciovať proti dlžníkovi v súvislosti s kolektívnym vyporiadanim jeho záväzkov voči veriteľom. Na základe uvedeného zoznamu insolvenčných konaní je potom možné jednoznačne určiť, kedy pôjde v prostredí oboch krajín o konkurznú odporovaciu žalobu podanú na základe alebo v súvislosti s insolvenčným konaním.

Odlíšenie oboch typov odporovacích žalôb však nemusí byť v prostredí iných členských štátoch také jednoznačné a bezproblémové. Sporným momentom spojeným s identifikáciou toho ktorého typu odporovacej žaloby sa venuje Linna.²⁴ Podľa nej problém môže vzniknúť najmä pri novších typoch insolvenčných (alebo ním podobných) konaní, ktoré si členské štáty zaviedli vo svojich národných poriadkoch, avšak bez toho, aby sa zároveň podľa toho aktualizoval ich zoznam v rámci Insolvenčného nariadenia.²⁵ Takéto konania sa nachádzajú v akejsi „aplikačnej bubline“ vzniknutej medzi nariadením Brusel I bis a Insolvenčným nariadením. Kým nariadenie Brusel I bis ich vylučuje zo svojej vecnej pôsobnosti v článku 1 bod 2 písm. b), Insolvenčné nariadenie upravujúc si vlastné kritéria svojej aplikácie pre insolvenčné konania ich v rámci svojho poľa pôsobnosti opomína. Problém môže vzniknúť preto vtedy, ak vecná pôsobnosť Insolvenčného nariadenia nepredstavuje zrkadlový obraz k vecnej pôsobnosti nariadenia Brusel I bis.²⁶ V Insolvenčnom nariadení totiž absentuje pravidlo, podľa ktorého všetky konania vylúčené z aplikácie nariadenia Brusel I bis podľa vyššie označeného článku, patria do jeho pôsobnosti.

2. Určenie medzinárodnej právomoci súdov pri občianskoprávnej *actio pauliana* s cudzím prvkom

Určenie medzinárodnej právomoci súdov je nevyhnutne spojené so zistením cudzieho prvku. Len v prípade prítomnosti cudzieho prvku je možné uvažovať o aplikácii právneho poriadku iného štátu, respektíve len vtedy je možné uvažovať o kolízií dvoch, či viacerých možných do úvahy prichádzajúcich právnych poriadkov.

²⁴ LINNA, T. *Actio Pauliana – „Actio Europensis“? Some Cross – Border Insolvency Issues*. *Journal of Private International Law*. 2014, Vol. 10, No. 1, s. 69–87.

²⁵ Linna ako príklad v čase písania svojho príspevku uvádza fínsky zákon o urovnaní dlhu fyzických osôb (*Finnish Act on Adjustment of a Private Individual*, No. 57/1993 Coll.), na ktorého základe iniciované konanie nebolo pôvodne zahrnuté v prílohe A nariadenia Rady (ES) č. 1346/2000 zo dňa 29. 5. 2000 o konkurznom konaní. V prepracovanom nariadení Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 2015/848 zo dňa 20. 5. 2015 o insolvenčnom konaní sa však už tento typ insolvenčného konania nachádza. In: LINNA, T. *Actio Pauliana – „Actio Europensis“? Some Cross – Border Insolvency Issues*, s. 73.

²⁶ *Ibidem*, s. 74.

Z uvedeného dôvodu sa najskôr pokúsime v sporoch týkajúcich sa občianskoprávnej *actio pauliana* vymedziť situácie, v ktorých možno spoľahlivo zistiť relevantný cudzí prvok,²⁷ ktorého prítomnosť posúva predmetnú problematiku do sféry medzinárodného práva procesného.

2.1 Zisťovanie cudzieho prvku v konaní

Na prvý pohľad sa môže zdať, že zistiť cudzí prvok je jednoduchou záležitosťou, kedy vlastne len skúmame jeho prítomnosť v subjekte, objekte alebo v právnej skutočnosti, na ktorej základe právne vzťahy vznikajú, menia sa alebo zanikajú. Takéto konštatovanie je však neúplné, nakoľko nevyplýva nič o tom, do akej miery má byť cudzí prvok intenzívny, aby bol pre účely medzinárodného práva súkromného a procesného relevantný. Akákoľvek súvislosť so zahraničím totiž nepostačuje.

Ako teda zistíme, či ide o dostatočne relevantný cudzí prvok? Zisťovanie (existencia a dostatočná relevancia) cudzieho prvku predstavuje náročný myšlienkový proces, ktorý je skôr intuitívny ako mechanický,²⁸ a ktorý vyžaduje cit pre rozpoznanie cudzieho prvku,²⁹ zvlášť v prípadoch, kedy jeho dostatočná relevancia nevyplýva priamo z normy určujúcej medzinárodnú právomoc alebo kolíznej normy, napr. hraničného určovateľa. Podľa Rozehnalovej musí nastúpiť isté právne tušenie rozhodujúceho orgánu, ktoré mu umožní odhadnúť význam väzby skutkového stavu na cudzí právny poriadok. Automatické skúmanie akéhokoľvek kontaktu so zahraničím by vytvorilo metodologický prístup *ad absurdum*.³⁰

Z hľadiska medzinárodného práva procesného spadá občianskoprávna *actio pauliana* pod vecný rozsah nariadenia Brusel I bis,³¹ preto z neho pri zisťovaní dostatočnej relevancie cudzieho prvku vychádzame.³² Z pohľadu nariadenia Brusel I bis možno za dostatočne relevantný cudzí prvok označiť situáciu, kedy veriteľ a tretia osoba, ktorá mala z odporovateľného právneho úkonu prospech, prípadne dlžník, majú bydlisko na území rôznych členských štátov.

Za dostatočne relevantný cudzí prvok, ktorého prítomnosť vyžaduje aplikáciu noriem medzinárodného práva procesného, považujeme aj prípady, kedy veriteľ, dlžník a tretia osoba, ktorá mala z odporovateľného právneho úkonu prospech, majú bydliská na území toho istého členského štátu, a cudzí prvok spočíva v predmete odporovateľného právneho úkonu. Príkladom sú situácie, kedy nehnuteľnosť, ktorej prevod veriteľ odporuje, sa nachádza v štáte odlišnom od bydlisk veriteľa, dlžníka a tretej osoby, prípadne, keď miesto plnenia odporovateľného právneho úkonu sa nachádza v zahraničí. Je nateraz otáznе, aký dosah majú tieto cudzie prvky na určenie medzinárodnej právomoci súdu, ale nesporné

²⁷ Bělohávek uvádza, že otázka, či ide o vzťah s cudzím prvkom musí predchádzať akémukolvek inému posudzovaniu ktorejkoľvek inej skutkovej či právnej problematiky, a to či už hmotnoprávnej alebo procesnoprávnej. BĚLOHLÁVEK, J. A. *Římska úmluva a Nařízení Řím I. 1. díl. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 151.

²⁸ CSACH, K. Predmet a pojem medzinárodného práva súkromného a procesného. In: CSACH, K. – ŠIRICOVÁ, G. L. – JÚDOVÁ, E. *Úvod do štúdia medzinárodného práva súkromného a procesného*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 16.

²⁹ Bělohávek napríklad uvádza, že dostatočnú relevanciu netreba stotožňovať s dostatočnou zrejmosťou cudzieho prvku. Dostatočnú relevanciu cudzieho prvku posudzuje ako objektívnu kategóriu, ktorú je nutné skúmať nezávisle od vedomosti zmluvných strán. In: BĚLOHLÁVEK, J. A. *Římska úmluva a Nařízení Řím I. 1. díl, Komentář*, s. 153.

³⁰ ROZEHNALOVÁ, N. *Instituty českého mezinárodního práva soukromého*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 25.

³¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1215/2012 zo dňa 12. 12. 2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (prepracované znenie).

³² Sme si vedomí toho, že otázka vecného rozsahu aplikácie Brusel I bis by si vo vzťahu k odporovateľnosti právneho úkonu mimo režim insolvenčných procesov zaslúžila detailnejšiu analýzu, preto sa k tejto otázke ešte vrátíme ďalej v rámci určovania medzinárodnej právomoci súdov.

ostáva, že v dôsledku ich prítomnosti bude potrebné aplikovať normy medzinárodného práva procesného.

2.2 Medzinárodná právomoc súdu pri *actio pauliana* mimo režim insolvenčných procesov

Otázka určenia medzinárodnej právomoci súdu vo veciach týkajúcich sa (nekonkurznej) odporovateľnosti právnych úkonov patrí do vecnej pôsobnosti nariadenia Brusel I bis.³³ Hoci o uvedenej skutočnosti nevznikli v zásade vážnejšie pochybnosti, máme za to, že si táto problematika pýta detailnejší popis, keďže výslovnú úpravu pravidla určujúceho medzinárodnú právomoc súdu pre občianskoprávnu *actio pauliana* v nariadení Brusel I bis nenájdeme.

Občianskoprávna *actio pauliana* spadá pod vecný rozsah pôsobnosti nariadenia Brusel I bis (prípadne jeho predchodcov). Jeho aplikáciu je možné vyvodiť z viacerých rozhodnutí Súdneho dvora EÚ. Ako príklad sa uvádza rozhodnutie vo veci *Reichert*,³⁴ kde sa Súdny dvor EÚ zaoberal otázkou, či sa na *actio pauliana* vzťahujú pravidlá Bruselského dohovoru (dnes už nariadenia Brusel I bis) pre určenie výlučnej právomoci súdu týkajúcej sa nehnuteľnosti. V danom prípade išlo o spor medzi manželmi Reichert a Dresdner Bank, ktorý vznikol v dôsledku darovania nehnuteľnosti nachádzajúcej sa vo Francúzsku manželmi Reichert ich synovi. Veriteľ, Dresdner Bank, podal *actio pauliana* proti manželom Reichert vo Francúzsku, kde sa darovaná nehnuteľnosť nachádzala, teda pre založenie právomoci súdu využili kritérium *lex rei sitae*. Súdny dvor EÚ tu dospel k záveru, že občianskoprávnu *actio pauliana* je potrebné vnímať ako žalobu týkajúcu sa určitej osoby, nie veci, a preto odmietol v danom prípade možnosť žalovať podľa kritéria *lex rei sitae*. Vzhľadom na to, že Súdny dvor EÚ v uvedenom rozhodnutí nevyňal otázku *actio pauliana* spod pôsobnosti nariadenia Brusel I bis, odvodzuje sa z neho možnosť založiť pre ňu všeobecnú medzinárodnú právomoc, teda právomoc určenú podľa bydliska žalovaného (dnes článok 4 bod 1 nariadenia Brusel I bis).

Autonómny výklad občianskoprávnej odporovacej žaloby doplnil Súdny dvor EÚ v rozhodnutí *Reichert II*,³⁵ kde uvádza, že *actio pauliana* nie je prostriedkom na uplatnenie mimozmluvnej zodpovednosti. Argumentoval pritom tým, že žaloba upravená národným právom ako tzv. *actio pauliana* podľa francúzskeho práva, ktorej účelom nie je prikázať dlžníkovi nahradiť škodu, ktorú spôsobil svojim podvodným konaním, ale dosiahnuť neúčinnosť dispozície voči veriteľovi, ktorú dlžník uskutočnil, nemôže byť chápaná ako nárok o určenie zodpovednosti žalovaného v zmysle článku 5 bod 3 Bruselského dohovoru (dnes článok 7 bod 2 nariadenia Brusel I bis). Tento článok môže byť použitý len v prípade, že ide o záležitosť, ktorá sa netýka zmluvy. Občianskoprávna odporovacia žaloba nie je teda podľa Súdneho dvora EÚ prostriedkom, ktorý smeruje k odškodneniu veriteľa, ale k zachovaniu práv veriteľa k majetku dlžníka.

V uvedených rozhodnutiach Súdny dvor EÚ negatívne odpovedal na možnosť založiť v sporoch *actio pauliana* výlučnú právomoc podľa článku 24 bod 1 nariadenia Brusel I bis, ako aj alternatívnu právomoc podľa článku 5 bod 3 nariadenia Brusel I bis. K iným mož-

³³ GÖRANSON, U. *Actio Pauliana Outside Bankruptcy and the Brussels Convention. Law and Reality: Essays on National and International Procedural Law in Honour of Cornelis Carel Albert Voskuil*. T. M. C. Asser Instituut, 1992, s. 93.

³⁴ Rozsudok SDEÚ č. C-115/88 *Reichert a Kockler*.

³⁵ Rozsudok SDEÚ č. C-261/90 *Reichert a Kockler*.

nostiam založenia medzinárodnej právomoci súdu sa nevyjadril. Niektorí autori zvažovali ešte možnosť založenia osobitnej medzinárodnej právomoci podľa miesta zmluvného plnenia, ktoré je predmetom žaloby (dnes článok 7 bod 1 nariadenia Brusel I bis) vychádzajúc pritom z toho, že odporovateľnosť je možno kvalifikovať ako zmluvnú vec.³⁶

Posledné dni ukázali, že táto úvaha autorov bola správna. Možnosť založenia medzinárodnej právomoci súdu podľa miesta zmluvného plnenia posudzoval Súdny dvor EÚ vo svojom nedávnom rozsudku.³⁷ V danom prípade išlo o spor medzi spoločnosťou Feniks so sídlom v poľskom meste Štetín a spoločnosťou Azteca so sídlom v španielskom meste Alcora, v ktorom sa poľská spoločnosť Feniks domáhala toho, aby súd určil voči nej neúčinnosť kúpnej zmluvy na prevod nehnuteľného majetku uzavretej medzi španielskou spoločnosťou Azteca ako kupujúcim a spoločnosťou Coliseum ako predávajúcim v roku 2012 z dôvodu, že túto zmluvu jej dlžník, spoločnosť Coliseum so sídlom tiež v poľskom meste Štetín, uzavrel s úmyslom ukrátiť uspokojenie jej pohľadávky. Právny vzťah medzi spoločnosťami Coliseum a Feniks vznikol v roku 2011 na základe zmluvy o vykonaní stavebných prác, v ktorom bola spoločnosť Coliseum hlavným dodávateľom vo vzťahu k spoločnosti Feniks ako investorovi. Na základe uvedenej zmluvy mala spoločnosť Coliseum vykonávať stavebné práce v poľskom meste Gdansk. Keďže si hlavný dodávateľ, Coliseum, nespĺnil svoje povinnosti vo vzťahu ku časti subdodávateľom, vznikla investorovi, Feniks, povinnosť vyplatiť im dlžné sumy na základe ustanovení poľského Občianskeho zákonníka týkajúcich sa solidárnej zodpovednosti investora. Vyplatením dlžných súm subdodávateľom sa stala spoločnosť Feniks veriteľom spoločnosti Coliseum.

Vzhľadom na to, že po prevode nehnuteľného majetku na tretiu osobu neostali v majetku dlžníka, spoločnosti Coliseum, žiadne aktíva, podal veriteľ tejto spoločnosti, Feniks, žalobu o určenie neúčinnosti uvedenej kúpnej zmluvy proti španielskej spoločnosti Azteca na vnútroštátny poľský súd s odvolaním sa práve na článok 7 bod 1 písm. a) nariadenia Brusel I bis. Žalovaná spoločnosť Azteca však namietala absenciu právomoci poľských súdov, a preto požadovala žalobu zamietnuť. Za týchto okolností sa obrátil poľský súd na Súdny dvor EÚ s otázkou, či je možné *actio pauliana* podanú podľa poľského Občianskeho zákonníka považovať za zmluvnú vec v zmysle článku 7 bod 1 písm. a) nariadenia Brusel I bis.

Súdny dvor EÚ tu dospel k záveru, že pokiaľ je *actio pauliana* podaná na základe veriteľovej pohľadávky, ktorá vznikla zo záväzkov prevzatých uzavretím zmluvy, patrí do obsahového rámca pojmu „zmluvné veci“. Túto skutočnosť zdôvodňuje tým, že dôvodom podania *actio pauliana* je v podstate nedodržanie záväzkov, ktoré dlžník dobrovoľne zmluvne prevzal vo vzťahu k veriteľovi. Tým, že dlžník previedol majetok na tretiu osobu, došlo k poškodeniu práv veriteľa, ktoré mu vyplývajú voči dlžníkovi z dobrovoľne uzavretej zmluvy. Záverom preto Súdny dvor EÚ uviedol, že veriteľ pohľadávky vyplývajúcej zo zmluvy, môže podať *actio pauliana* na súde aj podľa článku 7 bod 1 písm. a) nariadenia Brusel I bis. Z možnosti založenia osobitnej medzinárodnej právomoci podľa článku 7 bod 1 písm. a) nariadenia Brusel I bis pre *actio pauliana* tak implicitne vylúčil prípady, kedy veriteľova pohľadávka vznikla z iného právneho dôvodu ako zmluvy, napríklad z deliktov alebo kvazideliktov.

³⁶ PRETELLI, I. *Cross-border credit protection against fraudulent transfer of assets*, s. 603, alebo CSACH K. Platnosť právnych úkonov v medzinárodnom práve súkromnom a procesnom. In: CSACH, K. – ŠIRICOVÁ, G. L. – JÚDOVÁ, E. *Úvod do štúdia medzinárodného práva súkromného a procesného*, s. 134.

³⁷ Rozsudok SDEÚ č. C-337/17 *Feniks Sp. z o. o. proti Azteca Products & Services SL*.

Predmetné rozhodnutie Súdneho dvora EÚ poskytuje zásadné usmernenie v nazeraní na inštitút *actio pauliana*, nakoľko z neho môžeme vyčítať, ktorý zo vzťahov a záujmov existujúcich v trojuholníku medzi veriteľom, dlžníkom a treťou osobou považuje Súdny dvor EÚ (minimálne pre učenie medzinárodnej právomoci súdu) za prevládajúci a určujúci. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že *actio pauliana* bude mať tesnejšiu väzbu s odporom napadnutou zmluvou, nakoľko samotná odporovateľnosť, respektíve neúčinnosť ako vlastnosť a následky s ňou spojené sa deklarujú vo vzťahu ku zmluve uzatvorenej medzi dlžníkom a treťou osobou. Súdny dvor EÚ však označil pre *actio pauliana* za určujúcu zmluvu uzatvorenú medzi veriteľom a dlžníkom, čím zdôraznil podstatu tohto inštitútu. Na *actio pauliana* je potrebné v prvom rade nahliadať ako na prostriedok ochrany veriteľových práv. To, či *actio pauliana* predstavuje vec súvisiacu so zmluvou, záleží od toho, k ochrane akej veriteľovej pohľadávky smeruje, respektíve z akého právneho dôvodu veriteľova pohľadávka vznikla. Neúčinnosť zmluvy v tomto kontexte nevnímame ako podstatu inštitútu *actio pauliana*, ale len ako následok jeho úspešného uplatnenia. To, o čo sa veriteľ totiž v konečnom dôsledku usiluje, nie je určiť neúčinnosť napadnutej zmluvy, ale chrániť svoje práva.

Otázku, ktorú zmluvu je potrebné pri *actio pauliana* považovať za relevantnú, podrobil detailnej analýze generálny advokát Bobek vo svojom návrhu prednesenom k prejednávanej veci.³⁸ Podľa neho je previazanie *actio pauliana* so zmluvou uzatvorenou medzi veriteľom a dlžníkom, z ktorého v predmetnom rozsudku vychádza aj Súdny dvor EÚ, neisté a príliš vzdialené. Takéto rozšírené poňatie „zmluvnej veci“ kolидуje s logikou osobitnej právomoci. Poukazuje na to, že dôsledkom takého prepojenia by bolo, že akékoľvek následné právne úkony dlžníka by mohli byť vždy zmluvnou vecou týkajúcou sa zmluvy medzi veriteľom a dlžníkom. Podľa generálneho advokáta je však pre *actio pauliana* otázná aj relevancia zmluvy uzatvorenej medzi dlžníkom a treťou osobou. Hoci toto spojenie považuje za vhodnejšie ako prvé, za problematickú považuje oddelenosť *actio pauliana* od akýchkoľvek záväzkov vyplývajúcich zo zmluvy uzatvorenej medzi dlžníkom a treťou osobou. Podľa Bobeka totiž podstata *actio pauliana* smeruje v konečnom dôsledku k ochrane práva veriteľa, nie k určeniu neúčinnosti, či neplatnosti odporovanej zmluvy.

Generálny advokát uvažoval aj nad treťou možnosťou, a to či je možné nazeráť na *actio pauliana* ako na zmluvnú vec bez toho, aby bolo nutné zvoliť relevanciu konkrétnej zmluvy. Túto možnosť však odmietol z pragmatického dôvodu. Pri aplikácii článku 7 bod 1 písm. a) nariadenia Brusel I bis je totiž potrebné určiť miesto zmluvného plnenia. V prípade, že ho súvisiace zmluvy majú vymedzené rozdielne (čo bol aj prípad *Feniks v. Azteca*), sa bez väzby na konkrétnu zmluvu a z nej vyplývajúce miesto plnenia nezaobídeme.

Uvedenú analýzu generálny advokát Bobek napokon zhrnul tak, že v danom prípade nemožno spoľahlivo určiť relevantnú zmluvu na vyvodenie záveru o uplatnení právomoci v zmluvných veciach. Aj na základe tohto dôvodu napokon vyslovil záver o nemožnosti založenia osobitnej medzinárodnej právomoci súdu podľa článku 7 bod 1 písm. a) nariadenia Brusel I bis pre prípad *actio pauliana*. S týmto záverom sa však Súdny dvor EÚ vo svojom rozsudku nestotožnil.

Aktuálny stav môžeme zhrnúť tak, že pri sporoch vzniknutých z občianskoprávnej *actio pauliana* s cudzím prvkom je možné žalovať nielen na súde určeného podľa bydliska

³⁸ Návrh generálneho advokáta Michala Bobeka vo veci C-337/17, prednesený dňa 21. 6. 2018, body 63–72.

žalovaného (článok 4 bod 1 nariadenia Brusel I bis), ale aj podľa miesta zmluvného plnenia (článok 7 bod 1 písm. a) nariadenia Brusel I bis), pokiaľ je *actio pauliana* podaná veriteľom na základe pohľadávky, ktorá vznikla zo záväzkov prevzatých uzavretím zmluvy.

3. Určenie rozhodného práva pri občianskoprávnej *actio pauliana* s cudzím prvkom

Výsledky zisťovania cudzieho prvku pri určovaní medzinárodnej právomoci súdu nemôžeme automaticky použiť pri určovaní rozhodného práva. Je tomu tak preto, lebo jedna a tá istá skutočnosť môže byť dostatočne relevantným cudzím prvkom pre účely medzinárodného práva procesného, nie však pri určovaní rozhodného práva. Z uvedeného dôvodu o relevancii cudzieho prvku v kolíznoprávnej oblasti regulácie musíme pojednávať samostatne.

3.1 Zisťovanie cudzieho prvku

Zisťovanie cudzieho prvku v medzinárodnom práve súkromnom je náročnejším myšlienkovým procesom, ako je tomu pri určovaní medzinárodnej právomoci súdu. Je to dané tým, že v súčasnosti stále nie je ustálený a jednoznačný záver o tom, či vôbec existuje kolízna úprava občianskoprávnej *actio pauliana* na úrovni práva Európskej únie alebo či je potrebné pre tieto prípady aplikovať medzinárodné právo súkromné podľa *lex fori*. Odpoveď na to však má dopad na zisťovanie cudzieho prvku, ktorého relevanciu by sme mohli skúmať aj priamo z kolíznej normy, napr. hraničného určovateľa.

Z rozhodnutia Súdneho dvora EÚ vo veci *Reichert* sa odvodzuje, že pre kolíznoprávne posudzovanie možnosti odporovať právnomu úkonu sa nepoužije nariadenie Rím II³⁹ obsahujúci kolízne pravidlá pre mimozmluvné záväzky.⁴⁰ Otázne však ostalo, či problematika občianskoprávnej *actio pauliana* spadá pod vecný rozsah nariadenia Rím I.⁴¹ S vedomím uvedenej nejasnosti a bez väzby na konkrétny právny akt pristupujeme ku zisťovaniu cudzieho prvku, pri ktorého prítomnosti môžeme uvažovať o dostatočne relevantnej väzbe na právne poriadky dvoch alebo viacerých krajín.

Pri zisťovaní cudzieho prvku v medzinárodnom práve súkromnom je potrebné pri *actio pauliana* skúmať, či dostatočnú relevanciu má cudzí prvok len vtedy, ak vyplynie „zvnútra“ právneho úkonu, ktorému má veriteľ záujem odporovať alebo je možné o ňom uvažovať aj v prípade, kedy tkvie mimo neho. V kontexte nedávneho rozsudku Súdneho dvora EÚ vo veci *Feniks v. Azteca*, ktorý odvodzuje *actio pauliana* zo zmluvy uzatvorenej medzi veriteľom a dlžníkom, môžeme vyvodiť, že dostatočnú relevanciu by mohol mať aj cudzí prvok spočívajúci mimo odporovaný právny úkon, napr. bydlisko veriteľa alebo veriteľova pohľadávka, ktorá obsahuje cudzí prvok.

Zvnútra právneho vzťahu by sme mohli posúdiť ako dostatočne relevantný cudzí prvok odlišné bydliska dlžníka a tretej osoby, ktorá mala z odporovateľného právneho úkonu prospech. Obdobne vnímame situáciu, kedy sa miesto plnenia, najmä pri nehnuteľnostiach, bude nachádzať v zahraničí. Uvedené príklady predstavujú objektívne cudzie prvky,

³⁹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007, zo dňa 11. 7. 2007, o právne rozhodnom pre mimozmluvné záväzky.

⁴⁰ CSACH, K. Platnosť právnych úkonov v medzinárodnom práve súkromnom a procesnom. In: CSACH, K. – ŠIRICOVÁ, G. L. – JÚDOVÁ, E. Úvod do štúdia medzinárodného práva súkromného a procesného, s. 134.

⁴¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 zo dňa 17. 6. 2008, o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky.

nakoľko existujú v právnom vzťahu bez ohľadu na vôľu strán.⁴² Otázkou je, či dostatočnú relevanciu bude mať aj cudzí prvok založený výlučne vôľou strán, napr. na základe voľby práva pre právny vzťah inak vnútroštátnej povahy.

Ak dospejeme k záveru, že predmetná *actio pauliana* patrí pod vecný rozsah nariadenia Rím I bude potrebné pri určovaní rozhodného práva zohľadniť a posudzovať voľbu práva ako dostatočne relevantný cudzí prvok.⁴³

V prípade, ak by sme dospeli k tomu, že občianskoprávna *actio pauliana* nespadá pod vecný rozsah nariadenia Rím I, bude potrebné skúmať relevanciu voľby práva pre právne vzťahy inak vnútroštátnej povahy ako cudzieho prvku z pohľadu medzinárodného práva súkromného podľa miesta fóra (*lex fori*). Len pre zaujímavosť uvedieme, že voľba práva sama o sebe nepredstavuje dostatočne relevantný cudzí prvok z pohľadu českého zákona o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom.⁴⁴ a rovnako tak slovenského zákona o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom.⁴⁵

V súvislosti so zisťovaním týchto cudzích prvkov vzniká otázka, aký je ich dosah na posúdenie možnosti veriteľa odporovať právnomu úkonu, čo je moment, kedy sa zisťovanie cudzieho prvku začína prelínať s problematikou určenia rozhodného práva.

3.2 Určenie rozhodného práva podľa kolíznych noriem

Odpoveď na otázku, či odporovateľnosť právneho úkonu s cudzím prvkom spadá pod vecný rozsah nariadenia Rím I alebo je potrebné aplikovať kolízne normy medzinárodného práva súkromného podľa miesta fóra, sa v zásade odvíja od riešenia totožnej kvalifikačnej otázky, ktorej sme sa venovali v rámci určovania medzinárodnej právomoci súdu podľa článku 7 bod 1 nariadenia Brusel I bis. Dospeli sme tam k záveru, že odporovateľnosť právneho úkonu môže predstavovať občiansku alebo obchodnú zmluvnú vec, preto máme za to, že občianskoprávna *actio pauliana* spadá pod vecný rozsah nariadenia Rím I.

3.2.1 Určenie rozhodného práva pre *actio pauliana* podľa nariadenia Rím I

V nariadení Rím I absentuje akákoľvek zmienka o *actio pauliana*. Tiež skutočnosť, že *actio pauliana* predstavuje trojuholník vzťahov medzi veriteľom, dlžníkom a tretou osobou, vytvára ťažkosti pri kvalifikácii právnych vzťahov vytvorených v tomto kontexte, nakoľko je problematické určiť, ktorý zo vzťahov a záujmov je ten prevládajúci a určujúci.⁴⁶ Tento nedostatok v úprave a komplikovanosť inštitútu *actio pauliana* je možné preklenúť najmä interpretáciou pri súčasnom zohľadnení cieľov, účelu a systematického usporiadania predmetného nariadenia. Do úvahy prichádzajú nasledovné možnosti určenia rozhodného práva:

- a) Právo rozhodné pre právny úkon, ktorému má veriteľ záujem odporovať
- b) Právo rozhodné pre pohľadávku veriteľa voči dlžníkovi

⁴² Bližšie pozri TRÁVNIČKOVÁ, S. Mezinárodní prvek v mezinárodním právu soukromém. In: ROZEHNALOVÁ, N. – KYSELOVSKÁ, T. *K některým vývojným otázkám mezinárodního práva soukromého*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2013, s. 134.

⁴³ *Ibidem*, s. 140.

⁴⁴ ROZEHNALOVÁ, N. *Instituty českého mezinárodního práva soukromého*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 25.

⁴⁵ JÚDOVÁ, E. Nové nariadenie ES o práve rozhodnom pre zmluvné záväzky – Rím I. *Justičná revue*. 2008, č. 12, s. 1728.

⁴⁶ Návrh generálneho advokáta Michala Bobeka vo veci: C-337/17, prednesený dňa 21. 6. 2018, bod 41.

Ad a)

Článok 10 bod 1 nariadenia Rím I uvádza, že „*existencia a platnosť zmluvy alebo akéhokolvek jej ustanovenia sa určí podľa právneho poriadku, ktorým by sa podľa tohto nariadenia spravovala zmluva alebo jej ustanovenie v prípade ich platnosti*“. V zmysle uvedeného článku posudzujeme neplatnosť právneho úkonu ako čiastkovú otázku, ktorá sa riadi právom rozhodným pre právny úkon. Aplikáciu uvedeného článku aj pre prípad odporovateľnosti právneho úkonu možno odvíjať od interpretácie pojmu „neplatnosť“, pričom predpokladáme, že obdobne ako neplatnosť aj *actio pauliana* budeme posudzovať ako čiastkovú otázku.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že pod rozsah citovaného článku nariadenia Rím I nie je možné otázku odporovateľnosti právneho úkonu subsumovať, nakoľko jej následky sa odlišujú od následkov neplatnosti právneho úkonu. Posudzované inštitúty však majú spoločný prienik, a to absenciu účinkov právneho úkonu v dôsledku väd právneho úkonu. Sme si vedomí toho, že pri odporovateľnosti nejde o vadu právneho úkonu v pravom zmysle slova ako to je pri neplatnosti právneho úkonu, nakoľko právny úkon sám o sebe vadný nie je. Inými slovami, pri odporovateľnosti právneho úkonu problém nespočíva v jeho pojmových znakov alebo náležitostiach. Mohli by sme preto uviesť, že pokiaľ je právny úkon odporovateľný, nie je to pre jeho vlastné vady, ale pre jeho vzťah k pohľadávke, na ktorej uspokojení má veriteľ záujem a ktorej uspokojenie sa sťažilo v dôsledku právneho úkonu dlžníka. Takže pokiaľ hovoríme odporovateľnosti právnych úkonov ako následku vadnosti právneho úkonu, máme na mysli vady právneho úkonu v širšom zmysle spočívajúce v jeho vzťahu k pohľadávke veriteľa.

Ak vychádzame pri autonómnom výklade článku 10 bod 1 nariadenia Rím z abstraktných a všeobecných pojmov, máme za to, že vzhľadom na v zásade podobnú povahu inštitútov odporovateľnosti právneho úkonu a neplatnosti *inter partes*, ako následku väd právneho úkonu, je možné uvažovať o subsumovaní občianskoprávnej *actio pauliana* pod vecný rozsah predmetného článku nariadenia Rím I.

Ad b)

Opačný názor prezentuje Pretelli,⁴⁷ podľa ktorej odporovateľnosť a platnosť právneho úkonu sú diametrálne rozdielne koncepty. Odporovateľnosť právneho úkonu podľa nej spočíva v skutočnosti, ktorá stojí mimo predmetný právny úkon. Pokiaľ je právny úkon odporovateľný, nie je to pre jeho vady, ale pre jeho vzťah k pohľadávke, na ktorej uspokojení má veriteľ záujem, pričom tento vzťah označuje ako vonkajšiu okolnosť. Rozšírenie rozsahu článku 10 bod 1 nariadenia Rím I na vonkajšie okolnosti je podľa nej diskutabilné.

Ak na odporovateľnosť právneho úkonu nahliadame ako na vonkajšiu okolnosť, vychodiskom pre určenie rozhodného práva by mal byť vzťah medzi veriteľom a dlžníkom, respektíve veriteľova pohľadávka voči dlžníkovi. Takouto optikou nahliadal na *actio pauliana* aj Súdny dvor EÚ v nedávnej veci *Feniks v. Azteca*, keď pre účely založenia osobitnej medzinárodnej právomoci súdu podľa článku 7 bod 1 písm. a) nariadenia Brusel I bis určil ako relevantnú zmluvu uzatvorenú medzi veriteľom a dlžníkom. Otázke určenia rozhodného práva sa v tejto veci nevenoval.

Odporovateľnosť v tomto poňatí neriešime ako čiastkovú otázku, ale skúmame rozsah použitia práva rozhodného pre pohľadávku veriteľa voči dlžníkovi. Túto problematiku

⁴⁷ PRETELLI, I. *Cross-border credit protection against fraudulent transfer of assets*, s. 630.

nájde upravenú v článku 12 nariadenia Rím I, podľa ktorého „Rozhodným právom pre zmluvu podľa tohto nariadenia sa spravuje najmä:

- Plnenie zmluvných záväzkov;
- V rozsahu právomoci udelennej súdu procesnými normami, dôsledky porušenia týchto záväzkov, vrátane stanovenia výšky náhrady škody, ak sa určuje na základe právnych predpisov.“

Pri aplikácii vyššie označeného článku nariadenia Rím I na prípady *actio pauliana* je potrebné voporiadať sa s otázkou, či je možné právo veriteľa odporovať chápať ako jeho nárok voči dlžníkovi, ktorý súvisí s plnením zmluvného záväzku,⁴⁸ alebo ktorý vznikol v dôsledku neuspokojenia veriteľovej pohľadávky voči dlžníkovi.⁴⁹ Súdny dvor EÚ vo veci *Feniks v. Azteca* uviedol, že „dôvodom tejto žaloby je tak v podstate nedodržanie záväzkov, ktoré dlžník prevzal vo vzťahu k veriteľovi“.⁵⁰ Je ale diskutabilné, či by sme z uvedeného mohli bez ďalšieho vychádzať aj pri určovaní rozhodného práva pre *actio pauliana*. Bez ohľadu na národné právne poriadky upravujúce podmienky uplatnenia odporovacieho práva,⁵¹ povaha tohto inštitútu neodpovedá, že by bol považovaný za dôsledok porušenia zmluvného záväzku. *Actio pauliana* vnímame ako nástroj veriteľa na ochranu pred všetkými právnymi úkonmi dlžníka, ktoré vedú k zmareniu alebo ohrozeniu možnosti, aby pohľadávka veriteľa mohla byť z majetku dlžníka uspokojená. Veriteľ by mal mať možnosť chrániť svoje práva prostredníctvom inštitútu *actio pauliana* už v momente uskutočnenia nepoctivého konania zo strany dlžníka bez ohľadu na to, či sa tento už dostal do omeškania s plnením svojho záväzku voči veriteľovi.

Vhodnejšie sa nám javí preto subsumovanie *actio pauliana* pod problematiku súvisiacu s plnením záväzkov, prípadne vzhľadom na demonštratívnu povahu označeného článku pod samostatnú problematiku, ktorá súvisí so zmluvným vzťahom medzi veriteľom a dlžníkom. Už samotná existencia zmluvného vzťahu medzi veriteľom a dlžníkom totiž vytvára na strane veriteľa očakávanie, že dlžník uspokojí pohľadávku veriteľa z majetku, ktorý v danom momente vlastní. Týmto spôsobom by sme mohli dospieť k záveru o tom, že rozhodným právom pre *actio pauliana* bude *právo rozhodné pre veriteľovu pohľadávku voči dlžníkovi*. Na prvý pohľad nekomplikovaná interpretácia so sebou nesie niekoľko sporných otázok.

Jednou z nich, že aj pri tomto určení rozhodného práva dochádza k prieniku s vonkajšou okolnosťou. Prienik vidíme v tom, že veriteľovi by mal vzniknúť nárok z titulu porušenia zmluvnej povinnosti zo strany dlžníka, nie však voči nemu samému, ale voči tretej osobe. V prítomnosti vonkajšej okolnosti vzhliada Pretelli⁵² dôvod proti aplikácii článku 10 bodu 1 nariadenia Rím I. Je nutné si však uvedomiť, že prienik s vonkajšími okolnosťami bude pri občianskoprávnej *actio pauliana* prítomný stále, nakoľko ide o vzťah

⁴⁸ Článok 12 písm. b) nariadenia Rím I.

⁴⁹ Článok 12 písm. c) nariadenia Rím I.

⁵⁰ Rozsudok SDEÚ č. C – 337/17 *Feniks Sp. z o. o. proti Azteca Products & Services SL*, bod 43.

⁵¹ Napr. podľa českej právnej úpravy relatívnej neúčinnosti obsiahnutej v § 589 an. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, pre posúdenie možnosti odporovať právnym úkonom dlžníka uskutočneným v úmysle ukrátiť veriteľa stačí, aby dlžník svojim konaním sledoval ukrátenie pohľadávky svojho veriteľa, pričom nie je rozhodujúce, či išlo v čase uskutočnenia právneho úkonu o pohľadávku splatnú alebo nesplatnú, budúcu, podmienenú, či vykonateľnú. Z hľadiska vecnej legitímácie na podanie odporovacej žaloby stačí, aby pohľadávka veriteľa voči dlžníkovi bola vykonateľná aspoň v čase rozhodnutia súdu o podanej žalobe. Obdobne je to podľa slovenskej právnej úpravy odporovateľnosti v zmysle § 42a an. zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

⁵² PRETELLI, I. *Cross-border credit protection against fraudulent transfer of assets*, s. 630.

veriteľ, dlžník a tretia osoba. Dá sa povedať, že vonkajšiu skutočnosť považujeme za imanentnú jej povahe. Je s ňou nutné skôr sa rozumne vyporiadať, ako v nej vidieť argument, pre ktorý by aplikácia nariadenia Rím I (a toho ktorého článku) mala byť vylúčená.

Druhou je vzniknutá nerovnováha medzi veriteľmi toho istého dlžníka domáhať sa ochrany svojich práv v dôsledku uskutočnenia odporovateľného právneho úkonu. Ak by sme uznali, že *actio pauliana* patrí do rozsahu práva rozhodného pre veriteľovu pohľadávku, museli by sme pripustiť, že podmienky odporovateľnosti právneho úkonu dlžníka by mohli byť za určitých okolností pre jednotlivých veriteľov rôzne v závislosti od ich pohľadávky. Máme za to, že pokiaľ veriteľ má mať právo napadnúť právny úkon dlžníka, musí byť táto možnosť rovnaká pre všetkých ďalších veriteľov. Sme toho názoru, že ťažisko odporovateľnosti by malo spočívať v osobe dlžníka a v jeho správaní sa voči veriteľom, preto by jeho veritelia nemali mať odlišné podmienky na ochranu pred škodlivým správaním sa dlžníka určené v závislosti od toho, akým právnym poriadkom sa riadi ich pohľadávka, na ktorej uspokojení boli ukrátení.

Za významný považujeme tiež protiargument o nepredvídateľnosti a neprehľadnosti určenia rozhodného práva z pohľadu tretej osoby. Nie je možné od nej rozumne očakávať, aby poznala rozhodné právo všetkých záväzkov svojho zmluvného partnera. Máme za to, že v prípadoch, kedy je daná dobrá viera na strane tretej osoby, je nutné uvažovať o jej ochrane pred uvedenými situáciami, ktoré Pretelli⁵³ označuje ako moment prekvapenia (tzv. *surprise-effect*). V týchto prípadoch sa nám javí vhodnejšie vychádzať pri určovaní rozhodného práva pre *actio pauliana* z vlastného škodlivého správania sa dlžníka.

3.2.2 Určenie rozhodného práva pre *actio pauliana* podľa vnútroštátneho medzinárodného práva súkromného *lex fori*

Nadväzujúc na zistenie, že individuálna *actio pauliana* patrí do vecného rozsahu nariadenia Rím I, je možné konštatovať, že národne kolízne normy členských štátov Európskej únie tvoriace ich medzinárodné právo súkromné sa stali vo vzťahu k danej problematike fakticky obsolentnými.

Pre zaujímavosť však uvedieme, že absencia výslovného pozitívneho pravidla určujúceho rozhodné právo pre občianskoprávnu *actio pauliana* nie je príznačná len pre nariadenie Rím I, ale vyznačuje sa ňou aj slovenský zákon č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom. Dokonca aj v novšom českom zákone č. 91/2012 Sb., *zákon o medzinárodnom práve súkromnom*, výslovné pravidlo chýba.⁵⁴ Uvedenou problematikou sa v komentári k českému zákonu o medzinárodnom práve súkromnom v súvislosti s riešením rozhodného práva pre právny úkon, jeho existenciu a následky neplatnosti venuje Pfeiffer.⁵⁵ Uvedená autorka uvádza odporovateľnosť právneho úkonu ako príklad toho, kedy je možné zvážiť aplikáciu iného vhodnejšieho hraničného určovateľa ako je *lex causae*, nakoľko sa uvádza, že povaha inštitútu lepšie zodpovedá právo štátu, pred ktorého súdom veriteľ podáva odporovaciu žalobu. Otázky odporovateľnosti právnych úkonov by mali

⁵³ Ibidem, s. 617.

⁵⁴ O určení rozhodného práva pre odporovateľnosť právnych úkonov, respektíve relatívnu neúčinnosť, nepojednávajú ani všetky komentáre k zákonu o medzinárodnom práve súkromom. Napríklad BŘÍZA, P. (eds). *Zákon o medzinárodnom práve súkromom. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 745, alebo DOBIÁŠ, P. – HÁLOVÁ, M. (eds). *Zákon o medzinárodnom práve súkromom. Komentář*. Praha: Leges, 2013, s. 528.

⁵⁵ PFEIFFER, M. Komentár k § 41. In: PAUKNEROVÁ, M. – ROZEHNALOVÁ, N. (eds). *Zákon o medzinárodnom práve súkromom. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 276–277.

byť preto posudzované podľa *lex fori*,⁵⁶ pričom v tejto súvislosti odkazuje aj na komentár k zákonu o medzinárodnom právu súkromom a procesným od Kučeru.⁵⁷ V novej publikácii však môžeme zaznamenať istý posun v posudzovaní predmetnej otázky, keďže v nej rovnaká autorka konštatuje opak, a síce, že podľa *lex causae* sa bude postupovať aj v prípade odporovateľnosti právneho úkonu.⁵⁸

Výslovné kolízne riešenie odporovateľnosti právnych úkonov s cudzím prvkom môžeme nájsť v právnej úprave Nemecka. Ide o pravidlo obsiahnuté v *Anfechtungsgesetz*⁵⁹ v článku 19, podľa ktorého sa otázka odporovateľnosti právneho úkonu posudzuje podľa práva, ktorým sa riadia účinky právneho úkonu. V nemeckom právnom prostredí je však takáto formulácia nejednoznačná. Dôvodom je uplatňovanie princípu abstrakcie (*Abstraktionsprinzip*), ktorý sa skladá zo zásady oddelovania (*Trennungsprinzip*) a zásady abstrakcie v užšom zmysle.⁶⁰ V zmysle uvedených princípov sa pri scudzovaní majetku dôsledne odlišuje medzi zaväzovacím (*Verpflichtungsgeschäft*) právnym úkonom, napr. kúpna zmluva a dispozičným právnym úkonom (*Verfügungsgeschäft*). Podľa zásady abstrakcie v užšom zmysle sa zaväzovací právny úkon a dispozičný právny úkon od seba odlišujú a sú na sebe nezávislé. Platnosť dispozičného právneho úkonu je nezávislá na platnosti zaväzovacieho právneho úkonu.

Z článku 19 nemeckého *Anfechtungsgesetz* nevyplýva jednoznačne, ktorý z uvedených právnych úkonov je relevantný. Jednotné nie sú ani nemecké súdy, ktoré vo svojich rozhodnutiach posudzujú v každom jednotlivom prípade väčšinou obe možnosti za účelom výberu toho najvhodnejšieho práva.⁶¹ Súčasné nemecké kolízne riešenie pre *actio pauliana* s cudzím prvkom umožňuje, aby ako rozhodné bolo určené buď právo rozhodné pre právny úkon, ktorému má veriteľ záujem odporovať, alebo právo miesta, kde sa predmet odporovateľného právneho úkonu nachádza, napr. pri nehnuteľnom majetku je to *lex rei sitae*.

Vlastné kolízne riešenie pre *actio pauliana* s cudzím prvkom obsahuje aj článok 171 švajčiarskeho zákona o medzinárodnom práve súkromom.⁶² Ako rozhodné je pre odporovateľnosť právneho úkonu vo Švajčiarsku určené *lex fori*. Určenie rozhodného práva podľa fóra je odrazom toho, že vo Švajčiarsku je odporovateľnosť právneho úkonu chápaná ako výlučne procesný inštitút. Odporovať je tam možné právnym úkonom len v rámci začatého exekučného alebo insolvenčného konania, čím je daná úzka väzba odporovateľnosti na uvedené procesy.

Ako sme už uviedli vyššie, v českej⁶³ a rovnako tak aj slovenskej⁶⁴ odbornej spisbe môžeme nájsť názor, ktorý ako rozhodné pre *actio pauliana* uvádza *lex fori*. Uvedený názor však nevychádza z procesnej povahy *actio pauliana*, ale vychádza z toho, že rozumnému usporiadaniu tohto inštitútu zodpovedá použitie práva štátu, ktorého orgán o odpore rozhoduje (*lex fori*).⁶⁵

⁵⁶ Ibidem, s. 277.

⁵⁷ KUČERA, Z. – TICHÝ, L. *Zákon o medzinárodnom právu súkromom a procesným. Komentár*. Praha: Panorama, 1989, s. 76.

⁵⁸ PFEIFFER, M. Otázky obecné časti občanského práva. In: KUČERA, Z. – PAUKNEROVÁ, M. (eds). *Mezinárodní právo soukromé*. 8. vydání. Aleš Čeněk – Doplněk, 2015, s. 256.

⁵⁹ *Gesetz über die Anfechtung von Rechtshandlungen eines Schuldners außerhalb des Insolvenzverfahrens* zo dňa 5. 10. 1994.

⁶⁰ PRETELLI, I. *Cross-border credit protection against fraudulent transfer of assets*, s. 614.

⁶¹ Ibidem, s. 614.

⁶² *Loi fédérale sur la poursuite pour dettes et la faillite (LP) of 11 avril 1889*.

⁶³ KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé*. 7. opravené a doplněné vydání. Brno – Plzeň: Doplněk – Aleš Čeněk, 2009, s. 269, alebo PAUKNEROVÁ, M. – ROZEHNALOVÁ, N. (eds). *Zákon o medzinárodnom právu súkromom. Komentár*, s. 277.

⁶⁴ ŠTEFANKOVÁ, N. – SUMKOVÁ, M. *Medzinárodné právo súkromné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 174.

⁶⁵ Opačne už novšie vydanie publikácie. PFEIFFER, M. Otázky obecné časti občanského práva. In: KUČERA, Z. – PAUKNEROVÁ, M. (eds). *Mezinárodní právo soukromé*. 8. vydání. Aleš Čeněk – Doplněk, 2015, s. 256.

Záver

V tomto príspevku sme sa venovali cezhraničnej ochrane veriteľa prostredníctvom inštitútu *actio pauliana*. Nakoľko v rámci európskeho práva súkromného absentuje výslovná úprava a neexistuje jednoznačná judikatúra Súdneho dvora EÚ (pozn. vo vzťahu k určení rozhodného práva), pokúsili sme sa zosumarizovať možné spôsoby určenia medzinárodnej právomoci súdu a načrtnúť určenie rozhodného práva pre najčastejšiu kategóriu právnych úkonov, prostredníctvom ktorých dlžník niečo scudzil zo svojho majetku v úmysle ukrátiť svojho veriteľa, a to zmluvy v oblasti občianskeho a obchodného práva. Zistili sme, že kým medzinárodnú právomoc súdu je možné celkom spoľahlivo určiť podľa bydliska žalovaného a miesta zmluvného plnenia podľa zmluvy uzatvorenej medzi veriteľom a dlžníkom, pri určovaní rozhodného práva je situácia zložitejšia. Závery, ku ktorým sme dospeli nie je síce možné bez všetkého aplikovať na jednostranné právne úkony dlžníka alebo právne úkony uskutočnené mimo oblasť občianskeho a obchodného práva, avšak štruktúra myšlienkového postupu popísaná v tomto príspevku môže byť použitá aj pre tieto prípady.

GLOSA

Je univerzalita přísně střežených hodnot lidství v Evropě ohrožena?

Eva Procházková*

Abstrakt: Příspěvek nastiňuje úskalí, která provázejí možnou akceptaci náboženských norem z jiného civilizačního okruhu současnými právními systémy evropských zemí, a to se zřetelem k jejich pevně ukotveným civilizačním zásadám, determinovaným právně, kulturně a nábožensky. Na základě srovnání ústředního dokumentu, který v moderní historii předznamenal dnešní univerzální právní pojetí lidských práv a svobod v evropských právních systémech, s jeho regionální modifikací v jiném, autorem zvoleném, civilizačním okruhu, se příspěvek kriticky vyslovuje k hypotéze vzájemné právní kompatibility. V tomto kontextu odkazuje zejména na Listinu základních lidských práv a svobod, která se stala neodmyslitelnou součástí většiny evropských právních řádů.

Klíčová slova: univerzalita, lidská práva a svobody, náboženské normy, sekulární pojetí státu, právní civilizace, kompatibility

Úvod

Pro postmoderní dobu je příznačné, že se do práva přenáší různorodost společnosti a právní řád má sklony rozpadat se na několik souběžně existujících normativních systémů. Tento jev obecně postihuje v poslední době evropský kontinent, pro který je typické formování a trvání států vzniklých na národní bázi, tj. kulturní, náboženské a jazykové příslušnosti k určitému etniku, obývajícimu území vymezené státní hranicí. Ve snaze překonat národní povahu členských států s poukazem na multikulturalismus, který přináší univerzalita lidských práv a svobod, vyvinula Evropa úsilí o úzkou nadnárodní spolupráci, jež vyvrcholila ustavením unie evropských států – původně organizace bez veřejnoprávní subjektivity a státní suverenity, postupně spějící až k federalismu. Některé její sjednotitelské záměry – ať již jde o oblast měny, či jednotných evropských kodexů, projevující se stále silnější ingerencí do suverenity členských států, posilované modernistickými kosmopolitními univerzalistickými teoriemi o uměle vytvářených ideologických konstrukcích státního nacionalismu – se daří naplňovat jen obtížně. Dosažení jednotných cílů znesnadňují především emancipační snahy jednotlivých členských států Evropské unie ve federativních státních útvarech i v rámci unitárních států, které se mají vyznačovat jednotností (nedílností, nedělitelností) státního území. Navzdory průnikům multikulturalismu a posilování mezinárodních svazků mezi státy lze pozorovat v evropském kontextu tendence k rozdrobování, respektive zakládání nových nezávislých států s poukazem na vlastní národní program a historickou tradici. Děje se tak zpravidla formou secese od původního svrchovaného státu.

* JUDr. Eva Procházková, soudkyně Obvodního soudu pro Prahu 4. E-mail: EProchazkova@osoud.pha4.justice.cz.

Úskalí akceptace právních norem z jiného civilizačního okruhu v Evropě

Podobný jev provází, jak se konstatuje v úvodu, také právní systémy evropských států. Právní řády evropských států zformované kulturně a nábožensky letitým historickým vývojem, jsou nyní ve prospěch těsnější mezinárodní spolupráce uměle přetvářeny. Prostřednictvím zásahů nadnárodních institucí do vnitrostátního práva dochází k nepřetržitěmu vnikání nových prvků do platného práva jednotlivých států, s nimiž je zapotřebí se v zájmu zachování bezrozpornosti právního systému vzápětí vypořádat. Ve jménu evropské právní jednoty tak může docházet k určitému oslabování pevného rámce vnitřních právních řádů členských států např. akceptací problematicky kompatibilních pravidel včetně nadprodukce právních norem. Takový stav se dotýká nepříznivě společenské funkce práva – úroveň společenské entropie se zvyšuje. Připustíme-li možné další ovlivňování právního řádu diametrálně odlišnou kulturní, náboženskou i právní civilizací, může jít o počín mimořádně nebezpečný. Zachování nutné míry uspořádanosti společenských vztahů skrze funkční systém platného práva je jedinou zárukou proti chaosu a tím destrukci státu.

K úvahám o alternativní akceptaci náboženských norem z jiného civilizačního okruhu právními řády jednotlivých evropských zemí podněcuje odborný příspěvek v publikaci *Pluralismus moci a práva*, který takový systém hypoteticky připouští a zabývá se možnými způsoby jeho prosazení. Pojednává přitom o právním pluralismu založeném na jediném státním právu, které platí jinak, alternativně.¹ Základem této úvahy je hrozba vnitřního odmítnutí práva částí populace pro rozpor s náboženskými normami, hlouběji zakotvenými ve vědomí věřících. Jestliže z vlastního historického vývoje státu a práva vyplývá, že západní i východní Evropa je primárně ovlivněna křesťanskými mravními zásadami, rozpracovanými už v díle katolického učence Tomáše Akvinského, jenž univerzální lidství povýšil na prepozitivní normu a položil tím základ budoucích lidských práv ve své nadnáboženské podobě,² je logické, že v publikovaném příspěvku zmiňovaná výhrada ve svědomí neboli vnitřní odmítnutí právních norem (či právní filosofie mající vliv na výslednou podobu právního řádu) pro rozdílnost sdílených náboženských hodnot se ze samé podstaty nedotýká křesťanských věřících, nýbrž vyznavačů náboženství konstituovaných, popřípadě praktikovaných na odlišné etické bázi. Míní se tím především odchylky v úrovni ochrany svobod a antidiskriminačních záruk. V prvním případě možno pro názornost poukázat na společenskou odezvu k zamýšlené náboženské konverzi věřícího, ve druhém případě pak na nadřazení norem božského práva nad normy univerzální při současném rozlišení lidských bytostí na věřící a nevěřící, zatímco univerzální koncept rovnoprávnosti všech lidí před legitimní autoritou³ se připisuje právě křesťanskému kulturnímu dědictví. Korektivem alternativně praktikovaného pozitivního práva, anebo také základní normou odůvodňující zavedení alternativ v právu, má být Listina základních práv a svobod, jmenovitě čl. 15 o svobodě myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Maxim Tomoszek a Lucia Rentková zdůrazňují, že svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je součástí základních lidských práv, které jako právo přirozené existuje nezávisle na jeho uznání státní moci. Na straně druhé je nutno proti takovému postoji namítnout, že ope-

¹ TOMOSZEK, Maxim – RENTKOVÁ, Lucia. *Pluralismus moci a práva*. Bratislava: Eurokódex, 2009.

² ZOUBEK, Vladimír. *Právověda a státověda. Úvod do právního a státovědního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 37.

³ JEDLIČKA, Richard – HELUS, Zdeněk. In: JEDLIČKA, Richard (ed.). *Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy*. Praha: Karolinum, 2014, s. 100.

ruje-li se s nezadatelnými, nezczitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými bytostnými právy jedince, je zapotřebí především upozornit na obecná ustanovení hlavy první Listiny základních práv a svobod, ztělesňující ve své normativní podobě hmotněprávní pojetí právního státu.⁴ Obecná ustanovení zaručují každému – bez rozdílu – svobodu a rovnost v důstojnosti a právech (rovnoprávnost) a deklarují současně zákaz diskriminace pro víru a náboženství. Stát se dále podle čl. 2 obecných ustanovení nesmí vázat na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání, kdežto islámské právo, jako moralistický systém, se pokládá za souhrn Božského řádu přikázaného lidstvu a neměnný morální zákon.⁵ Na tomto místě je třeba zdůraznit, že v úvahu připadající aktuální zásah odlišného pojetí do kontinentálních právních kultur je více než problematický, neboť se zakládá na popření universalit Všeobecné deklarace lidských práv a svobod z roku 1948, která je zdrojem Listinou chráněných základních práv a svobod. Naopak podle Všeobecné islámské deklarace lidských práv jsou lidská práva založena výhradně na božské vůli: Bůh – a toliko Bůh – je tvůrcem zákona a zdrojem všech lidských práv. Jde o deklaraci muslimského náboženství a dogmatiky. Obrací se k jednotlivcům, nikoli ke státu. Jejím základem je božský zákon, šaría, tj. soubor nařízení plynoucích z Koránu a ze sunny a ostatních zákonů, vyvozených z těchto obou pramenů metodami, které islámská jurisprudencce považuje za platné.⁶ Zatímco Listina principiálně trvá především na zásadě nediskriminace, jež je odrazem demokratických poměrů, předkládá islámská deklarace princip protichůdný, a to rozlišování lidí na základě jejich náboženství na muslimy a nemuslimy, nehledě na to, že Korán zakazuje svobodu vystoupit z islámu a klasické muslimské právo trestá smrtí toho, kdo se islámu zřekne, přijal-li jej dobrovolně.

Závěr

Jak patrně, mezi lidskými právy vyhlášenými univerzálně a muslimskými normami je příkrý rozpor. Muslimské státy odmítají upřednostnit ve shodě Evropou univerzální normy před božskými.⁷ Je-li univerzalita lidských práv a svobod mající své kořeny v ústředním dokumentu – Všeobecné deklaraci lidských práv – svou regionální islámskou obdobou popřena,⁸ neboli připouští-li ze své podstaty rozlišování lidí na základě náboženství a odmítá-li sekulární pojetí právního státu s tím, že islámské náboženství a z něj vyplývající právo je jediné správné a nic se mu nesmí protivit, jestliže za zdroj božského zákona připouští krom Koránu a sunny i odvozená výkladová pravidla interpretačních škol a rozumová uvažování, jimiž se zaplňují mezery v základních pramenech, nejsou taková obecná pravidla chování způsobilá stát se ani alternativně součástí platného práva vystavěného důsledně na účtě k právům a svobodám člověka a občana (např. základní ustanovení hlavy první Ústavy ČR). Pokud islámské náboženské normy popírají všeobecnost lidských práv a svobod, nemohou být právním zdrojem variantních postupů v ideově univerzálně pojatém státním právu evropských civilizací dle Listiny. Takovou kontradikci pojetí základních lidských práv a svobod není možné celostně překonat, ba ani v právu soukromém

⁴ ZOUBEK, Vladimír. *Právověda a státovéda. Úvod do právního a státovédního myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 95.

⁵ *Ibidem*, s. 42.

⁶ *Ibidem*, s. 87–88.

⁷ *Ibidem*, s. 88.

⁸ *Ibidem* (viz citace: „Islámské státy proto buď odmítly přistoupit k Paktům z r. 1966 – jako Saudská Arábie, nebo k těmto textům přijíjily prohlášení či výhrady, zmiňující vyšší právní moc šaría – Irán.“).

(už pro negaci rovného postavení účastníků), a to ani vyvažováním právních principů s poukazem na zachování svobody svědomí a náboženského vyznání dle čl. 15 Listiny. Taktéž výkladově, v individuálně posuzovaném případě, nelze tento nesoulad odstranit. V kontinentální právní kultuře zahrnující většinu evropských států jsou soudy povolány nikoli k tvorbě práva, nýbrž k aplikaci normativních právních aktů, a je proto nemožné právní normu beze změny jejího normativního textu (např. stanovením alternativy) upravit pouhou interpretací (nehledě na to, že systematický výklad přihlíží k dalším pramenům práva, tedy také například k Listině základních práv a svobod, která je součástí českého právního pořádku), natož brát zřetel bez zákonného zmocnění na náboženské vyznání účastníků řízení. Rozhodovací praxe soudu ani zákonodárcova novotvorba z důvodu neslučitelných přístupů k obsahu i ochraně základních lidských práv a svobod nemohou v případě muslimského věřícího zjednat nápravu z hlediska jeho výhrady ve svědomí, jak navrhuje autoři článku. Každý, kdo je podroben jurisdikci státu, který přiznává právní relevanci Listině a mezinárodním paktům o lidských právech, nemůže se dovolávat ve jménu svého náboženského vyznání jiného zacházení, které by vedlo, třeba i jen v omezené míře, k popření universálních lidských práv a svobod, bytostně spjatých s každým, tj. věřícím či nevěřícím, jedincem. Konečně samotná negace sekulárního státu a jeho práva (tj. odmítání striktního oddělení státního práva od náboženských norem deklarovaného čl. 2 Listiny) znamená popření demokratického právního státu a umožňuje uplatnění práva na odpor proti tomu, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, pokud by činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků byly znemožněny, tedy například za podmínky, byla-li by legitimita státní moci odvozena od většinového proislámského smýšlení, spojeného se zásahem náboženské dogmatiky do laických právních úprav a jejich oficiální negací. Připuštění jakékoli deformace univerzality lidských práv a svobod by zákonitě dovedlo dosavadní sekulární státy a jejich právní řády na okraj propasti.

MORS VENIT VELOCITER

Uzavřel se dlouhý život: zemřel Jiří Boguszak

Nedlouho před svými dvaadevadesátými narozeninami zemřel ve čtvrtek 13. prosince 2018 *prof. JUDr. Jiří Boguszak, DrSc.* Jeho vysoký věk, dlouhodobé sepětí s jeho *alma mater*, zaměření na oblast právní teorie, postih za normalizace i četná uznání a pocty, jichž se mu dostalo, to vše *Boguszaka* v mnoha očích povyšuje na jednu z legendárních osobností Právnické fakulty Karlovy univerzity. Zesnulý patřil mezi věrné přispěvatele *Právníka* přes půlstoletí a v šedesátých letech minulého století rovněž působil jako člen redakční rady našeho časopisu. I jeho texty v *Právníku* odrážejí *Boguszakův* myšlenkový vývoj.

Jiří Boguszak se narodil v Praze 13. ledna 1927. Po maturitě na dejvickém Státním československém reformním reálném gymnasiu v Praze XIX, kam chodil např. s *Jindřichem Pokorným*, *Petrem Koptou* nebo o rok mladším *Pavlem Kohoutem*, začal od roku 1946 studovat na pražské fakultě práva. *Boguszak* během studií navštěvoval vědecký seminář *Bohuše Tomsy* (ten ovšem byl po únorovém převratu v roce 1948 z fakulty vyakčněn) a rozhodl se pro vědeckou a pedagogickou kariéru. Studium práv ukončil v roce 1950. Kdo se tehdy rozhodl pro takovou životní dráhu, nemohl se nezaplést s totalitním zřízením. Jinak by měl před sebou jen tu cestu, již si vybral třeba jeho spolužák z gymnaziálních a právnických studií *Jindřich Pokorný*, který se rozhodl s režimem se nespojit a po absolutoriu práv v roce 1950 nastoupil do výroby v kladenských hutích.

Před *Jiřím Boguszakem*, který byl už tehdy pár let členem Komunistické strany Československa, takové dilema nestálo. Zapojil se do výstavby teorie státu a práva utvářející se na fakultě jako nově konstituovaný obor, pohříchu pečetěný dobovou ideologií. *Boguszak* již ve svých prvních textech dal jasně najevo své postoje. Jistě věřil tomu, když kladl do protikladu k volbám do Nejvyššího sovětu SSSR proces s předáky komunistické strany v USA a navrhoval doplnění knihy *Marka Borisoviče Mitina* o rozbor fašizace buržoazních států (*Právník*, LXXXIX, 1950, s. 274). A bylo jen záležitostí *Boguszakova* svědomí, zda věřil i tomu, že „proces s *Horákovou a spol.* je dobrým příkladem výchovného působení našeho soudu“ (*Právník*, LXXXIX, 1950, s. 341). *Boguszakova* literární tvorba padesátých let nikterak nevybočovala z paradigmat oficiální ideologie, ať již šlo o knižní tvorbu, např. kolektivní *Doplňková skripta z teorie státu a práva*, vypracovaná pod *Foustkovým* vedením (1953) vyzdvihující genialitu *Stalinových* teoretických prací, monografie *Stát, právo a právní instituce v soustavě společenské nadstavby* (1954) či společně s *Jičínským* psaná práce *Socialistické právo a zákonost v lidově demokratickém Československu* (1956), anebo časopisecké texty o marasmu soudobé buržoazní teorie státu a práva (ve spoluautorství se *Zdeňkem Jičínským*; *Právník*, XCI, 1952, s. 476 a násl.), studie *Role socialistického státu a práva ve světle Stalinova učení o charakteru ekonomických zákonů za socialismu* (*Právník*, XCII, 1953, s. 205 a násl.) a další. V tomto desetiletí *Boguszak* dosáhl řady úspěchů. Dva roky po dosažení titulu kandidáta právních věd se stal docentem teorie státu a práva (1959) a rok poté byl jmenován vedoucím příslušné katedry.

V postupně se uvolňujících poměrech následujícího desetiletí absolvoval jazykově dobře vybavený *Boguszak* studijní pobyty na fakultách srovnávacího práva ve Štrasburku (1962) a Lucemburku (1963). Zkušenosti, které tam nabyt, využil v rámci diskuse o právní komparatistice, která v Československu tehdy probíhala mj. na stránkách *Právníka* (srov. *Boguszakovu* stať *K otázce tzv. srovnávací pravovědy*. *Právník*, CI, 1962, s. 803 a násl.). Hlavní zaměření jeho činnosti však bylo přece jen jiné, jak plyne ze série statí v *Právníku*

zabývajících se socialistickou zákonností, demokracií, společenskými rozpory, metodologií a pojmoslovím teorie práva, sociální podstatou práva a federativním uspořádáním Československa. Mírná liberalizace vedla i k proměně přístupů i slovníku. Je to vidět i na díle *Jiřího Boguszaka* z této doby. Jistěže setrval na pozicích marxismu a v sovětském právu viděl pro to československé obdobný vzor, jaký mělo „*římské právo vůči buržoazním právním systémům kontinentální Evropy*“ (*Právník*, CI, 1962, s. 804), ale o *Vyšinském* již psal jinak než před desetiletím. *Boguszak* se zařadil do tzv. reformního proudu, kriticky poukazoval na společenské, hospodářské a politické nedostatky zřízení a navrhoval jejich odstraňování. V roce 1967 se stal doktorem právních věd na základě podílu na knize *Státoprávní záruky demokracie* psané se *Zdeňkem Jičínským*, o rok později byl jmenován profesorem. V tomto dvouletí vzniklo také *Boguszakovo* opus magnum – dvousvazková *Teorie státu a práva*, zakrátko sice oficiálně zavržená a zakázaná, ale v dobových podmínkách objevná a pedagogicky zdařilá, zvláště v porovnání s později vydanou úředně schválenou, ale obtížně stravitelnou učebnicí *Eduarda Kučery*. I proto za normalizace výtisky *Boguszakových* učebních textů kolovaly mezi studenty pražské právnické fakulty bez zřetele k tomu, že patřily mezi *libri prohibiti*. Zmíněná *Teorie* není výlučným *Boguszakovým* dílem. Byl ale jejím vědeckým redaktorem a napsal do ní většinu kapitol.

V tehdejší politickém systému patřila katedra teorie státu a právu k těm ideologicky nejexponovanějším. Na to doplatil i *Jiří Boguszak*; jeho působení na pražské právnické fakultě bylo hned v roce 1970 ukončeno. Nakrátko se uchytil v Ústavu filosofie a sociologie ČSAV, od roku 1972 působil v Ústavu státní správy. Publikáční příležitosti mu však uzavřeny nebyly, a tak i v *Právníku* ze sedmdesátých a osmdesátých let najdeme *Boguszakovy* stati.

Po roce 1989 se *Jiří Boguszak* dočkal plné rehabilitace a opětovného uvedení na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a posléze, v roce 1997, rovněž do čela katedry teorie práva. Nejen to. Byl hned v roce 1990 jmenován ředitelem Ústavu státní správy, stal se poradcem místopředsedy vlády pro legislativu a zapojil se v letech 1990 až 1992 do legislativních prací. Zvláště se připomíná *Boguszakův* podíl na přípravě *Listiny základních práv a svobod*. Politickým názorům a levicové orientaci *Jiřího Boguszaka* rovněž konvenovalo jeho působení v právní komisi sociálně demokratické strany.

V rámci svého působení na fakultě zpracoval *Jiří Boguszak* společně s *Jiřím Čapkem* (1997) a později také s *Alešem Gerlochem* (2001, 2004) učebnici *Teorie práva*, publikoval řadu studií a účastnil se nejedné konferenční aktivity. Z těch má pro zdejší odbornou veřejnost trvalý význam výstup z kolokvia *Právní principy* konaného v závěru roku 1998. Sborník se stejným názvem byl následujícího roku vydán díky *Boguszakově* editaci; sborník pro náš časopis obsáhle recenzoval *Boguszakův* žák *Jan Kysela* (*Právník*, CXXXVIII, 1999, s. 778).

Jiří Boguszak sám také do *Právníka* nadále přispíval. Připomeňme alespoň výběrově jeho stati *Vyústění antinomíe jusnaturalismu a juspozitivismu* (*Právník*, CXXXIV, s. 525 a násl.) nebo *Právo a postmoderní situace* (*Právník*, CXLIV, 2005, s. 1201 a násl.). Vůbec poslední *Boguszakův* text, který náš časopis přinesl, má celkem symbolický význam: jde o recenzi *Tomsových* posmrtně vydaných *Kapitol z dějin filosofie práva a státu*, již *Jiří Boguszak* napsal společně s *Karlem Malým* (*Právník*, CXLV, s. 481 a násl.). Za svého působení na fakultě – po roce 2006 v pozici emeritního profesora – *Jiří Boguszak* vchoval a ovlivnil nejednu vědeckou osobnost. Karlova Univerzita v roce 2017 ocenila *Jiřího Boguszaka* u příležitosti jeho devadesátých narozenin za celoživotní vědeckou a pedagogickou činnost zlatou medailí.

Na sklonku minulého roku se v den svaté Lucie uzavřel dlouhý život *Jiřího Boguszaka*. *Requiescat in pace.*

RECENZE

Vyšný Peter. Svetové dejiny štátu a práva.

Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2017, 224 s.

Vyšný Peter. Praktikum zo svetových dejín štátu a práva.

Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2017, 143 s.

Štúdium aj výskum svetových dejín štátu a práva kladú na záujemcu o tento odbor značné nároky, či už ide o systematické znalosti práva i dejín a taktiež aj o prehľad v neprávnych a nehistorických spoločenských vedách. Tak konštatuje autor novej slovenskej učebnice z oblasti svetových dejín štátu a práva. Je ním *doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD.*, z Katedry dejín práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, ktorý pripravil publikáciu s rovnakým názvom ako vyučovaný predmet – *Svetové dejiny štátu a práva*. Túto publikáciu vhodne dopĺňa *Praktikum zo svetových dejín štátu a práva*. V predloženej recenzii sa zaoberáme oboma dielami, keďže spolu súvisia.

Svetové dejiny štátu a práva

Predmetu, ktorý uvádza do štúdia práva budúcich praktikov práva či právnych vedcov, je v tejto učebnici venovaná náležitá pozornosť. Oblasť práva je s ohľadom na jednotlivé krajiny a historické obdobia vybraná starostlivo. Prevažuje ústavný vývoj, no dostatočný priestor je venovaný aj prameňom práva. Učebnica sa člení na všeobecnú kapitolu venovanú predmetu svetových dejín štátu a práva a jednotlivým obdobiam historického vývoja, ktorými sú pravek, starovek, stredovek, raný novovek a moderné dejiny. Štruktúra jednotlivých kapitol je logická a systematická. Pri rozbere jednotlivých kapitol sa nevyhne aj porovnávaniam s publikáciou *Vyšný – Puchovský – Šošková: Svetové dejiny štátu a práva* (2013),¹ ktorá bola pri tvorbe nového učebného textu zrejme východisková.

Pohľad na jednotlivé historické obdobia cez teritoriálny rámec umožňuje vnímať komplexnosť dejín určitej krajiny, určitého národa. Komplexnosť svetových dejín ako celku vyžaduje pochopenie príliš širokého priestorového aj časového rámca, čo podmieňuje hlbšie štúdium. Účelom publikácie a zároveň cieľom skúmania právnych dejín sveta je „*identifikovať, analyzovať a interpretovať, konštanty a premenné štátu a práva v priestore a čase, t. j. podobnosti a odlišnosti konkrétnych historických štátov a ich práv*“² a zodpovedať kľúčovú otázku sociálnych a humanitných vied, ktorú *doc. Vyšný* formuluje nasledovne:

¹ VYŠNÝ, P. – PUCHOVSKÝ, J. – ŠOŠKOVÁ, I. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2013.

² VYŠNÝ, P. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 9.

„Prečo aj napriek v rozhodujúcej miere rovnakej biologickej podstate všetkých ľudí, odjakživa existovala, a dodnes existuje, nesmierna rozmanitosť ich myslenia, správania sa, hodnôt a spôsobov života?“³ Hoci čoraz viac mladých ľudí nepovažuje históriu a ani literatúru za nevyhnutný návod pre život, zodpovedať túto otázku je viac než cenné.

Úvodná kapitola publikácie ponúka odpovede na otázky všeobecné, charakterizuje predmet svetových dejín štátu a práva, vysvetľuje aj opodstatnenosť prepojenia svetových dejín štátu so svetovými dejinami práva. V krátkosti načrtáva aj vývoj štátu a práva s ohľadom na jednotlivé historické typy. Túto kapitolu možno zhodnotiť ako veľmi užitočnú a treba dúfať, že pri štúdiu nebude opomenutá. Neprináša síce vedecký prínos, no slúži informatívne a je vhodným úvodom pre štúdium tohto odvetvia.

Pravek je obdobím dejín, ktorému zvyčajne nie je vo vysokoškolských učebných textoch vyhradené miesto, no jeho význam je nepopierateľný. Základné stavebné prvky ľudskej spoločnosti, ktoré vznikli a začali sa formovať práve v tomto období dejín ľudstva, možno skúmať dodnes a práve v prehistórii hľadať ich pôvod. Dôvodom častého opomínania rozboru tohto obdobia v učebných textoch môže byť skutočnosť, že ako obdobie dejín, ktorého pramene majú nepísaný charakter, slúži pre výskum skôr archeológom ako historikom, nieto ešte právnym historikom. No z hľadiska ucelenej systematiky prvkov budúceho štátneho zriadenia a vnímania spoločenských javov považujeme za potrebné zohľadniť aj toto obdobie.

Kapitola venovaná staroveku je rozdelená na dejiny orientálneho staroveku a antické dejiny. Zahŕňa dejiny štátu a práva starovekého Východu, pár strán je venovaných dejinám štátu a práva v antickom Grécku a najväčšiu časť kapitoly zaberajú dejiny antického rímskeho štátu. Veľkosť antickej Rímskej ríše je zohľadnená v rozsahu, avšak veľkosť a význam obdobia dejín antického Grécka nezodpovedá priestoru venovanému v publikácii, čo možno vnímať ako negatívum učebného textu. Charakteristické javy sprevádzajúce aténsku demokraciu sú v texte učebnice uvedené aj v originálnom gréckom jazyku, avšak niektoré z nich sú uvedené pomerne nepresne – či už ide o drobné pravopisné chyby v starogréčtine alebo o používanie modernejších termínov, ktoré v danej dobe vzniku a rozkvetu demokracie v gréckom jazyku ešte neexistovali. Uvedené je pravdepodobne spôsobené využitím sekundárnych zdrojov dostupnej literatúry.

Štvrtá kapitola pomáha čitateľom priblížiť obdobie stredoveku. Odzrkadľuje najmä charakter stredovekých štátov v obdobiach od raného stredoveku po vrcholný až neskorý. Venuje sa aj významným právnym dokumentom daného obdobia a neopomína ani formovanie tzv. *common law*. Odčlenenie stredovekých dejín od tých novovekých a moderných považujeme za účelné najmä z hľadiska pochopenia vývoja práva, jednotlivých právnych inštitútov či procesných pravidiel. Spomenutá publikácia spoluautorov *Vyšný – Puchovský – Šošková: Svetové dejiny štátu a práva (2013)* takéto odčlenenie obdobia stredovekých dejín v rámci kapitol neposkytuje, zohľadňuje ho iba v rámci charakteristiky konkrétnych štátov. Z pedagogického hľadiska považujeme za vhodnejšie striktné odčlenenie, aké ponúka práve posudzovaná monografia *doc. Vyšného*.

Obdobie raného novoveku je vysvetlené najmä prostredníctvom dôsledného popísania formy štátu, ktorou bola absolutistická monarchia, pričom je zohľadnená aj osvietenská kritika práva absolutistických štátov, a to najmä práva trestného. Priblíženie ranonovovekých kódexov dotvára predstavu vtedajšieho vnímania práva a toho, akú úlohu zohráva

³ Ibidem.

spoločnosť v štáte. V rámci tejto kapitoly špeciálne oceňujeme výklad k racionálnemu prirodzenému právu.

Moderným dejinám je venovaný najväčší priestor, tak po obsahovej stránke, ako aj z hľadiska rozsahu. Autor predstavuje vybrané krajiny, a to Anglicko / Veľkú Britániu, Spojené štáty americké, Francúzsko, Nemecko a Rusko. S výnimkou rámca ruských dejín je dôraz kladený na postupné nahradenie absolutistických štátov občianskou demokraciou. Rovnosť v právnom zmysle, postavenie občanov štátu, ktorí sa stali zdrojom moci a nositeľmi politických práv, princíp suverenity a idea konštitucionalizmu, to všetko je objasnené v rámci kapitoly dejín, ktoré trvajú až do súčasnosti. Ideál právneho štátu je totiž dôležité pochopiť, až potom je možné v ňom plnohodnotne žiť a uplatňovať jeho základné princípy. Poznanie čo i len základných rysov právneho štátu nám umožní odlíšenie autoritatívneho či totalitného štátu a odhalí tak absenciu demokracie. Práve toto poznanie môže byť tým, čo si za cieľ stanoví svedomitý čitateľ, ktorý sa chce dozvedieť viac o dejinách štátu a práva – či už tých svetových alebo slovenských. Autor sa v nami hodnotenej monografii však zaoberá viac štátom ako právom a obdobie 20. storočia mohlo byť spracované podrobnejšie.

Záverom možno skonštatovať, že táto publikácia s určitou dopomôžou k štúdiu svetových dejín z právneho hľadiska, je prehľadná a systematická, v úvode každej z kapitol autor približuje charakter dejinného obdobia a konkrétneho štátu, dôsledne opisuje a vysvetľuje formu vlády, postavenie panovníka, systém štátnych orgánov a v závere kapitol sa venuje právu daného štátu a obdobia, charakterizujúc jednotlivé právne odvetvia a konkrétne pramene práva. Na tomto mieste sa žiada spomenúť aj publikáciu *Petra Vyšného Praktikum zo svetových dejín štátu a práva* (2017),⁴ ktorá veľmi vhodne dopĺňa predstavený učebný text, pričom tento učebný text v podobe monografie nie je iba strohým konštatovaním dejinných udalostí, ale je prínosom pre hlbšie skúmanie historickej právnej vedy.

Praktikum zo svetových dejín štátu a práva

Praktikum zo svetových dejín štátu a práva obsahuje vybrané texty prameňov práva, výňatky z historických dokumentov, rozhodnutia súdov či iné materiály, ktoré boli pripravované pre účel výučby svetových právnych dejín a dočkali sa už aj svojej knižnej podoby. Okrem spomenutého v ňom možno nájsť aj množstvo pomôcok vo forme tabuliek, schém, terminologických okienok či úloh a doplňujúcich otázok. V podobe, v akej bolo vydané, je svojou koncepciou v mnohom výnimočné.

Praktikum zahŕňa obdobie dejín od staroveku až po moderné dejiny, je zamerané na vybrané historicky významné krajiny a člení sa chronologicky. Pramene obsiahnuté v *Praktiku* sú zároveň vybrané tak, aby boli pre študentov pútavé. Ako aj autor konštatuje v úvode publikácie, „*nejde o edíciu prameňov, ktorá by dôsledne spĺňala prísne formálne a materiálne kritériá vedeckej edície historických prameňov, ktoré stanovuje historická veda*“.⁵ Uvedené však nevnímame ako negatívum, ale ako prostriedok k naplneniu pedagogických a didaktických cieľov. Porozumenie právnym východiskám tej-ktorej doby môže napomôcť aj k lepšiemu chápaniu ústavného a právneho vývoja konkrétnej krajiny či štátu, a práve to bolo cieľom autora.

⁴ VYŠNÝ, P. *Praktikum zo svetových dejín štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2017.

⁵ *Ibidem*, s. 8.

Prednosťou posudzovaného *Praktika* je autenticita textu zachovaná vďaka dôkladnej reprodukcii. Zmena v usporiadaní originálnej systematiky pri niektorých prameňoch preto môže pôsobiť negatívne. Oceňujeme snahu autora o usporiadanie ustanovení v logickej vecnej nadväznosti, no zároveň musíme konštatovať, že takýto postup uberá textu práve na jeho autenticite, ktorú autor v prípade citovania samotného textu ponechal. Ukážky z niektorých významných prameňov, napr. zákonníkov, mohli byť podrobnejšie. Ako negatívum hodnotíme aj to, že sa autor nedostatočne venuje obdobiu 20. storočia.

V porovnaní s praktikami či prípadovými štúdiami tvorenými pre pozitívnoprávne predmety je posudzované praktikum svetových dejín štátu a práva viac zamerané na rozbor textov než na riešenie kauzistických otázok. To umožňuje študentom zamyslieť sa nad účelom zachytených textov právnych noriem a mnohokrát ich inšpiruje k tvorbe vlastných konceptov či k hlbšiemu rozvíjaniu názorov. Za negatívum možno považovať snáď len nižšiu praktickú využiteľnosť takto nadobudnutej schopnosti v pozitívnom práve. *Praktikum* je však určené pre študentov bakalárskeho stupňa štúdia, ktorí si doplnia svoje vedomosti a nadobudnú ďalšie skúsenosti s prácou s textom v priebehu ďalšieho štúdia.

Skúmanie dejín v rôznych historických obdobiach je aj cestou k pochopeniu súčasnosti – dejín, ktoré práve píšeme pre ďalšie generácie. Výber niektorých historických právnych textov umožňuje dospieť k riešeniam konfliktov, ktoré sa v histórii neustále opakujú v rôznych formách, no ľudstvo stále akoby sa nepoučilo. Preto veríme, že dôsledkom svedomitejšieho štúdia dejín možno predísť opakovaniu rovnako motivovaných pochybení.

Monika Martišková*

* Mgr. Monika Martišková, interná doktorandka, katedra dejín práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave. E-mail: nika.martiskova@gmail.com.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Historical and New Approaches to Legal Interpretation – Mezinárodní seminář na Právnické fakultě Univerzity Karlovy

Právnická fakulta Univerzity Karlovy hostila dne 14. září 2018 mezinárodní workshop s názvem *Historical and New Approaches to Legal Interpretation*. Jednalo se již o druhé setkání předních českých právních teoretiků s vědci ze zahraničí nad problematikou interpretace práva v proměňující se právní realitě, uspořádané v rámci programu Progres Q04 *Právo v měnícím se světě* a ve spolupráci s Českým sdružením pro sociální a právní filosofii (IVR). Na půdě právnické fakulty se tak bylo možné setkat s hosty z finského právně-teoretického a filosofického akademického prostředí a srovnat přístupy k právní interpretaci ve dvou různých právních řádech, které však sdílejí totožná právněhistorická východiska i společný rámec evropského práva.

Dopolední panel semináře, nesoucí název *Reflections on “Savigny’s Canons” of Interpretation*, sestával ze tří referátů následovaných diskuzemi k přednesenému tématu. Program otevřel profesor *Seppo Sajama* působící na *University of Eastern Finland* svým výkladem nazvaným *The Systematic Canon*. Ve svém referátu profesor *Sajama* nejprve krátce pohovořil o připravované monografii na téma právní interpretace a posléze blíže pojednal o jedné ze základních metod výkladu práva, totiž jak název přednášky napovídá, o systematickém výkladu. Na půdorysu *Savignyho* východisek metodologie právního výkladu poukázal na aktuální různorodé, širší či užší pojetí systematického výkladu v právu a rovněž na jeho určitý zastřešující charakter, neboť úzce souvisí též s logickým výkladem i výkladem teleologickým a užívá rovněž postupů komparativních i přístupu historického. V následující debatě se velmi inspirativně ukázala hloubka a šíře problematiky, když i zahraniční kolegové, kteří spolupracují s *prof. Sajamou* na přípravě kolektivní monografie, mají mnohdy odlišné názory a navzájem své závěry tříbí a precizují diskuzí, jíž při této příležitosti obohatily také argumenty a postřehy odborníků z české právní vědy.

Na *prof. Sajamu* navázala se svým vystoupením jeho kolegyně *dr. Maija Aalto-Heinilä* rovněž z *University of Eastern Finland* se svým příspěvkem *The Concept of Meaning*. Doktorka *Aalto-Heinilä* se zabývá primárně obecnou filosofií a filosofií jazyka a právo zkoumá na pozadí filosofických koncepcí poznání. Téma právní interpretace tak rozšířila o významnou perspektivu obecných východisek poznání a toho, jak různé tradiční i aktuální trendy ve filosofii poznání ovlivňují přístup k výkladu práva. Konkrétně se ve svém vystoupení zaměřila zejména na externalistické, intencionalistické a konvenční teorie významu pojmů, přičemž se sama přiklonila k názoru, že význam je založen užíváním pojmů v každodenní právní praxi.

V konceptuálním duchu se nesla i třetí přednáška *The Concept of (Legal) Interpretation* *dr. Niko Soininen* na Univerzitě v Helsinkách. *Dr. Soininen* se pokusil přelomenout rozdílnost pojmu význam v obecném smyslu a pojmu význam v právu neboli význam právní normy. Následně se nutně musel vypořádat s otázkou, co je vlastně interpretace, respektive intepretace v právu, a kdy a proč je potřeba. Na nastolené otázky pak předkládal různé odpovědi závisející vždy na zvolených aktuálních doktrínách – textualismu, intencionalismu, externalismu, pragmatismu a koherencialismu. Ukazoval, že každý z těchto přístupů chápe totožnou věc, tedy interpretaci práva, odlišně, a to proto,

že vychází z různých východisek a usiluje o odlišný cíl, ať už se jedná o snahu po rovnosti, spravedlnosti, určitém sociálním inženýrství atd. Smyslem tak má být především uvědomit si tuto diverzifikaci a mít ji při výkladu práva na paměti, není třeba se jí bát a snažit se ji unifikovat či omezit, nýbrž naopak s jejím bohatstvím pracovat a těžit z něj.

Odpolední část programu odborného setkání, nazvanou *Contemporary Approaches to Legal Interpretation*, zahájila dr. Katarzyna Żák Krzyżanková z Právnické fakulty Univerzity Karlovy, a to s pozoruhodným příspěvkem nesoucím název *The Logocratic Method of Legal Interpretation*. Představená logokratická metoda interpretace práva se snaží prohloubit a precizovat tradiční logickou metodu interpretace práva, která vychází zejména z klasické sylogistiky. Zásadním problémem je skutečnost, že logika je abstrakce skutečnosti do symboliky, mezi níž lze nalézt či stanovit jednoznačná vyvozovací pravidla a vybudovat matematicky funkční systém, kde jednoznačné premisy jednoznačně determinují závěr, zatímco právo aplikované na bezbřeze bohatou realitu společnosti se vzpírá matematizující abstrakci, natožpak stanovení jednoduchých vyvozovacích pravidel nízkého a určitého počtu. Logokratická metoda se však snaží právo konstruovat a vykládat co nejlíže logickému modelu obecného matematicko-normativního systému.

V dalším pojednání nazvaném *Modern "Extracanonical" Methods of Interpretation, Namely in Constitutional Reasoning* se dr. Pavel Ondřejek z Právnické fakulty Univerzity Karlovy zabýval rovněž velmi zajímavým a aktuálním tématem nových postupů v interpretaci práva, které nelze zpravidla zcela jednoznačně zařadit pod některou z klasických metod právní interpretace a které se zejména v konstitucionalistice etablovaly především díky judikatuře ústavních soudů, případně Evropského soudního dvora v Lucemburku a Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku. Dr. Ondřejek si všímá významných paradigmatických proměn fungování práva na přelomu tisíciletí a především z toho dle něj pramení mj. rostoucí důraz na horizontální promítání lidských práv do právního řádu a na metodu poměrování a hledání proporcionality práva a veřejného zájmu či dvou protichůdných práv prostřednictvím nejrůznějších tzv. „soudních testů“. Obdobně roste význam např. také institutu „plného účinku“ (*effet utile*) při výkladu práva.

Předposledním referátem *An Influence of Extralegal Arguments on Methods of Interpretation of Law* dr. Jan Tryzna z Právnické fakulty Univerzity Karlovy navázal na svého předřečníka pojednal především o praktických dopadech nejrůznějších mimoprávních argumentů, jako jsou hodnoty spravedlnosti, rovnosti, účelnosti aj., na klasické metody interpretace práva. Ve své přednášce především kriticky zhodnotil jejich dopady a nepřiměřené či neodůvodněné zdůrazňování v soudní praxi a řečnický se tázal, kde je hranice neomezeně otevřeného výkladu právního textu zaštitěného abstraktními hodnotami kupříkladu v situacích, kdy již zcela zjevně odporuje jednoznačnému výkladu jazykovému.

Závěrečné slovo patřilo doc. Karlu Beranovi rovněž z Právnické fakulty Univerzity Karlovy, který se v příspěvku pojmenovaném *Methods of Interpretation in Czech Private Law* věnoval zajímavému porovnání metodik výkladu soukromého práva a výkladu právního jednání stanovených přímo platným občanským zákoníkem, přičemž dospěl k závěru, že zákoník stanoví pro oba případy opačné způsoby výkladu. Právní předpisy je třeba prvotně posuzovat dle jazykového znění, případně logickým a systematickým výkladem, přičemž teleologický výklad slouží až jako korektiv v mimořádných případech. Právní jednání je však vždy nutné posuzovat dle úmyslu jednajícího, východiskem je tedy teleologický výklad, přičemž jazykový, logický či systematický výklad je možné užít až k poznání právě a jediné úmyslu jednajícího.

Workshop *Historical and New Approaches to Legal Interpretation* lze zcela jistě označit za úspěšný a velmi podnětný, neboť se zvoleným tématem jednotliví řečníci dokázali vypořádat nejen velice poutavě, ale především velmi fundovaně a obsáhle a do potřebného detailu, což ve výsledku výborně doplnilo rozmanitost a tematickou šíři jednotlivých příspěvků. Konkrétní referáty tak utvořily bohatou mozaiku, která pokryla obsáhlou a složitou problematiku právní interpretace napříč minulostí a současností i napříč různými národními a nadnárodními právními řády, teorií i praxí, zároveň však působila uceleně a kompaktně.

Vojtěch Kallai*

Zpráva z VI. zasedání odborného kolegia pro občanské právo při Ústavu státu a práva AV ČR k tématu tzv. hromadných žalob

Problematika kolektivní ochrany práv v civilním soudním řízení, respektive tzv. hromadných žalob, nabývá na stále větším významu. Vedle připravované evropské legislativy¹ postupují také poměrně aktivní práce Ministerstva spravedlnosti České republiky na finalizaci obsahu nové právní úpravy v podobě zákona o hromadných žalobách.² Není proto divu, že právě toto téma bylo zvoleno jako ústřední pro VI. zasedání odborného kolegia pro občanské právo při Ústavu státu a práva, které se konalo dne 2. 10. 2018.

Hlavního vystoupení se ujala *JUDr. Klára Hamuláková, Ph.D.*, z olomoucké právnické fakulty, členka poradní komise pro přípravu nového zákona o hromadných žalobách. Oslovení této odbornice v dané oblasti nemůže být pak pro odbornou veřejnost žádným překvapením, neboť se v problematice kolektivní ochrany práv profiluje již delší dobu a je také autorkou významných publikačních aktivit jí věnovaných.³ Ve svém rozsáhlém příspěvku se nejprve dotkla základního pojmosloví, které se v oblasti kolektivní ochrany práv používá. Objasnila rozdíl mezi reprezentativním a skupinovým řízením a připomněla základní cíle vyplývající pro Českou republiku z dokumentů Evropské unie.⁴ Především zdůraznila, že se, jak bylo naznačeno v úvodu, náš právní řád bez konkrétní právní úpravy procesních postupů při kolektivní ochraně práv neobejde. V druhé části svého vystoupení se pak *dr. Hamuláková* vyjádřila k jednotlivým bodům připravované české právní úpravy.

* Mgr. Vojtěch Kallai, Právnická fakulta Univerzity Karlovy. E-mail: V.Kallai@seznam.cz

1 Především návrh evropské směrnice týkající se reprezentativních žalob na ochranu kolektivních zájmů spotřebitelů a o zrušení směrnice č. 2009/22/ES (k tomu viz dále Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on representative actions for the protection of the collective interests of consumers, and repealing Directive 2009/22/EC [online]. Dostupné z: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:184:FIN>> [cit. 19. 10. 2018].

2 K věcnému záměru viz <<https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=ALBSARKE8ZPJ>> [online] [cit. 19. 10. 2018].

3 Lze připomenout např. článek HAMULÁKOVÁ, K. Opt-Out Systems in Collective Redress. *EU Perspectives and Present Situation in the Czech Republic. Hungarian Journal of Legal Studies, Acta Juridica Hungarica*. 2018, Vol. 59, No. 1, s. 95–117, článek HAMULÁKOVÁ, K. – PETROV KRÍVÁČKOVÁ, J. Alternative Methods of Collective Disputes Resolution in the Czech Republic. *Baltic Journal of European studies*. 2016, roč. 6, č. 2, s. 96–116 či např. článek HAMULÁKOVÁ, K. Funding of collective actions. *International and Comparative Law Review*. 2016, Vol. 16, No. 2, s. 127–144.

4 Konkrétně z Doporučení komise ze dne 11. června 2013 o společných zásadách pro prostředky kolektivní právní ochrany týkající se zdržení se jednání a náhrady škody v členských státech v souvislosti s porušením práv přiznaných právem Unie 2013/396/EU.

Uvedla, že je vizí ministerstva založit nový zákon na velmi široce pojaté věcné působnosti, jakož i umožnění žalovatelnosti nároků na plnění i nároků určovací povahy. Poměrně velký prostor věnovala také vymezení subjektů, jež mají mít v nové právní úpravě postavení účastníků řízení, zejména pak postavení tzv. správce skupiny, který má vystupovat v roli žalobce tzv. odhlašovacího řízení (*opt-out*). Vizí Ministerstva spravedlnosti je, jak vyplynulo z vystoupení *Hamulákové*, umožnit podání žaloby v rámci tohoto řízení pouze subjektu jím akreditovanému, jenž bude naplňovat zákonem stanovené požadavky. Důvodem pro tento netradiční přístup ze strany ministerstva má být snaha o zajištění financování řízení. Ve srovnání se zahraničními právními úpravami (např. USA) jde o řešení ne zcela typické, neboť v postavení účastníka řízení se tak bude ocitat subjekt, jehož práva předmět žaloby netvoří. Jeho zájmem je fakticky pouze získání odměny z vysouzené částky, což může být velmi problematické. V neposlední řadě pak první řečnice informovala o tom, že má nový zákon umožňovat vedení řízení také v režimu *opt-in* (tzv. přihlašovací řízení) a o jeho podmínkách.

Na *dr. Hamulákovou* navázali koreferující *doc. JUDr. Petr Lavický, Ph.D.*, z Právnické fakulty Masarykovy univerzity a *JUDr. Jan Balarin, Ph.D.*, advokát, který je rovněž členem poradní komise pro přípravu nového zákona o hromadných žalobách. *Doc. Lavický*, jenž je současně předsedou komise pro přípravu nového civilního řádu soudního, se v rámci svého vystoupení zaměřil především na vzájemný vztah připravovaného civilního řádu soudního a zákona o hromadných žalobách. Vyslovil svůj názor, podle kterého je správným krokem řešit procesní postupy v tzv. kolektivních řízeních mimo hlavní kodex civilního řízení soudního, a nikoli formou výjimek z něj. K návrhu nového zákona se však stavěl spíše kriticky. Vyjádřil obavu z jeho široce nastavené věcné působnosti, preferoval by raději nastavit věcnou působnost zákona nejprve úžeji a teprve podle prvních praktických zkušeností by případně působnost zákona rozšiřoval. Za velmi překvapivý prvek návrhu zákona pak považoval roli zákona jako prvku veřejnoprávní kontroly chování korporací, neboť v případě, že se nevyčerpá celá žalovaným zaplacená částka na náhradu škody, případně její zbytek státu. Podle Lavického tento prvek nový zákon o hromadných žalobách výrazně odklání od civilního řízení a případně i návrhu věcného záměru civilního řádu soudního, neboť věcný záměr civilního řádu soudního vychází z lidské svobody projevující se v demokratickém právním státu tím, že se ochrana stranám nevnučuje, ale nabízí. Současně také zdůraznil významnou roli, kterou má podle návrhu nového zákona o hromadných žalobách zastávat soud, a vyjádřil k tomu své pochybnosti, zda v případě jeho kontroly týkající se např. uzavřeného soudního smíru se nestává tím, kdo „ví vše lépe, i lépe než skupina“ a neztrácí roli nestranného a nezávislého třetího subjektu.

Poslední vystupující *dr. Balarin* pak směřoval na výzvy a perspektivy skupinového a reprezentativního řízení do budoucna a v rámci svých úvah připomněl dosavadní zahraniční zkušenosti. Velmi zajímavou informací pro přítomné byl přehled zastoupení *opt-in* a *opt-out* systémů v rámci evropských právních úprav skupinového řízení. Svě vystoupení zakončil vyjádřením se k návrhu směrnice o reprezentativních žalobách⁵ a připomenutím doktríny *cy-pres*.⁶

⁵ K tomu viz výše.

⁶ K tomu srov. Např. BOIES, W. H. – KEITH, L. H. Class action settlement residue and cy pres awards: emerging problems and practical solutions [online]. Dostupné z: <[230](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwiG8-eRI6zeAhWmDMAKHWN_AoAQFjABegQICBAC&url=https%3A%2F%2Fwww.apbco.org%2Fwp-content%2Fuploads%2F2014%2F03%2FVJSP-L-Cy-Pres-Awards.pdf&usq=AOvVaw2tUxQWFC502v4zfvQ9eOO> [cit. 29. 10. 2018].</p></div><div data-bbox=)

Následná poměrně bohatá diskuse přítomných účastníků se zabývala především pochybnostmi o nastavení připravovaného zákona o hromadných žalobách na systému *opt-out* pro určitou skupinu pohledávek. Skloňován byl v těchto souvislostech veřejnoprávní prvek, jenž někteří účastníci v zakotvení systému jednoznačně vnímají. Představitelé poradní skupiny pro přípravu nového zákona, *dr. Hamuláková* a *dr. Balarin* připomněli, že *opt-out* je imanentní v právní úpravě několika evropských zemí a není tam zneužíván, *doc. Lavický* však naproti tomu zdůrazňoval, že pro něj má být v civilním soudním řízení hlavní především aktivita samotné strany řízení, respektive toho, kdo má zájem o ochranu svých práv. *Doc. JUDr. Bohumil Havel, Ph.D.*, a *JUDr. Vlastimil Pihera, Ph.D.*, ve své glose zmínili otázku tzv. racionální apatie. *Doc. Havel* vyslovil názor, že u některých oblastí, jako je např. zdravotnictví, má význam posilovat veřejnoprávní kontrolu a ochranu zájmů velké skupiny osob, *dr. Pihera* pak dodal, že porušování právních norem v této oblasti mají řešit i veřejnoprávní sankce, pokuty, a obdobně jako *doc. Lavický* tak vznesl pochybnosti, zda se stále ještě pohybujeme v rámci civilně procesního práva. Jak podotknul *doc. Havel*, existují i případy, jako spory akcionářské, kdy veřejnoprávní kontrola nebude potřebám kolektivního řízení vyhovovat, neboť svou povahou půjde o čisté soukromoprávní spory, a není si tedy jist, zda je zákon správně nastaven.

Zástupkyně Ministerstva spravedlnosti *JUDr. Anežka Janoušková* na probíhající diskusi reagovala zmínkou o tom, že volba systému *opt-out* je ovlivněna i politickými faktory. *Opt-out* systém vnímá jako výhodný i pro žalovaného, neboť v jeho důsledku nebude muset vést velké množství individuální sporů. Podle *dr. Pihery* však stále není tímto vyjasněna otázka, zda v případě, že žalovaný v rámci skupinového řízení nebude úspěšný a bude odsouzen k odpovídajícímu plnění, tak to pro něj znamená, že mu již nebudou uloženy veřejnoprávní sankce za jeho protiprávní jednání. Nabádal proto k provedení širší analýzy, která by na tuto otázku poskytla odpověď.

K závěru se do diskuse přidali i *prof. Dr. Karel Eliáš* a *JUDr. Petr Bezouška, Ph. D. Prof. Eliáš* zpochybnil, že by nastavení systému *opt-out* a *opt-in* mělo být chápáno jen jako politická otázka. Naopak sám to považuje za otázku právní, spadající do ústavního pořádku České republiky. *Dr. Bezouška* pak uzavřel, že je pro řadu odborníků obtížné principy kolektivního řízení pochopit, neboť je stále poměrujeme s principy civilního soudního řízení. Vyslovil názor, že to do budoucna nebude možné a na kolektivní proces bude třeba pohlížet jako na něco zcela svébytného. S ohledem na závažnost tématu bylo s nutností promyšlení těchto závěrů kolokvium uzavřeno s tím, že se přítomní dohodli na potřebě jeho dalšího pokračování poté, co bude k dispozici konečná podoba paragrafovaného znění nového zákona o hromadných žalobách.

Renáta Šínová*

* JUDr. Renáta Šínová, Ph.D., odborná asistentka na katedře soukromého práva a civilního procesu PF UP v Olomouci. E-mail: renata.sinova@upol.cz.

Mezioborová konference o počátcích Československé republiky Na prahu nové doby

Úvodem

Ve dnech 26. až 29. října 2018 se v Praze v hlavní budově Akademie věd České republiky a zároveň i v budově Ústavu státu a práva AV ČR uskutečnila mezioborová konference, věnovaná období počátků Československé republiky. Pořadatelem konference byl Ústav státu a práva AV ČR, spoluorganizátoři pak několik dalších institucí: Ústav státu a práva Slovenskej akadémie vied, Ústav právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Filosofický ústav Akademie věd České republiky a Ústav dějin umění Akademie věd České republiky. Konference byla podpořena z prostředků poskytnutých k oslavě výročí naší republiky koaliční vládou, vedenou ministerským předsedou Bohuslavem Sobotkou, roku 2017. Tato podpora ukazuje veřejnou vůli zkoumat důležité období našich dějin a klást si kritické otázky ve vztahu k československé republikánské státnosti a ke společenské změně v období počátků Československa. Díky tomu nebylo nutno vybírat konferenční poplatek a konference se tak stala široce přístupnou jak pro vystupující, tak i pro ostatní účastníky – přijít na ni mohl kdokoli. Příspěvky z konference budou rovněž zpřístupněny vydáním konferenčního sborníku. Vyzvání, zda bych nenapsal o této konferenci zprávu, jsem vyhověl, jakkoli se domnívám, že zprávy z vědeckých akcí by měl raději psát někdo od pořadatelů odlišný, aby svou kritikou vyhmátl slabiny popisované akce a doporučil možnosti příštích zlepšení. Nepůjde ve čteném textu arci o zprávu hodnotící jednotlivé konferenční příspěvky, jednak proto, že postrádám dostatečný odstup, jednak proto, že rozsah podrobnější přiblížení příspěvků vylučuje, a konečně i proto, že jsem se v průběhu konference přesouval mezi sekcemi i řešil různé organizační záležitosti, takže jsem slyšel namnoze jen části příspěvků či diskutí. Pokusím se tedy napsat stručného průvodce po uskutečněné akci a pozdní komentář k ní využít k tomu, abych krátce ozřejmil, co nás k jejímu uspořádání vedlo. Přiblížení obsahu jednotlivých příspěvků by si vyžádalo přílišný rozsah zprávy, a proto v tomto ohledu upozorňuji na sborník, který bude z konference vydán.

1. Důvody uspořádání konference

V říjnu 2018 oslavily naše a sesterská Slovenská republika výročí roku 1918. Jubileum znamená mnohé: zdaleka nejen obnovu a vznik samostatného státu, nastolení republikánského zřízení, demokratického politického systému a vykořenění stavovských privilegií, ale také nezbytný předpoklad národního rozkvětu Čechů i Slováků, včetně vzestupu sociálního a hospodářského. Rok 1918 znamená více než kterýkoli jiný rok v českých a slovenských dějinách, představuje okamžik zásadního zlomu, který byl předpokladem mnoha změn dalších. Protože zároveň známe příkopy dělící různé obory historických a dalších společenských věd, vznikla myšlenka, že nevhodnějším způsobem, jak stoleté výročí oslavit, by byla konference pojata jako mezioborová. Aby nebyl název konference zbytečně přetížen adjektivy, neuvádí se adjektivum „mezinárodní“, v naší zemi (kde se někdy v nízkém sebevědomí před vším zahraničním padá na kolena) tak oblíbené, neboť jde o záležitost podobně běžnou, jako by byla charakteristika tvořená například adjektivy „vědecká“, „odborná“ apod. Mezioborovost naopak tolik běžná není, a protože tvořila zásadní rys konference, byla také vetknuta do názvu.

Jaký den října pro konferenci zvolit bylo nesnadnou otázkou. Není jen 28. říjen. Lze vážně uvažovat i o významu výročí 14. října 1918, kdy generální stávka na některých místech přerostla ve vyhlášení republiky a na jednom místě, v jihočeském Písku, vedla k plnohodnotnému převratu, jakkoli následující den vojensky potlačenému. Důležitým datem bylo také výročí uveřejnění významného politického dokumentu, Prohlášení nezávislosti, dne 18. října. Lze uvažovat i o tom, že Češi mohou mít sklon přehlížet možnost, že teprve známky politického převratu na Slovensku v podobě Martinské deklarace dne 30. října zavřily první přímý krok k československému státu. Zvolili jsme nakonec období dnů okolo 28. října, dne výročí převratu v Praze a ve značné části českých zemí. Konference trvala čtyři dny, přičemž dva z konferenčních dnů vyšly na sobotu a neděli, zbylé dva dny pak na pátek a pondělí. Pro volbu takového umístění hovořilo zvláště, že slibovalo možnost návštěvy pro mnohé z těch, kterým jiné povinnosti ve všední dny účast komplikují nebo ji časově omezují. Účastníci víkendové části by tak nebyli rozptylováni a nuceni se vytrácet ve spěchu někam jinam. Víkend na druhé straně představoval i jisté riziko, ať již jde o nezvyklost konference coby víkendového programu, nebo ve vztahu k dětem, které lze ve všední den snáze umístit do školky či školy a nevyžadují tedy hlídání; konference však byla pojata vůči dětem vstřícně, jejich přítomnost byla bez omezení možná a také se děti na konferenci v menší míře vyskytovaly.

2. Přípravy konference

Jak tedy byla konference sestrojena? Prvním krokem bylo ne zcela snadné vymezení témat, která by mohla být pokryta sekcemi. Téma nemělo být nadměrně široké ani příliš úzké a mělo skýtat možnost víceoborového uchopení. Z většího počtu témat proběhl postupný výběr, ustavivší jejich počet na o málo více než třiceti. Ta pak byla dále propracována směrem k bližšímu vymezení. Zvolna se počaly rýsovat obrysy jejich písemného vymezení, anotací. Zároveň nastal velmi namáhavý a dlouhý proces oslovování možných garantů sekcí. Jejich funkcí mělo být především předsedání sekcí, vedení diskuse a rozhodování o příspěvcích. Řada sekcí měla nakonec garantů více, dva a někdy i tři pospolu. Dokončené anotace byly následně připraveny do konečné podoby a sestaveny do výzvy k přihlašování příspěvků. Uveřejnění tohoto druhu se ve zdejších poměrech většinou omezuje na jednu stránku, na niž bývá dosti široce, někdy i za pomoci odrážek, naznačeno, jakých témat by se mohly příspěvky týkat. Nechtěli jsme jít cestou velmi obecně formulované výzvy a teprve následně hledat, jakým způsobem z došlých a vybraných příspěvků sestojit tematicky smysluplné konferenční sekce. Opačná cesta, tedy podnícení zájmu již předem vymezenými sekcemi, skýtala možnost dosáhnout koherentnějšího konferenčního obsahu. Zmíněná fáze přípravy konference byla komplikovaná, protože neobvyklost řešení vedla k nutnosti opakovaně vysvětlovat a přesvědčovat, znamenala mnoho osobních schůzek, stovky telefonátů a e-mailů. Kráčeli jsme tedy zvolenou cestou a vytvořili jsme proto výzvu k přihlašování příspěvků od u nás běžných dosti odlišnou, výzvu sekce podrobně vymežující a dlouhou 16 stran. Tato výzva pak byla šířena na všechny relevantní instituce. Výzva k přihlašování příspěvků byla vydána v plném rozsahu ve dvou podobách, v české podobě a v anglickém překladu, určeném pro zahraniční zájemce. Ve výzvě i v pozdějším programu jsme se vystříhali veškeré hantýrky, stále více do češtiny podobných výzev pronikající (call for papers, panel, coffeebreak); anglické pojmy byly ponechány výhradně anglickému překladu výzvy k přihlašování příspěvků. Stejným způsobem, v české podobě a v anglickém překladu, byl posléze připraven i program konference (44 stran v českém znění, 47 stran v anglickém). Samostatně byla vydána ještě, byť se zpožděním, shrnutí příspěvků v rozsahu přes 80 stran.

3. Tematický obrys konference

Pro konferenci bylo vybráno několik profilových oblastí – konferenčních okruhů (zde označených pomocí písmen A až J), v jejichž rámci byly připraveny a vypsány tematické sekce (označované dle okruhu např. A2, B2, B4 apod.). Struktura okruhů a sekcí tak, jak se s mírnými úpravami na konferenci uskutečnily, vypadala takto: Tematický okruh A: *Diference, zájmy, stratifikace* (sekce A1: Sociální politika ve středoevropských společnostech poválečných let; sekce A2: Bydlení a architektura ve středoevropském poválečném myšlení; sekce A3: Práce – spory – stávky; sekce A5: Životní úroveň a trávení volného času; sekce A6: Náboženství versus sekularita), tematický okruh B: *Kulturní stát?* (sekce B2: Novou školou k novému světu? Boje o školskou reformu a školské pokusy; sekce B3: Vědní a vysokoškolská politika; sekce B4: Umění, stát a reprezentace; sekce B5: Film jako popkulturní fenomén a průmyslové odvětví; sekce B6: Uchovávací republika: změny a vize v archivnictví a památkářství). Tematický okruh C: *Hranice – centrum – periferie* (sekce C1: Bratr, investor, kolonista? Východ ČSR – přístupy a reflexe; sekce C2: Proměna hranic hospodářského prostoru a komunikačních sítí: pohyb a energie na jiných cestách; sekce C3: Migrace – příslušnosti – azyl). Tematický okruh D: *Právní, hospodářské a správní struktury* (sekce D1: Republika právníků? Právnícké profesní světy; sekce D2: Místní moc v počátcích republiky mezi setrvalostí a změnou; sekce D3: Sjednocování práva; sekce D4: Hospodářská samostatnost a hospodářský nacionalismus; sekce D5: Státní struktury: správa, samospráva a jejich úřednictvo; sekce D6: Hospodářská moc, její struktura, zájmy a dynamika). Tematický okruh E: *Spory o nadvládu a emancipaci* (sekce E1: „Politicky, sociálně a kulturně rovné?“ Nesnadná emancipace žen v poválečné společnosti; sekce E2: Národnostní otázka – dobový diskurz, reflexe, konflikty; sekce E3: Sexuální reforma: osvobozené city, osvobozená těla; sekce E4: Zdraví, sociální hygiena a postižení; sekce E5: Romové a židé: represe, emancipace a možnosti srovnání?). Tematický okruh F: *Právněteoretické, filosofické a politické rámce*; sekce F1: Nová ústavněprávní řešení ve středoevropských ústavách a praxi 20. let; sekce F2: Povaha práva očima středoevropské právní teorie a právní filosofie dvacátých let). Tematický okruh G: *Československo: mezinárodní projekt* (sekce G1: Mezinárodní zajištění vzniku státu a počátky jeho diplomacie; sekce G2: Nové cesty ve střední Evropě). Tematický okruh H: *Trestání, násilí a ozbrojenost* (sekce H2: Proměny státních ozbrojených sborů). Tematický okruh J: *Minulost a budoucnost: politika paměti, filosofie dějin a představy nového* (sekce J1: Československo jako uskutečnění filosofie českých dějin?; sekce J2: Nově utvářená a odstraňovaná místa paměti – fyzické a symbolické prostory).

4. Společné zasedání konference v pátek 26. října 2018

Významnou částí konference bylo společné zasedání, uskutečněné v pátek 26. října 2018 v zasedacích síních č. 206 a č. 205 v hlavní budově Akademie věd České republiky na Národní třídě. Velká síň č. 206 byla užitá jako hlavní, do menší síně č. 205 byl, coby do doplňkové kapacity pro ty z účastníků, kteří se nevešli do síně č. 206, promítán z této přenos. Konference byla zahájena *Jaroslavem Fenykem*, místopředsedou Ústavního soudu, který zároveň nad konferencí od počátku příprav převzal záštitu. Po jeho zajímavém projevu účastníky jménem Akademie věd přivítal *Antonín Fejfar*, předseda Vědecké rady AV ČR a člen předsednictva Akademické rady AV ČR. Po něm pak poutavě promluvil mimořádný a zplnomocněný velvyslanec Slovenské republiky v Praze *Peter Weiss*. Po uvítání pak započaly příspěvky společného zasedání. Jako první přednesl právní historik *Karel Malý* myšlenkově poutavý a svěží příspěvek *Zakotvení demokratických tradic v novém ústav-*

ním pořádku a překonání monarchické ústavní tradice rakouské. Další přednáška historika Miroslava Hrocha nesla název *Národní stát jako hodnota specificky evropská?* a velmi přínosně se zamýšlela nad problematikou klíčovou v době vzniku republiky i dnes. Z technických příčin pak došlo k úpravě pořadí vystupujících a na oba zmíněné učence navázal se svým příspěvkem právní historik Jan Kuklík, jehož přednáška nesla název *Mezinárodní souvislosti vzniku samostatného československého státu*. Po této přednášce navázala přednáška historičky Libuše Heczkové s názvem *Moderní – civilizovaná – emancipovaná – přirozená žena? Myšlení o ženě jako součást sociálních a politických debat o československé společnosti*. Společné zasedání bylo uzavřeno bilanční přednáškou historika Stanislava Holubce s názvem *K historiografii první republiky v posledních desetiletích*. Společným zasedáním provázal Jan Kober.

5. Páteční zasedání v konferenčních sekcích

Páteční odpolední program pak pokračoval v celkem čtyřech různých síních. Ve velké zasedací síni (č. 206) se uskutečnila sekce *E1 Nesnadná emancipace žen* za předsednictví Dany Musilové a Jany Burešové. V sekci zazněly příspěvky Marie Bahenské (*Rovnost při studiu, rovnost v profesi?*), Marie Vyskočilové Fouskové (*Na prahu nového života? Politické zrovnoprávnění žen na stránkách stranického ženského tisku před obecními a parlamentními volbami r. 1919 a 1920: představy, obavy a aspirace*), Dany Musilové (*Open Door International a diskuse o legislativních omezeních ženské práce v Československu*), Miroslavy Gallové (*Zobrazenie ženy na stránkach slovenskej medzivojnovnej periodickej tlače*), Jany Burešové (*Vztah katolických ženských spolků k emancipačním trendům*), Zuzany Truhlářové a Pavly Kodymové (*Sociální práce je ženská profese*), Mileny Lenderové [*Mezinárodní kongres porodních asistentek v Praze (1925): zahraniční inspirace úsilí o emancipaci pomocné praxe porodnické*] a Marie Láníkové (*Ženská emancipace, výdělečné zaměstnání a domácí práce v diskurzu českého ženského dělnického hnutí 1900–1930*).

Ve střední zasedací síni (č. 205) se nejprve (14:00–15:30) uskutečnila první část sekce *E2 Národnostní otázka* (druhá část sekce navázala v sobotu) za předsednictví Thomase Oellermanna a Piotra M. Majewského. Sekci zahájil posledně uvedený historik příspěvkem *Bilance československé politiky vůči německé menšině v letech 1918–1925*, následoval příspěvek Thomase Oellermanna (*Nový stát bez revoluce – německá sociální demokracie v prvních letech Československé republiky*) a Šárky Navrátilové (*Německé Brno mezi Prahou a Vídní: reakce brněnských Němců na vznik Československa*). V téže síni pak následovala sekce *B3 Vědění a vysokoškolská politika* za předsednictví Karla Šimy, kde zazněly příspěvky Veroniky Středové (*Česká a francouzská historická věda mezi válkami – perspektivy, spolupráce a inspirace*), Daniely Brádlkové (*Československá národní rada badatelská – nová věda v novém státě*), Vlasty Mádlkové (*Snaha o novou Českou akademii věd a umění*) a Marka Ďurčanského (*Jaroslav Bidlo a historická slavistika ve službách meziválečného Československa*).

V menší zasedací síni (č. 108) se nejprve (14:00–16:15) uskutečnila sekce *D1: Republika právníků? Právnícké profesní světy* za předsednictví Jozefa Vozára, Stanislava Balíka a Martiny Gajdošové. Jednání sekce bylo zahájeno příspěvkem Jozefa Vozára (*O profesních dráhách některých slovenských právníků pred a po roku 1918*), následovaly příspěvky Olgy Ovečkové (*Význam vzniku Československej republiky pre začiatok a rozvoj slovenskej právnej vedy*), Martiny Gajdošové (*Advokátsky stav na Slovensku a budovanie Československej republiky*), Alexandry Letkové (*Otcovia zakladatelia Právnickej fakulty v Bratislave medzi vedou a praxou*), přečten byl příspěvek Vendulky Valentové, která se nemohla dostavit (*Přínos první docentky Právnícké fakulty Univerzity Karlovy v Praze*

Jarmily Veselé v oblasti české trestně právní vědy v meziválečném období) a sekci uzavřel příspěvek Stanislava Balíka („Nadvýroba“ právníků v období prvé republiky a pokusy o její řešení). Následně, mezi 16:30–18:15 navázala v téže místnosti sekce A3: *Práce – spory – stávky*, předsedaná Ladislavem Vojáčkem, Stanislavem Knobem a Vladimírem Kindlem. Předneseny byly příspěvky Martina Štefka (*Rozhodčí řízení v individuálních pracovních sporech v meziválečném Československu*), Vladimíra Kindla (*Pracovněprávní a sociálněprávní materie ve výuce vysokých škol v českých zemích v letech 1918–1939*), Stanislava Knoba (*Na vlně stávek. Charakteristika stávek na počátku první republiky*) a Bohumila Melichara (*Prosincová generální stávka: zrod komunistického hnutí jako důsledek rozpadu široce sdíleného konsensu o budování republiky*).

Konečně ve čtvrté místnosti, zasedací síni Ústavu státu a práva AV ČR se nejprve (14:00–15:30) uskutečnila sekce E4: *Zdraví, sociální hygiena a postižení*, předsedaná Filipem Herzou a Kateřinou Kolářovou. V sekci zazněly příspěvky Šárky Caitlín Rábové (*Neviditelný nepřítel společnosti: protituberkulózní boj v Československu*), Michala Šimůnka a Milana Nováka (*Od monarchie k republice: Ústavy pro duševně nemocné v českých zemích – východiska a proměny systému, 1918–1938*) a Pavly Kodymové (*Od dobročinnosti k profesi sociální práce*). Po přestávce navázala (15:45–17:45) sekce J1: *Československo jako uskutečnění filosofie českých dějin?*, předsedaná Michalem Hauserem. Ten ji i zahájil příspěvkem *Československo jako uskutečnění filosofie českých dějin?* Následovaly příspěvky Martina Profanta (*Česká otázka jako československá možnost*), Petra Hlaváčka [„Kaldné proudy“: *alternativní (antidemokratická) reflexe tzv. české otázky v meziválečném Československu*] a Jana Svobody (*Filosoficko-sociologické kontexty Masarykova pojetí smyslu českých dějin*). Večer následoval společenský program, filmový večer v kinu Ponrepo Národního filmového archivu v Bartolomějské ulici na téma *První hrané filmy první republiky (z let 1919–1920)* s úvodním slovem filmové historičky Terezy Czesany Dvořákové. Promítány byly mj. filmy *Olafa Laruse-Racka*, *They Červenkové* či *Drahoše Želenského*.

6. Sobotní zasedání v konferenčních sekcích

Také v sobotu 27. října pokračoval rozměr čtyř paralelních konferenčních síní. Ve velké zasedací síni (č. 206) byla dopoledne (9.00–11.30) uskutečněna sekce G1: *Mezinárodní zajištění vzniku státu a počátky jeho diplomacie* za předsednictví Petra Prokše. Ten ji i zahájil prvním příspěvkem (*První světová válka a střední Evropa v mezinárodních souvislostech 1914–1918*), následovaly příspěvky László Benceho Bariho (*In Between Concepts of Freedom: Self-determination and the Czech(oslovak) National Movement, 1917–1918*), Jana Malíře a Petra Nováka [*Smlouvy ze Spa (12. květen 1918) a vznik Československa: přiběh (dez)interpretace mezinárodního práva?*], Marka Šmída (*Vatikán a vznik Československa na podzim 1918*), Aliaksandra Piahanaua (*‘Getting up agreements between the coal areas and the non-coal areas.’ The Paris Peace Conference and the Coal Problem in Central Europe – reconciling Hungary and Czechoslovakia, 1918–1921*). Sekce pak ještě pokračovala po obědové přestávce (12:30–13:30) příspěvky Pawła Fiktuse (*The Beneš-Skirmunt Pact – a few remarks regarding the act of November 6, 1921*) a Miloslava Bednáře (*Masarykovo pojetí středoevropské a celoevropské demokratické jednoty*). Pozdější (13:45–16:15) sekce F1: *Nová ústavněprávní řešení ve středoevropských ústavách a praxi 20. let*, předsedaná Václavem Pavlíčkem a Ivanem Halászem, zahrnula příspěvky Václava Pavlíčka (*Zápas dvou proudů při hodnocení vzniku Československa a jeho ústavní kontinuity*), Ivana Halásze (*Nové stredoeurópske ústavy po roku 1918 a ich miesto v modernej ústavnoprávnej histórii regiónu*), Władysława Pęksy a Anny Kociotek-Pęksy (*The new constitutions of Central Euro-*

pe – a tool for a gentle political revolution), Vesny Čorić, Any Knežević Bojović a Vladimira Đuriće (*The territorial integrity norms in post-World War I peace settlements and selected post-WWI national constitutions*) a Michala Šejvla (*Zásada úměrnosti v judikatuře československého Nejvyššího správního soudu v letech 1918 až 1939 jako předchůdce dnešního testu proporcionality?*). Po přestávce pak následovala (16:30–18:30) sekce B4: *Umění, stát a reprezentace*, předsedaná Milenou Bartlovou. Sekci tvořily příspěvky Anny Hejmové (*Národ a stát jako inspirace uměleckých projektů Divadla D 34–41*), Bohunky Koklesové (*Kultúrna politika štátu medzi českým centralizmom a slovenským nacionalizmom*), Jany Maříkové Kubkové (*Velká Morava a Přemyslovský stát v kulturní identitě Čechů, Moravanů a Slováků*) a Ladislava Zikmunda-Lendera (*Československo magické: kulturní konstrukce multinárodního státu svobodozednářskými organizacemi v letech 1918–1938*).

Ve střední zasedací síni (č. 205) dopoledne proběhla sekce A2: *Bydlení a architektura ve středoevropském poválečném myšlení* za předsednictví Venduly Hnídkové a Pavla Prouzy. Posledně uvedený ji zahájil severočeským příspěvkem (*Vybudovali jsme! / Wir haben gebaut! Německá sociálnědemokratická architektura v meziválečném Ústí nad Labem*), následovaly příspěvky Martiny Pachmanové (*Demokratická pohodlnost: Prvorepublikové ideály „normalizace“ domácnosti, ženské práce a těla*), Petera Martyna (*Contrasting and related approaches to town planning and architectural design in German-, Polish- and Czech-administered Upper Silesia*), Lukáše Nozara (*Dvě Klumparovy ulice. Obecní a družstevní bytová výstavba v královéhradecké aglomeraci v letech 1919–1920 jako výraz spolupráce dělnických a měšťanských skupin obyvatelstva*) a Marcely Suchomelové [*Civilní demokracie bydlení – meziválečná bytová kultura (Bytová poradna Krásné jizby DP)*]. Odpoledne v téže síni následovala (12:30–15:00) sekce B5: *Film jako popkulturní fenomén a průmyslové odvětví*, předsedaná Terezou Czesany Dvořákovou. Sekce byla tvořena příspěvky Luboše Marka (*Užhorodské kinosály jako prostředek pro sledování filmů na Podkarpatské Rusi*), Filipa Pavčíka (*Filmové podnikanie na Slovensku po nástupe zvukového filmu na príklade vybraných filmových spoločnosti*), Šárky Gmíterkové a Martina Kose (*„Obraz nádherného muže a skvělého pracovníka“: Karel Lamač jako filmová hvězda a zručný filmař 1919–1929*), Petra Hasana (*Filmová cenzurní praxe římskokatolické církve. Konkrétní podoby snahy o pochopení a uchopení moderního média tak, jak se projeví v prostředí českých katolíků za první republiky*) a Františka A. Podhajskeho (*Filmová kritika jako obrana dělnického diváka: Fučíkovy filmové recenze z Večerníku Rudého Práva*). Po přestávce se pak v této síni uskutečnila (15:15–17:45) sekce D5: *Státní struktury: správa, samospráva a jejich úřednictvo*, předsedaná Pavlem Matesem a Jiřím Šoušou ml. Vystoupili na ní Therese Garstenauer (*Former Habsburg Government Employees of German Nationality in the Czechoslovak Republic*), Pavel Mates (*Decentralizace a dekoncentrace veřejné správy*), Jiří Šouša ml. (*Pokusy o zavedení principu zásluhovosti do státní služby a další reformy v právní úpravě státního civilního úřednictva v letech 1918–1938*), Eva Broklová (*Podíl Antonína Švehly na budování státu*) a Vladimír Zoubek [*Byrokracie a správní (státní) struktury ve střední Evropě po Velké válce*].

V menší zasedací síni (č. 108) se dopoledne uskutečnila sekce A6: *Náboženství versus sekularita*, předsedaná Jaroslavem Šebkem, Janem Ratajem a Antonínem Kudláčem. Prvně uvedený zahájil zasedání sekce příspěvkem *Vztah náboženskosti a sekularity v meziválečném Československu*, následoval příspěvek Jana Rataje (*Český politický katolicismus v sekularizovaném liberálním státě ve 20. letech*), Marie L. Neudorflové (*Masarykův přístup k náboženství a ke katolické církvi*), Pavla Marka (*Etablování „nových“ církví v Československu*) a Józefa Szymeczka [*Institucionalizace augsburských sborů na Těšínském Slezsku v souladu s církevními zákony a nařízeními Československé republiky (1918–1923)*]. Odpo-

ledne (12:30–14:30) pak následovala sekce D4: *Hospodářská samostatnost a hospodářský nacionalismus*, předsedaná Eduardem Kubů. Zahájena byla příspěvkem Eduarda Kubů a Jiřího Šouši st. (*Stát, v němž se vždy všem neměřilo stejně: pozemková reforma a nostrifikace průmyslových a obchodních firem v meziválečném Československu*), následovaly příspěvky Ilony Bažantové (*„Hospodářský zákon“ 1918 a jeho protagonisté*) a Tomáše Gecka [*Boj o československý trh se stavebninami. Živnostenská banka, nostrifikace a průmysl stavebních hmot (1918–1938)*]. Po přestávce se v téže síni uskutečnila (14:45–17:15) sekce E5: *Romové a židé: represe, emancipace a možnosti srovnání?*, předsedaná Vítem Strobachem za jejího garanta Pavla Balouna, který se nemohl zúčastnit. V sekci vystoupili Lada Víková (*Romští legionáři – vlastenci i oběti*), Petr Lhotka [*Právní postavení Romů (Cikánů) v českých zemích 1918–1938*], Blanka Soukupová [*Československá republika jako hodnota? Postoj českožidovského, sionistického (národněžidovského) hnutí a tzv. německých Židů*], Jiří Smlsal (*„Humanita musí platit jak pro cikány, tak pro občanstvo“*. Prvorepubliková protiromská opatření mezi civilizační misí a represí) a Daniela Bartáková (*Postavení židovské menšiny v očích československých úřadů a přístup sionistického hnutí*).

V zasedací místnosti Ústavu státu a práva AV ČR se dopoledne uskutečnila sekce D2: *Místní moc v počátcích republiky mezi setrvalostí a změnou*, za předsednictví Martina Ráji, který ji i zahájil příspěvkem *Mezi kontinuitou a revolucí. Moravská města v letech 1918–1919*. Následovaly příspěvky Miloslavy Melanové (*Od hlavního města Deutschböhmen k centru Němců v Československu – proměny samosprávy Liberce*), Ondřeje Podolce [*Medzi samosprávou a zoštátnením (Miestna správa na Slovensku po roku 1918)*] a Jana Hněličky (*„Co s ním budeme dlouho mluvit, nedá-li klíč dobrovolně, bude z něj mrtvola!“ Německý Liberec versus českoslovenští legionáři*). Odpoledne v téže síni navázaly další dvě sekce. Nejprve (12:30–15:00) to byla sekce C2: *Proměna hranic hospodářského prostoru a komunikačních sítí: pohyb a energie na jiných cestách*, předsedaná Ivanem Jakubcem a Janem Štemberkem. Zahrnula příspěvky Miroslava Sabola (*Verejná autobusová doprava na Slovensku*), Michala Ďurča (*„aby Slovensko s Podkarpatskou Rusí bylo protkáno silnicemi a jako žilkami přimknuto k českým zemím pevně a trvale.“ Transformácia cestnej siete Slovenska 1918–1938 ako prostriedok upevnenia legitimacy československej štátnej ideológie*), Jana Štemberka (*Automobilová doprava v dopravní politice Československa*), Ludovíta Hallona (*Úloha železničnej a cestnej motorovej dopravy v riešení dopravného problému Slovenska 1918–1938*) a Ivana Jakubce (*Zahraniční služební cesty odborníků jako výraz konsolidace a životaschopnosti nového státu. Příklad ministerstva železnic*). Další část sekce navázala v pondělí. Po přestávce v této síni s panoramatickým výhledem na Prahu navázala (15:15–16:45) druhá část sekce E2: *Národnostní otázka – dobový diskurz, reflexe, konflikty z pátku*. Zazněly v ní příspěvky René Petráše (*Role mateřských států v oblasti ochrany menšin mezi světovými válkami*), Grzegorze Gąsiora (*Československé úřady a národnostní otázka v oblasti průmyslu na Těšínsku 1920–1938*) a Martina Furmaníka (*Fenomén „mlčící většiny“ na příklade multietnického Spiša po vzniku Československa*). Večer následoval opět společenský program, filmový večer v kinu Ponrepo Národního filmového archivu, promítání filmu *Plukovník Švec* s úvodním slovem filmové historičky Terezy Czesany Dvořákové.

7. Nedělní zasedání v konferenčních sekcích

V den státního svátku, 28. října 1918, jsme zvolili pouze zasedání kratší, ponechávající podstatnou část svátečního odpoledne volnou. Ve středu Prahy v neděli probíhalo mnoho slavnostních, uměleckých a jiných zajímavých akcí. Zasedání se toho dne uskutečnilo pouze ve třech místnostech v hlavní budově AV ČR.

Ve velké zasedací síni (č. 206) se nejprve (9:00–11:30) uskutečnila sekce C1: *Bratr, investor, kolonista? Východ ČSR – přístupy a reflexe*, předsedaná Miroslavem Michelou. Zazněly v ní příspěvky Davida Hubeného (*Počátky výstavby československé správy na Podkarpatské Rusi*), Milana Ducháčka (*Československo v obrazech: vizuální stereotypy a „koloniální“ východ republiky*), Istvána Janeka (*Maďarské revizionistické snahy v Československu a František Jehlička*), Karola Hollého [*„Už kradnú i kremnickú mincovňu!“ Slovenský politický dizkurz o plánoch presunúť výrobu mincí z Kremnice do Prahy (1919–1927)*] a Erika Gilka (*Umělecká reprezentace Podkarpatské Rusi v české meziválečné próze*). Po polední přestávce následně navázala (12:30–15:00) sekce C3: *Migrace – příslušnosti – azyl* za předsednictví Víta Strobacha, přinášející příspěvky Bohuslava Rejzla (*Od válečného azylu k poválečnému vyhnanství. Proměna uprchlické diaspory v prvních letech samostatného Československa*), Jaroslava Vaculíka (*Reemigrace Čechů a Slováků po první světové válce*), Ivo Bartečka (*Nezapomínejme na Čechy v cizině*), Marty Dobrotkové (*Vznik Československa a otázka postavenia Slovákov mimo hraníc vlasti*) a Stanislava Broučka (*Vystěhovalectví ve strukturách první československé republiky*).

Ve střední zasedací síni (č. 205) se nejprve (9:00–11:30) uskutečnila sekce B6: *Uchovávací republika: změny a vize v archivnictví a památkářství* (další část sekce proběhla v pondělí) za předsednictví Evy Drašarové a Kristiny Uhlíkové. Zazněly v ní příspěvky Jana Dobeše (*Archivy a archiváři v novém státě*), Jana Kahudy a Evy Drašarové (*Československo-rakouská archivní rozluka po 100 letech – právní, odborné a etické aspekty*), Michala Novotného (*Památková péče bez památkového zákona*), Martiny Orosové (*Zmarené nádeje pamiatkarov a archivárov na oslobodenom Slovensku*), Jany Michalčákové (*Plánování a koncepce procesu restaurování v Československu na pozadí evropských restaurátorských tendencí*). Po polední přestávce pokračovala v této síni sekce E3: *Sexuální reforma: osvobozené city, osvobozená těla*, předsedaná Janem Seidlem. Ten ji i zahájil svým příspěvkem (*Homoerotika a reformní pedagogika: Wootawannova cesta k čistému lidství*), následovaly příspěvky Jany Jablonické Zezulové [*Emancipácia homosexuality v Československu na príklade aktivít osvetového pracovníka Imricha Matyáša (1896–1974)*], Michala Maka [*„Šedý hlas“ sexuálnej menšiny. Kritika trestných paragrafov smilstva proti prírode vo vybraných kriminálnych spisoch Československej republiky (1918–1938)*], Martiny Halířové (*Anděličkářky a jejich nezákonná praxe versus legislativa. Pokus o legalizaci potratů*) a Veroniky Lacinové Najmanové (*„Ochranné prostředky“ ano či ne? Tři pohledy na antikoncepci na prahu nové doby*).

V menší zasedací síni (č. 108) se nejprve (9:00–11:30) uskutečnila sekce J2: *Nově utvářená a odstraňovaná místa paměti – fyzické a symbolické prostory* za předsednictví Vojtěcha Kesslera, jeho příspěvkem i zahájená (*Nový stát – staré symboly? Odstraňování symbolů a připomínek monarchie*), příspěvky Juraja Babjáka (*Odstraňovanie symbolov minulého režimu s veřejných priestranstiev na Slovensku v rokoch 1918–1920*), Ondřeje Horáka (*Osudy pomníků Josefa II. po vzniku Československa*), Marcely Bubelové (*Válečný pomník jako pilíř identity nového státu*), Jitky Jonové (*Nová církev – nová roucha. Duchovenský a liturgický oděv duchovních Československé církve v době První republiky*). Po polední přestávce navázala sekce F2: *Povaha práva očima střeoevropské právní teorie a právní filosofie dvacátých let*, předsedaná Tatianou Machalovou. V sekci zazněly příspěvky Tatiiany Machalové (*Význam brněnské školy právní teorie pro vznik moderního právního myšlení v první polovině 20. století*), Vladimíra Goněče (*Dva koncepty Františka Weyra z konce první světové války*), a Petra Čecháka (*Svoboda vůle při tvorbě práva z hlediska normativní teorie právní*). Večer následoval opět společenský program, filmový večer v kinu Ponrepo Národního

filmového archivu, promítání *Dokumentaristé o vzniku Československa* s úvodním slovem kurátora Národního filmového archivu *Jiřího Novotného*.

8. Pondělní zasedání v konferenčních sekcích

V poslední konferenční den, v pondělí 29. října 2018, probíhala konference ve třech síních (č. 206, č. 205 na hlavní budově a v zasedací místnosti Ústavu státu a práva AV ČR). Ve velké zasedací síni (č. 206) byla dopoledne (9:00–11:00) uspořádána sekce *D6: Hospodářská moc, její struktura, zájmy a dynamika*, předsedaná *Martinem Markem* a *Petrou Skřejpkovou*. Prve uvedený historik přednesl příspěvek „*Zasloužil se o stát*“. *Baťovský management mezi Vídní a Prahou*. Následně navázal *Drahomír Jančík* příspěvkem *Lobbyismus podnikatelských institucí a legislativa československého státu*. Následovaly příspěvky *Jana Slavička* (*Mezi hospodářstvím a politikou: Ústřední svaz československých družstev v prvních poválečných letech*) a *René Wokouna* (*Vývoj podpory regionálního rozvoje v Československu*). Po přestávce navázala první část (11:15–12:45) sekce *H2: Proměny státních ozbrojených sborů*, předsedaná *Zdenko Maršálkem*. Ten také přednesl první příspěvek (*Národní, či občanské vojsko? Problémy při vzniku a formování československé armády*), následované příspěvkem *Davida Hubeného* (*Policejní ředitelství v Praze na prahu republikánské éry*), *Martina Flosmana* (*Recepce vojenské duchovní správy a její působení v první polovině 20. let*). Po polední přestávce následovala (13:45–15:45) druhá část této sekce s příspěvkem *Aleše Kýry* (*Vězeňský personál*) a *Jiřího Fidera*, který musel být pro nemožnost účasti přečten (*Mobilizace československé branné moci v roce 1921*) a příspěvkem *Lukáše Lexy* (*Násilné projevy pobytu vojska na jižní Moravě v době hrozící války o oblast Deutsch-Südmähren*) a *Stanislava Polnara* (*Právní, bezpečnostní a vojsková ochrana československé hranice 1918–1938*). Po přestávce následovala v této síni poslední (16:00–18:30) sekce *A1: Sociální politika ve střeoevropských společnostech poválečných let*, předsedaná *Jakubem Rákosníkem*. Ten ji svým příspěvkem i zahájil (*Chtěné a nechtěné dědictví rakouské sociální politiky v první republice*), navázaly příspěvky *Klára Čermochové* (*Ženy, válka a sociální otázky*), *Ludmily Gajdošikové* (*Ochrana sociálních práv v meziválečném Československu*), který byl pro nemožnost účasti přečten, *Adriány Švecové* a *Miriám Laclavíkové* (*Starostlivost o dieta v cudzej starostlivosti a dieta nemanželské v rámcích právnej úpravy platnej na Slovensku v období medzivojnovej Československej republiky*) a *Viktórie Rigové* (*Sonda do života chovancov Komenského ústavu v Košiciach v meziválečnom období*).

Ve střední zasedací síni (č. 205) se dopoledne (9:00–11:00) uskutečnila sekce *B2: Novou školou k novému světu? Boje o školskou reformu a školské pokusy*, předsedaná *Tomášem Kasperem*. Ten ji i zahájil příspěvkem *Počátky reformně pedagogické diskuse v samostatném Československu 1918–1926*, po kterém následoval příspěvek *Karla Rýdla* *Legislativa a školská reforma v počátcích vzniku ČSR (1918–1925)*, *Dany Kasperové* (*Učitelství organizace a reforma školy – příklad Československé obce učitelství*) a *Zity Skořepové* (*Hudba a děti první republiky: nové koncepty hudební výchovy v Československu*). Po přestávce se uskutečnila (11:15–12:45) sekce *G2: Nové cesty ve střední Evropě*, předsedaná *Emilem Voráčkem* a zahájená jeho příspěvkem *Zdroje politické nestability v zemích střední Evropy v prvních letech po první světové válce optikou československých policejních orgánů*. Další příspěvek v sekci měl *Berik Dulatov* (*Activities of Joseph Pospisil during the First World War in the Volga region*). Další členové sekce se omluvili, přesto však zahrnula sekce zajímavou diskusi. Po přestávce navázala druhá, odpolední část sekce *B2: Novou školou k novému světu? Boje o školskou reformu a školské pokusy*, v níž vystoupili s příspěvkem *Pavel Panoch* (*Nová demokracie – nová škola – nové potřeby. Ohlasy evropských reformních snah o nové pojetí*

a podobu školských staveb v meziválečném Československu), Boris Titzl (*Když šlo o to, aby se postižený žák něčemu naučil*), Jana Bartošová (*Učitel Antonín Kavka a pedagogický pokus na škole v Jedlině u Klášterce nad Orlicí*), Magdalena Šustová (*Reformní snahy Eduarda Štorcha a Karla Čondla ve výuce dějepisu v meziválečném období*), Petr Tvrdý (*Škola pro nezletilé dobrovolce československého vojska na Rusi – vznik a fungování legionářské „obecné školy“ v letech 1919 až 1920*). Po přestávce pak následovala poslední sekce (16:45–18:30), sekce D3: *Sjednávání práva*, předsedaná Tomášem Gábríšem a Ondřejem Horákem, poslední garant Josef Beňa se bohužel nemohl zasedání zúčastnit. V sekci zazněly příspěvky Ladislava Soukupa (*Vybrané návrhy ke změnám v trestním právu hmotném po roce 1918*), Petry Skřejpkové (*Učitelé Německé právnické fakulty a jejich účast na unifikaci právního řádu v meziválečném období*), Tomáše Gábríše [*Unifikácia rozhodovania o nárokoch proti štátu v 1. ČSR (zákon č. 4/1918 zb. z. a n.)*], Lukáše Králíka (*Unifikace právního řádu po roce 1918 a tzv. legislativní archiv*) a Jana Kobera (*Sjednávání občanského práva jako procedura: československý a polský případ*).

V zasedací místnosti Ústavu státu a práva AV ČR se dopoledne (9:00–11:00) uskutečnila první část sekce A5: *Životní úroveň a trávení volného času*, předsedaná Martinem Francem. Příspěvky v ní přednesli Jan Randák a Jan Mareš (*„Stát a obec nechť postaví na svůj účet chaty pro trampy.“ Ke vztahu trampingu a československého státu*), Jiří Šoukal [*Státní svátky za první republiky (1918–1938)*], Martin Pelc (*Zrození weekendu a nové strukturování volného času po roce 1918*), Lada Hubatová-Vacková (*Obchod, reklama, novoty, treti a pošetilé kramaření: ambivalentní vztah avantgardy ke konzumerismu*). Po přestávce navázalo (11:15–13:45) pokračování sobotní sekce C2: *Proměna hranic hospodářského prostoru a komunikačních sítí: pohyb a energie na jiných cestách*, předsedané Ivanem Jakubcem a Janem Štemberkem. Zazněly v ní příspěvky Marcely Efmertové (*Elektrotechnický svaz československý – státotvorný prvek a základ energetické sítě Československa v období mezi dvěma světovými válkami*), Jiřího Dvořáka [*O komunikačních problémech jižních Čech v době meziválečné (1918–1938)*], Pavla Dufka (*Elektrifikace: státní národohospodářský zájem a jeho souvislosti*), Mikuláše Jančury a Kataríny Hromulákové (*Automobil ako „volnočasová aktivita“ bývalej šľachty na Slovensku v medzivojnovom období: prípadová štúdia Ákosa Wielanda z Markušoviec*) a Kláry Brůhové (*Petršínská komunikace: „Dar obyvatelstvu pražskému k desátým narozeninám republiky“*). Po obědové přestávce pokračovala (14:45–16:45) v této síni dopoledne zahájená sekce A5: *Životní úroveň a trávení volného času*, v níž přednesli příspěvky Lenka Dobešová Trubačová (*První fáze vysílání československého rozhlasu*), Martin Franc (*Republikánský luxus? Příklad „haute cuisine“ za první republiky*), Tereza Kopecká (*Nemoc a smrt v Praze po vzniku první ČSR: Souvislost s životní a hygienickou úrovní obyvatelstva*) a Pavlína Vogelová (*Fotograf amatér v genezi české meziválečné fotografie*). Po přestávce navázala (17:00–18:30) druhá část sekce B6: *Uchovávací republika: změny a vize v archivnictví a památkářství*, předsedaná Evou Drašarovou a Kristinou Uhlíkovou, zahrnující příspěvky Marka Krejčího [*Budování národního kulturního dědictví ve světle praxe předpisů o vývozu památek (1918–1938)*], Kristiny Uhlíkové (*Historická šlechtická sídla a první pozemková reforma*) a Kristýny Kaucké [*Osudy archivů šlechtických velkostatků při první pozemkové reformě (1918–1938)*].

9. Účast na konferenci a zázemí konference

Celkem se konference zúčastnilo na 170 přednášejících ve 31 sekcích. Dalšíh více než 100 účastníků bylo přihlášeno a účastnilo se bez příspěvku. Další účastníci se zúčastnili nepřihlášení. Celkově odhadujeme účast nejméně na 300–320 osob, přičemž však část z nich

přišla pouze na určité sekce svého zájmu nebo na menší časový úsek či den, popřípadě opakovaně na různé části konference. Z pozorování lze říci, že nejvyšší účast byla v pátek a v sobotu a značná účast byla (avšak s podstatnými rozdíly mezi sekcemi) také v neděli odpoledne a v pondělí dopoledne. O konferenci projevila zájem i média, na společném konferenčním bloku krátce natáčela Česká televize, byl přítomen zpravodaj Českého rozhlasu.

Příprava konference byla záležitostí značně náročnou již proto, že na ní pracovali pouze dva lidé, *Jan Kober* a *Vít Strobach*, navíc vytížení i jinými povinnostmi. Při vlastním průběhu konference pak pomohli tři stážisté, *David Bor*, *Miloš Hruza* a *Jakub Vlach*, jejichž nasazení a nadšení pro věc bylo příkladné. Ocenit je třeba také vstřícnost a pomoc kolegů a kolegů ze spolupracujících ústavů a fakult, vstřícnost a nápomoc kolegů a kolegů z Technicko-hospodářské správy Ústavu státu a práva AV ČR, práci techniků *Jiřího Nekováře* a *Jana Horčíčky*, zajišťujících fungování tří sálů v hlavní budově AV ČR, filmové historičky *Terezy Czesany Dvořákové* a osazenstva kina Národního filmového archivu Ponrepo, kolegů a kolegů ze Střediska společných činností AV ČR a mnoha dalších lidí, kteří svou vstřícností napomohli tomu, aby se konference mohla uskutečnit.

10. Úvahy nad některými obtížemi

Výše zmíněný klad konference, předem vytvořenou strukturu sekcí s garanty, lze ovšem z jiného úhlu pohledu pokládat i za její slabinu, neboť organizační příprava vlivem toho vyžadovala – odhaduji – nejméně třikrát více času a úsilí, nežli by žádala příprava bez tohoto rozsáhlého mezistupně. Jistě se nabízí otázka, zda se v zájmu kvality konference a tematické koherence sekcí vůbec vyplatí vložit do příprav takové množství práce, zvláště když výstup v podobě konference je z povahy věci prchavý a neopakovatelný. Odpovědi si dodnes nejsem jist. Otázka tohoto druhu je však jistě namístě. Druhou slabinou konference byla absence simultánního překladu. Bohužel, jeho finanční náročnost a čtyři paralelní sály konference se ukázaly jako neúnosné břemeno. Nadto jen velmi úzký okruh osob (zahraniční účastníci, nerozumějící česky) by býval tuto službu využil. Velká většina zahraničních účastníků byli vědci zabírající se českými, slovenskými a středoevropskými dějinami, a tedy zpravidla znalostí českého jazyka disponující. U českých a slovenských účastníků lze dostatečnou pasivní znalost angličtiny, která byla druhým jednacím jazykem, jistě bez obtíží předpokládat.

Závěr

Konference *Na prahu nové doby* se pokusila o důstojné a na kritičnost nerezignující připomenutí počátků Československé republiky v jubilejním roce jejího vzniku. Vystříhala se pompy, neboť jsme vycházeli z toho, že vědcům náleží připomínat společenská výročí vědeckou prací. Konference byla pojata jako mezioborová, měla umožnit debaty mezi vědci, kteří by se jinak setkávali obtížně, a její hlediště bylo široce otevřeno komukoli z veřejnosti. V řadě sekcí proběhly o přednesených příspěvcích rozsáhlejší a obohacující diskuse. Přípravované vydání konferenčního sborníku učiní podstatnou část konferenčních příspěvků široce dostupnou k dodatečnému přečtení všem zájemcům.

Jan Kober*

* Mgr. Jan Kober, LL.M., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: jan.kober@ilaw.cas.cz. Text vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

Problems of Sovereignty and Independence of a Micro-State on the Example of the Principality of Monaco

Jiří Malenovský

Abstract: The article analyses successively the Principality of Monaco's statehood in general international law; the manifestations and consequences of clashes between the Prince's and people's sovereignty; restrictions on the exercise of sovereign rights imposed in the past on the Principality by bilateral treaties with France which have constitutional rank in the Monegasque legal order; the constitutional and international legal context of Monaco's integration into international institutions and organizations, first of all into the Council of Europe; the European Union dimension of Monaco's statehood. The article scrutinizes various specificities of this statehood, which are corollary to exceptionally small parameters of the Monegasque state, among others, the concept of the Monegasque "nation" and of its right to self-determination, the unbalanced distribution of rights and obligations set down by Monaco's bilateral treaties with France, or the phenomenon of the French law "vector" through which the Union law enters into the Monegasque law, however, the Principality being not able to control effectively this process.

Key words: Principality of Monaco, France, statehood, sovereignty and independence, Monaco and the EU law, Council of Europe

Domestic Courts and Methods of Argumentation with the ECtHR's Case Law

Jan Petrov

Abstract: Domestic courts belong among the crucial actors in the mechanisms of the ECtHR's case law implementation at the national level. Debates addressing the future of the Strasbourg system have relied extensively on the role of domestic courts and their capacity to contribute positively to the effectiveness and legitimacy of the ECHR system. However, domestic courts are quite autonomous actors mixing domestic and international legal argumentation in their decisions. As a result, they use the ECtHR's case law in many different ways in their reasoning. This article makes the first step necessary for learning more about the ways national courts actually use the Strasbourg case law and about the effects it has on the ECHR system. Using numerous examples from the case law of the Czech apex courts, the article introduces a classification of argumentation with the ECtHR's case law that can be used as the basis for an eventual empirical analysis. The article shows that the domestic courts use the ECtHR's case law in different ways that can be distinguished by the following aspects: 1) the addressee of the ECtHR's judgment, 2) the level of following the ECtHR's conclusions, 3) the intensity of the ECtHR's influence on the domestic decision, and 4) the particular legal techniques of using the ECtHR's case law. The article also links the identified methods of argumentation with the ECtHR's case law with the debates about the effectiveness of the ECtHR and refines our ideas about the significance of domestic courts for the future of the ECHR system.

Key words: European Court of Human Rights, judicial argumentation, implementation of the ECtHR's case law, compliance with international law, effectiveness of the European Convention

Donation, "Contractual Fideicommissary Substitution" and Time-limited Property

Veronika Kleňová

Abstract: The donation may also include an agreement on the "contractual substitution": The donee is obliged to give the gift to another person as a subsequent donee in the specified case. The Austrian Supreme Court applies to the above-mentioned agreement the provisions on hereditary fideicommissary substitution. Its jurisprudence, however, has been criticized by legal scholars in the recent years. The subject of criticism is the admissibility of time-limited property, to which the application of the provisions on hereditary fidei-

commissary substitution leads. The subject of the contribution is a proposal for a solution which, within the Czech civil code, will ensure the right of the subsequent donee the protection (which the Austrian Supreme Court seeks) and which at the same time will not contradict the principles whose violation expresses the Austrian legal science.

Key words: fideicommissary substitution, contractual fideicommissary substitution, donation, time-limited property, contract in favour of third parties

Actio Pauliana with Foreign Element

Dominika Cukerová

Abstract: Under the Slovak law, fraudulent conveyance action is one of the creditor's possible means of protection against the debtor's legal act by which the assets are removed in order to deprive the creditor. The same or similar institute aiming to protect the creditor is to be found in the law of all European states belonging to the continental or Anglo-American legal culture. In this paper we shall focus on the cross-border credit protection under the European law. Due to the absence of direct legal regulation it is not clear under which rules can we set the jurisdiction and applicable law in the cross-border protection against debtors. In this paper we will try to outline possible ways for cross-border use the institute of action pauliana.

Key words: Actio pauliana, foreign element, jurisdiction, governing law

Is the Universality of High Values of Humanity Endangered in Europe?

Eva Procházková

Abstract: The paper describes the difficulties which go along with the possible acceptance of religious standards from other civilization circle by the current legal systems of European countries, taking into account their firmly established civilization principles, legally, culturally and religiously determined. Based on the comparison of the focal documents, which reflect the current universal concept of human rights and freedoms in European legal systems the paper critically speaks about the hypothesis of mutual legal compatibility with the regional modification of such documents and in the respective, as chosen by the author, civilization circle. In this context, it refers mainly to the Charter of Fundamental Rights which has become an essential part of the majority of European legal orders.

Key words: universality, human rights and freedoms, religious standards, secular concept of a state, legal civilization, compatibility